

Voruta

Nr. 8 (826) 2016 m. rugpjūčio 27 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

4 **Vytautas Valentinas**
ČESNULIS, Vilnius

**Dėl prelato
K. Michalkevičiaus
prolenkiškos politikos**

8–9

Tėviškės aušra

11 **Dainora KANIAVIENĖ,**
Palanga

**Prezidento
Antano Smetonos mokslai
Palangoje**

15 **Habil. dr. Benediktas**
JANKAUSKAS, Kaunas

**Ko neprisiminė istorikai
2015 m. nacionalinės
ekspedicijos metu**

Dar vienas 25-metis

Prof. Vytautas LANDSBERGIS, Vilnius

*Borisas Jelcinas pučo Rusijoje metu.
Reuters/Scanpix nuotr.*

Rugpjūčio „pūtšas“ iš pradžių atrodė itin bjauriai, ištis grėsmingai. Be juokų. Štai ir atėjo „diena x“, kurios laukėme nuo pat Kovo 11-osios. Dabar tai didelė Sausio 13-oji nuo Baltijos iki Vladivostoko. Ims nebe Vilnių, ims viską. O Vakarai skystoki, o Maskva ar išeis į gatves? Ką gi, bent mes turim laikyti savo poziciją ir pareikšti ją iš karto. Generolui Kuzminui, kuris paskambino iš Rygos informuodamas, kad dabar jis – Pabaltijo apygardos aukščiausia valdžia, atsakiau, kad jis mums jokia valdžia, ir jo įsakymai nebus vykdomi. Susirinko mano sukviesta Aukščiausioji Taryba ir nusiuntė paramos telegramą Borisui Jelcinui. Esame

kartu su Rusijos demokratais, o pučistų veikla Lietuvoje nusikalstama.

Bet jei norim gerai suprasti 1991 m. rugpjūtį, turime suvokti visą padėtį. Nepavykusi valstybė – bolševikų SSRS – nusibaiginėjo. Agonija, konvulsijos. Sovietiją būtų reikėję arba nurašyti į istorijos išlaidas, arba keisti iš esmės, iš pagrindų, kurie būtų laisvųjų tautų valia. Tačiau Kremlius valdžia su visu „reformatoriumi“ M. Gorbačiovu nepajėgė apie tai mąstyti. Jie vis dar kliošė karine jėga ir smurtu, būtent prievarta, kad tik išlaikytų, kas atgyvenę. Jie krapštėsi apie „naujos sąjungos“ projektą (siuntinėjo variantus, kuriuos grą-

žindavau kaip atėjusius klaidingu adresu) ir jame siūlė savo kolonijoms – „respublikoms“ – truputį daugiau teisių. Kodėl ne visas tautų teises?.. Ne, jų planas buvo išsaugoti imperiją su visomis valdomis ir užkariavimais, žinoma, ir su ta pačia bolševikų klika „navieki“ valdžioje, tik dabar jau orientuota į kapitalizmą.

Planą rengė pasirašymui rugpjūčio 20-ąją Maskvoje, nors Baltijos valstybės jau gruodį buvo oficialiai pareiškusios Vilniuje, kad nepriklauso prievartinei Sovietų Sąjungai ir nestos į naują. Gruzija, sekama Lietuvos pavyzdžiu, 1991-ųjų balandį irgi paskelbė apie visišką nepriklausomybę. Pietų Kaukazas neketino rašyti į naująją sovietiją. Ukraina išsiderėjo kelis mėnesius, o jai tereikėjo kelių dienų... Tad į Maskvą rugpjūčio 20-ajai rengėsi daugiausia aštuonios delegacijos. Tiesa, kremliciai, kad nubaustų Jelciną, ketino priimti „sąjungos subjektus“ Tatarstaną ir Čečėniją. Į ten taikėsi, regis, lapkritį ir „vilenščizna“...

Tuo pat metu garsusis „centras“, dviveidis arba jau skiles, rengė alternatyvą – pučą. Atrodė neįtikėtina – neįvyko. Jie stengėsi naują mažesnę sąjungą, o mus taip lengvai paliks laisvus?

Atsakymas ir atėjo rugpjūčio 19-ąją, anksčiau rytą, regis, su „Gulbių ežeru“. Delegacijoms, gal septynioms ar devynioms, kraunantis daiktėlius į Maskvą, M. Gorbačiovas (prezidentas!) išvyko poilsio į Krymą... Žinojo, kad įvyk karinis komunistų perversmas. Viršūnė planavo, kad bet kurio atveju išsaugos Stalino imperiją, užsmaugs baltijiečius, kaukaziečius ir Ukrainą, bet išėjo kaip visuomet.

Pučas net armijoje nesukėlė jokio entuziazmo, maskviečiai išėjo į gatves už Jelciną ir demokratiją, Gorbačiovas liko už borto ir iš atostogų grįžo jau į kitą šalį.

Maidanas? Štai kas Kremlui kelia siaubą ligi šiol, iš tos baimės galima žengti net į didelį karą.

Rytų Lietuvos tradicijos

Melkyje šventė dideliems ir mažiems

Dr. Nastazija KAIRIŪKŠTYTĖ, Vilnius

Prof. dr. Zinaida Gineitienė su belgų moksleiviais

Šių metų birželio 12-ąją pagyvėjo Melkio apylinkė. Jos asfaltuotu keliu viena po kitos riedėjo mašinos į profesorės, socialinių mokslų daktarės Zinaidos Gineitienės sodybą, kurios erdviame kieme vis daugėjo atvykstančių į Melkio bendruomenės vasaros šventę. Atvy-

ko ir didelis autobusas su svečiais iš Belgijos. Tai vienos Briuselio katechetų aukštosios pedagoginės mokyklos studentai, būsimieji mokytojai, keliaujantys po Baltijos šalis. Čia jie stebėjo aplinką, bendravo tarpusavyje, o

Nukelta į 7 p.

Mažoji Lietuva

Lietuvos kaimo istorijos tyrimų netektys

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Tūkstančius metų dabartinės Lietuvos plotai buvo kaimų šalis, agrarinis kraštas, kuriame tik labai vėlai (lyginant su Artimųjų Rytų ir pan. civilizacijomis) pradėjo rasti miestai. Kaimiška gyvensena, žemdirbystė ir gyvulininkystė daugelį amžių lėmė vietos žmonių gyvenimą ir jo pokyčius (giminių ir genčių formavimąsi, įvairių vietovių apgyvendinimo ypatumus ir t. t.). Daugeliui dabartinių žmonių įdomesni Lietuvos istorijos momentai (pilių ar miestų kūrimas, vadų ir valdovų iškilimas ir pan.) žvelgiant iš tūkstantmetės perspektyvos tebuvo tik didesni ar mažesni raibuliai begalinėje kaimiškosios kasdienybės juostoje. Apibūdindami mūsų krašto tradicinį kaimą ir jo pokyčius, drauge apibūdintume ir lietuviškųjų (bei kitų baltišųjų) žemių ilgaamžės istorijos esminius bruožus.

Mokslo monografijos „Mažosios Lietuvos kaimų istorinė raida“ (1 knyga, Kaunas, 2013, 856 p.) sutiktuvių dalyviai doc. dr. Martynas Purvinas (kairėje) ir prof. dr. Libertas Klimka

Vakarų Europos šalyse dar prieš kelis šimtmečius pradėta domėtis kaimiškosios vietovėmis, ten radosi studijų ir traktatų apie kaimiečių gyvenimą ir jų verslus. XVIII a. jau būta nuoseklesnių kraštotyrimų

Nukelta į 2 p.

Lietuvos kaimo istorijos tyrimų netektys

Atkelta iš 1 p.

ir etnografinių darbų. XIX a. antroji pusė tapo klasikinės etnografijos klestėjimo laiku. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ne vienoje Vakarų šalyje jau buvo gan išsamiai ir nuosekliai apibūdinti atskirų vietovių, regionų ir ištisų šalių tradiciniai kaimai, įvairūs jų bruožai.

Kitaip būta Lietuvoje. Tos žemės, patirdamos XVII–XVIII a. nuosmukius, 1795 m. prasidėjusios Rusijos okupacijos naštą, taip ir nepajėgė pasivyti sparčiai besivystančios Vakarų Europos. Tiesa, kaimynai latviai (gelbstint jų istorijos ypatumams) net ir rusiškosios okupacijos dešimtmečiais sugebėjo domėtis savaisiais kaimais. Antai, Rygoje nuo XIX a. vidurio leistos reikšmingos mokslinės studijos, svarbūs žinių rinkiniai apie krašto žemės ūkį ir kaimus. Tie darbai rengti vokiečių ir rusų kalbomis, jų autoriai rėmėsi Vokietijos mokslo patirtimi. Pagal Vakarų pavyzdžius krašto kaimai pradėti nagrinėti ir Mažojoje Lietuvoje.

Europinio XIX a. kraštotyros ir tautotyros sąjūdžio atgarsiai Lietuvą pasiekė per Lenkiją, žinių apie lietuviškas žemes surinko ir paskelbė lenkų tyrėjai. Juos papildė žemaitiškojo sąjūdžio šviesuolių (nuo Š. Daukanto iki L. Jucevičiaus) darbai, tačiau itin reikšmingų mokslo darbų apie tradicinį kaimą tuomet taip ir nebuvo parengta. Negausiams tuometiniams šviesuoliams daugiau rūpėjo didingos praeities vizijos nei nepatraukli kasdienybė, visiems žinomas ir pabodęs skurdus kaimo gyvenimas. Tada nepasekta Vakarų pavyzdžių kruopščiai renkant gausius faktus apie to meto kaimą, iš jų dėstant sistemingas studijas apie tradicinio kaimiškojo gyvenimo bruožus, istorinius pokyčius kaime ir pan. Kiek žinių apie tai liko rašytojų ir publicistų rašiniuose, memuaruose ir panašiuose informacijos šaltiniuose? Vėliau pagal Vakarų madas imta domėtis lietuviškuoju liaudies menu, ryškesniais ir specifiniais kaimiškojo gyvenimo momentais.

Nuo 1918 m. kuriant Lietuvos Respubliką, pirmiausiai užsiimta neatidėliotinais organizaciniais ir ekonominiais dalykais. Gausėjant vietos šviesuolių būriui, grįžtant Vakaruose pasimokiusiems žmonėms, ėmus propaguoti tautiškumą, prisimintos ir lietuviškojo sodžiaus ypatybės. Ir tuomet daugiau dėmesio susilaukė efektingesnės kaimiškojo gyvenimo pusės – nuo tautosakos iki tautodailės, kaimiškų audinių, velykinių margučių, trobesių puošmenų ir pan. Nedaug kam terūpėjo proziškesni lietuviškojo kaimo bruožai – socialiniai ir demografiniai ypatumai, žemėvaldos ir žemėnaudos pokyčiai, kaimų teritorinė raida ir t. t. Tik išibėgėjančią lietuvišką kraštotylinę ir etnografinę veiklą netruko pakirsti didieji istoriniai įvykiai: pirmoji sovietinė okupacija, Antrasis pasaulinis karas, daugelio šviesuolių pasitraukimas į

Vakarų 1944 m., naujos sovietinės okupacijos baisumai.

Nedaug kas iš sovietų okupuotoje Lietuvoje likusių išsilavinusių žmonių galėjo suvokti, kaip keisis krašto gyvenimas nuo 1945 m., kaip pasikeis visiems įprastas kaimas, žlungant visiems nuo seno įprastiems pagrindams.

Pirmąjį pokario dešimtmetį – sovietiniam režimui dar nepajėgiant visko tinkamai kontroliuoti – krašte likę negausūs šviesuoliai pagal prieškarines nuostatas bandė toliau tirti senuosius kaimus (daugiau dėmesio skiriant seniems pastatams, liaudies menui, tautosakai ir pan., vengiant išsamiai ir visapusiškai aprašinėti tuometinę kaimų ir jų gyventojų padėtį). Okupantams pradėjus prievartinę kolektyvizaciją, sustiprinta ideologinė ir politinė kontrolė – reikalaujama visos jėgos skirti „naujojo pasaulio“ kūrimui ir jo propagandai, o ne „buržuazinių ir feodalinų atgyvenų“ tyrimams. Praeiti reikėjo vaizduoti vien tamsiomis spalvomis, o naująjį gyvenimą okupuotame krašte – kaip džiugų ir visapusiškai patrauklų.

Lietuvos kaimo tyrėjams kiek atsigavus sovietinio atlydžio metais, greit sulaukta naujos ideologinės ir politinės priespaudos bangos. Užgniaužiant pradėtus darbus, reikalaujama užsiimti „socializmo laimėjimų“ propaganda, „netinkamos praeities“ demaskavimu, istorijoje ieškant politiškai tinkamų momentų, iškeliant buvusias blogybes ir kitką.

Slenkant sovietinės okupacijos dešimtmečiams, nykstant tradicinio lietuviško kaimo liekanoms, taip ir nepradėjus reikšmingų kaimiškosios istorijos tyrimo darbų, vis labiau atsilikta nuo išsivysčiusių Vakarų šalių, kur dar XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo išsamiai apibūdinti tradiciniai kaimai ir tenykštis gyvenimas, ten vykę istorijos pokyčiai. Lietuvoje atkaklesniems ir išradingesniems šviesuoliams kartais pavykdavo pastūmėti vieno ar kito kaimiškojo gyvenimo baro tyrimus, tačiau nebuvo jokios galimybės visapusiškai, išsamiai ir objektyviai (nesitaikant prie sovietmečiu nustatytų ideologinių ir kt. rėmų) apibūdinti lietuvišką tradicinį kaimą ir jo istorinę raidą. Etnografams ir kitiems tekdavo tyrinėti naujasias *kolchozines* gyvenvietes kaip okupacinio režimo laimėjimų pavyzdį, kartais dar priduriant teiginių apie pažangių tradicijų perimamumą ir pan.

Lietuvos senųjų kaimų istorijos ištirtumą trikdė ir objektyvios priežastys. Antai, Vakarų Europos tyrėjai neretai galėjo pasiremti ir gausiais antikiniaiiais šaltiniais, ten rengtos reikšmingos studijos apie ankstyvųjų viduramžių kaimus, paremtos daugybės rašytinių dokumentų duomenimis. Deja, Lietuvos (kaip ir gretimų kraštų) istoriografija niekaip negalėjo prilygti Senajai Europai su jos tūkstantmetėmis raštijos tradicijomis. Dar tenka paminėti Vakarų archeologų

detaaliai tyrinėtus senąsias gyvenvietes, ten nuo seno populiarūs įvairios rekonstrukcijos – senovinių kaimų ir buvusio gyvenimo juose atkūrimai.

Sovietiniam okupaciniam režimui užkirtus kelią fundamentaliems lietuviškojo kaimo istorijos tyrimams, nykstančių senųjų kaimų liekanos bandytos tyrinėti siauresniais aspektais. Negausūs specialistai ir mėgėjai fiksuodavo įvairias senojo gyvenimo nuotrupas – nuo liaudies medicinos patirčių iki rankdarbių ar vadinamosios liaudies architektūros (senųjų trobesių). Vis tik budrūs sovietinio režimo gynėjai imdavosi varžyti ir tokius, ideologiškai lyg mažiau kenksmingus darbus. Antai, rimtesniais liaudies architektūros tyrimais neleista užsiimti Jonui Minkevičiui, Maskvoje kaip istorijos mokslų daktaro (dabar – habilituoto daktaro) disertacija nebuvo patvirtinta fundamentali Klemenso Čerbulėno studija apie lietuvių valstiečių gyvenamuosius namus. Žlugdyti ir kiti užsimojimai rimčiau tirti Lietuvos senąjį kaimą ir jo istoriją. Kaip ir kituose baruose monopolizuota pati mokslo veikla – oficialiais autoritetais, cenzoriais ir vadais tegalėjo tapti okupacinio režimo pripažinti ir patikrinti veikėjai, remiami atitinkamų sovietinių struktūrų, telkę patikimų pasekėjų komandas, kovoję su atsirandančiais „eretikais“.

Rimtesnis domėjimasis Lietuvos istorija, net ir kuklūs bandymai peržengti nustatytas ideologines ir politines ribas susilaukdavo griežto atkirčio. Antai, 1987 m. pradžioje tuometinės Švietimo ministerijos ir Vilniaus inžinerinio statybos instituto vadovai, mane pripažindami „nesovietiniu elementu, netinkamu dėstyti aukštojoje mokykloje“, pasirėmė ir „mirtinu“ argumentu: „... jis tyrinėja senuosius kaimus“ (anuomet tai buvo antisovietiškoumo įrodymas).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, formaliai žlugus okupacinio režimo politinei ir ideologinei priespaudai, daugelyje barų savo pozicijas išlaikė senoji nomenklatūra, protegavusi savuosius ir kenkusi įprastos tvarkos trikdytojams. Kelis dešimtmečius sunkiai rengta keliatomė „Lietuvos architektūros istorija“ toliau liko sovietinių veikėjų ir jų ipėdinių rankose. Tai lėmė ir to veikalo turinį: nušalinus žinomus specialistus, nesiremiant reikšmingais tyrimais, svarbus Lietuvos istorijos baras vaizduotas iškreiptai, neretai kartojant sovietinių laikų stereotipus. Pavyzdžiui, 2014 m. išleistame „Lietuvos architektūros istorijos“ IV tome yra ir skyrius „Kaimų tipai ir istorinė raida“ (autorė Rasa Bertašiūtė). Jame apsiribota vien tik kaimų gyvenviečių planinės struktūros (trobesių ir sodybų išdėstymo) ne visada pagrįstu ir kvalifikuotu aptarimu, nesiremiant naujais rimtesniais tyrimais. Specifiniame etninės architektūros bare tokie apsiribojimai galimi, tačiau tikrąją Lietuvos kaimų istoriją galima pagrįstai apibūdinti tik nagrinėjant esmines tradicinio kaimo savybes.

Nuo 1972 m. tirdamas senuosius kaimus įvairiuose Lietuvos regionuose, aš parengiau lietuviškosios kaimotyros kaip atskiros mokslo disciplinos pagrindus. Pasiremdamas savo ilgamečių tyrimų natūroje ir archyvuose duomenimis, pradėjau rengti fundamentalių mokslo monografijų ciklą „Lietuvos kaimų istorinė raida“. Jame planavau apibūdinti svarbesnių regionų (Žemaitijos, Šiaurės Lietuvos, Sūduvos-Suvalkijos ir kt.) tradicinių kaimų istorinės raidos specifinius ypatumus. 2011 m. išleidau pirmąją šio ciklo monografiją apie savito Rytų Lietuvos regiono kaimų istorinę raidą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje sistemingai apibūdinta tradicinio kaimo vidinė raida (kiekvieno ūkio žemėvaldos pokyčiai, kiekvienos kaimiečių šeimos istorija, kiekvienos sodybos susiklostymo ir pokyčių apibūdinimas). Tokie tikslūs ir nuoseklūs senojo kaimo apibūdinimai leidžia apibūdinti tam regionui ar platesnei teritorijai būdingus senojo kaimo istorinės raidos ypatumus, jų sąryšius su platesniu istoriniu kontekstu, etnokultūrinius, ūkinius ir socialinius tradicinio kaimo ypatumus.

2013 m. išleidau antrąjį šio monografijų ciklo tomą apie Mažosios Lietuvos kaimų istorinę raidą (ši veikala, kaip ir pirmąjį, finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Lituanistikos plėtros programą). Jame pirmą kartą buvo apibūdinti itin saviti žvejų kaimai Kuršių marių rytinėje pakrantėje, aptariant per keturiasdešimties kaimų istorinę raidą pusės tūkstantmečio laikotarpį. Daugybė aptiktų ir dar niekada nepublikuotų archyvinių dokumentų, ilgamečiai natūriniai pamario tyrimai leido apibūdinti buvusį itin specifinį socialinį senųjų žvejų gyvenimą, jų tradicinio verslo ypatumus, įvairius istorinius pokyčius atskirose vietovėse ir kt.

Deja, 2016 m. tolesnė šio ciklo monografijų leidyba buvo užblokuota. Gali būti, kad kiti Lietuvos regionai (nuo Žemaitijos iki Dzūkijos ir Šiaurės Lietuvos) taip ir nesulauks jiems skirtų išsamių veikala, pirmą kartą moksliskai apibūdinančių atskirų regionų ir vietovių senųjų kaimų istorinę raidą. Gal ne vienai mūsų šalies gyventojų kartai ir toliau bus peršamos dar sovietinės okupacijos dešimtmečiais parengtos šabloniškos schemos ir tendencingos žinios apie esą buvusią Lietuvos kaimų praeitį.

Literatūra

Lietuvos architektūros istorija: Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m., t. IV, Vilnius: Savastis, 2014.

Purvinas Martynas, *Rytų Lietuvos kaimų istorinė raida*: Mokslo monografija, I knyga, Kaunas: Technologija, 2011, 707 p.

Purvinas Martynas, *Mažosios Lietuvos kaimų istorinė raida*: Mokslo monografija, I knyga, Kaunas: Technologija, 2013, 856 p.

Vyko „Sueiga pas Martyną Jankų“

Milda JASEVIČIENĖ, Pagėgiai

Rugpjūčio 5 d. M. Jankaus muziejus svečius iš visos Lietuvos kvietė į jau tradicine tapusią „Sueigą pas Martyną Jankų“. Garbius svečius sukvietęs renginys pradėtas Bitėnų kapinaitėse, kur paminėtos 70-osios Jono Vanagaičio mirties metinės. Žvakės liepsna išsižiebė ant pastarojo bei Martyno Jankaus amžinojo poilsio vietų. Susirinkusiuosius sveikinimo meras Virginijus Komskis, svarbių asmenybių gyvenimus prisiminė Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė Silva Pocytė. Dainą sutartinai traukė kasmetiniai renginio dalyviai – Vydūno draugijos nariai.

Vėliau renginio organizatoriai kvietė į muziejų, į istorijos valandą, skirtą 70-osioms Jono Vanagaičio mirties metinėms paminėti. Čia pranešimą „Jono Vanagaičio politinės ir kultūrinės veiklos aspektai iki Pirmojo pasaulinio karo (1914 m.)“ skaitė Eglė Budrytė, dr. Silva Pocytė apžvelgė kai kuriuos Jono Vanagaičio veiklos aspektus po Pirmojo pasaulinio karo, doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius apžvelgė svarbiausius įvykius, susijusius su Bitėnų kapinaitėmis, Vynūno palaikų perlaidojimu, pranešime „Mažosios Lietuvos

panteonui – 25-eri“. Mažosios Lietuvos enciklopedijos rengimo grupės vedėja Danutė Valentukevičienė pristatė knygą „Mažosios Lietuvos enciklopedinis žinynas“, kurią buvo galima įsigyti.

Po pranešimų muziejaus klėtyje renginys persikėlė į paveikslų sodą, kur pristatyti Kesto Komskio paramos ir labdaros fondo globojamo jaunųjų dailininkų plenero darbai. LR Seimo pirmininko pavaduotojas Kostas Komskis dėkojo jauniems kūrėjams, įteikė diplomus, simbolines atminimo dovanas.

Pristačius jaunųjų menininkų piešinius, susipažinta ir su paveikslų galerija po atviru dangumi papildžiusiais bei papuošusiais profesionaliais dailininkais. Tradiciniame profesionalių dailininkų plenere „Mažosios Lietuvos ženkilai“ šiais metais dalyvavo septyni dailininkai: Arvydas Karvelis, Kristina Daniūnaitė, Algimantas Ramanauskas, Sofija Rickevičiūtė, Ernestas Žvaigždinas, Eugenijus Skipitis, Anatolijus Jakimovas. Lydimi Pagėgių savivaldybės M. Jankaus muziejaus direktorės Liudvika Burzdžiuvienės menininkai pristatė savo darbus. Aukšto meninio lygio, krašto kultūrą ir

Sueigos dalyviai (iš dešinės): Ovik Ambarcumian, Pagėgių savivaldybės administracijos Švietimo skyriaus vedėja Virginija Sirvidienė, Pagėgių savivaldybės Meno ir sporto mokyklos direktorė Evelina Norkienė, Pagėgių savivaldybės meras Virginijus Komskis su vaikaite Gerda, Pagėgių savivaldybės viešosios bibliotekos Bibliografijos-informacijos skyriaus vedėja Asta Andrulienė, Vilniaus knygrišių gildijos narė, menotyrininkė Rūta Tautkinaitė-Narbutienė, Pagėgių savivaldybės M. Jankaus muziejaus direktorė Liudvika Burzdžiuvienė, muziejininkė Laima Žemguliienė, vyr. rinkinių saugotoja Lina Vasiliauskaitė; už jų viduryje dailininkas Ernestas Žvaigždinas

istoriją puikiai atspindinčius paveikslus piešusiems menininkams dėkojo Pagėgių savivaldybės meras Virginijus Komskis, įteikęs pastariesiems padėkos raštus, simbolines atminimo dovanas.

Vakarą vainikavo ir ypatingą aurą sukūrė styginių kvarteto „Musica Libera“ atliekama muzika.

Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Prof. habil. dr. Arnoldo Piročkinio „Smalininkų kronika 1920 01 10–1939 03 23“

Birutė NORKIENĖ, bibliotekininkė, Smalininkai

Arnoldas Piročkinas – kalbininkas, vertėjas, profesorius, habilituotas mokslų daktaras, Vilniaus universiteto dėstytojas. Gimė 1931 m. vasario 25 d. Pašventyje, Jurbarko r. 1949 m. baigė Šilutės gimnaziją, 1955 m. – Vilniaus universitetą, dirbo mokytoju. 1963–1991 m. – Lietuvių kalbos katedros dėstytojas, docentas, 1991–1993 m. – Lituanistinių studijų katedros profesorius. „Gimiau Pašventyje, pražyda Šilutėje, o vaisiai užsimezgė ir subrendo Vilniuje“, – taip sakė prof. habil. dr. Arnoldas Piročkinas. Jis tyrinėjo žymių Lietuvos kalbininkų, istorikų bei rašytojų gyvenimą ir kūrybą. Parengė habilitacinį darbą tema „Jono Jablonskio darbų reikšmė bendrinės kalbos raidai“. 1991 m. sudarė knygą „J. Jablonskis. Straipsniai ir laišškai“. Rašė straipsnius jo 140-osioms gimimo metinėms, nagrinėjo J. Jablonskio ir Vaižganto sąsajas. Skaitė paskaitas apie Adomą Mickevičių, 1995 m. parašė labai vertingą monografiją „Devyni Adomo Mickevičiaus metai“, kurioje nagrinėjo poeto ryšius su Lietuva, ji buvo išleista ir Lenkijoje. Garsino Martyno Mažvydo, Mikalojaus Daukšos, Kristijono Donelaičio, Jono Basanavičiaus vardus ir darbus. Kalbos kultūros temomis 1990 m. parašė šias knygas: „Administracinės kalbos kultūra“, „Jaunajam lituanistui: Mokslinio darbo metodikos darbo pradžios“. 1995 m. parašė lietuvių kalbos vadovėlį kitataučiams „Mokomės lietuvių kalbos: Aukštesnio kurso vadovėlis“. 1996 m. sudarė ir redagavo knygą „Jurbarkas: Istorijos puslapiai“. 1971–1972 m. stažavosi Čekijoje. 1973 m. išleido čekų kalbos vadovėlį, paskelbė Čekijos archyvuose rastos lituanistinės medžiagos, išvertė čekų ir kitų tautų rašytojų kūrinių, recenzavo „Lietuvių literatūros enciklopediją“. Paskelbė publicistinių straipsnių įvairiais Lietuvos istorijos, kultūros, literatūros, politikos klausimais. 1981 m. paruošė J. Zejerio kūrybos rinkinį „Lietuviškos godos“.

2013 m. prof. habil. dr. Arnoldas Piročkinas sudarė ir išleido knygą „Smalininkų kronika 1920 01 10–1939 03 23“¹. Buvo sakiusių, kad šiuo darbu profesorius nusileido iki eilinės beletristikos, tačiau, mano manymu, tai yra graži, neįkainojama dovana gimtajam Smalininkų (Jurbarko r.) miesteliui. Man tai istorijos perliukas, kraštotyros vadovėlis kiekvienam besidominčiam ne tik Smali-

ninkų, bet ir viso Klaipėdos krašto istorija. Profesorius atliko milžinišką darbą, po kruopelytę iš spaudos leidinių surinkdamas žinias apie Smalininkus.

Smalininkų miestelis (vok. *Schmalleningken*) isikūręs dešiniajame Nemuno krante, ten, kur į jį įteka nedidelis Šventosios upelis (6,8 km ilgio). Kaip rodo archeologiniai radiniai, apylinkėse žmonių gyventa jau IV–V a. Tik 1422 m. Melno taikos sutartimi pro Smalininkus buvo pravesta Lietuvos ir Ordino siena, palikusi juos Ordino pusėje. Būdami pačiame pasienyje, Smalininkai visą laiką buvo sienos perėjimo ir prekių transporto punktas. Tai sudėtingo ir tragiško likimo kraštas.

Prof. habil. dr. Arnoldas Piročkinas rašė: „[...] Smalininkų pavadinimas atsirado iš slavizmo *smala*, t. y. derva, kai degėjai buvo vadinami *smalininkais*. O kur apsigyventa tam tikro verslo žmonių, dažnai atsiranda ir toks vietovardis.

[...] Ilgainiui prie Smalininkų kūrėsi Vidkiemiu ir Endriusių gyvenvietės. Klaipėdos krašto spaudoje ir dokumentuose buvo rašoma ne Endriusiai, bet Endružiai. Ilgą laiką jos įėjo į Smalininkų kaimą, kuris susidėjo iš trijų dalių: Smalininkai–Aukštogaliai (ir Aukštogaliai), Smalininkai–Vidkiemiai ir Smalininkai–Endriusiai. Tik 1923 m. rugpjūčio 25 d. Klaipėdos krašto Direktorijos potvarkiu, pasirašytu Viktoro Gailiaus ir Endriaus Borcherto, jos buvo atskirtos ir pavadintos kiekviena atskirai – Smalininkais, Vidkiemiais, Endriusiai. Vis dėlto vokiškuose tekstuose ir toliau buvo vartojami sudvejinti pavadinimai *Schmalleningken–Augstogallen*, *Schmalleningken–Endruszen* ir *Schmalleningken–Witkehmen* (KKVŽ [Klaipėdos krašto valdžios žinios – red. pastaba], 1923 09 01, Nr. 93, p. 769). Iš lietuviškų raštų Aukštogalių pavadinimas išnyko.

Šiai kronikai paimta nedidelė Smalininkų istorijos atkarpa: nuo 1920 m. sausio 10 d., kai Vokietija, ratifikavusi Versalio taikos sutartį, liovėsi administruoti Klaipėdos kraštą, dešiniakrantę Mažosios Lietuvos dalį, kuri buvo numatyta perduoti Lietuvos Respublikai. Tada atsirado ir Klaipėdos krašto pavadinimas. Kronika baigiama 1939 m. kovo 23 d., kai hitlerinė Vokietija, jau kelinti metai jėga tvarkiusi Versalio sutartimi nustatytas sienas, įžengė į Klaipėdos kraštą. Tad iš tų devyniolikos su trupučiu metų Smalininkai Lietuvos Respublikai

Prof. habil. dr. Arnoldas Piročkinas per savo 85-erių metų jubiliejų Jurbarko rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje, 2016 m. kovo 1 d.

priklausė apie šešiolika metų. Pirmieji treji metai laikomi Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos preliudija, todėl kronika pradėdama ne nuo 1923 m. sausio 15 d. ar kiek vėlesnės datos, kai Smalininkai realiai buvo valdomi Lietuvos valdžios organų.

Sudarytoji „Smalininkų kronika“, deja, nėra išsami: daugiausia remiasi lietuviškais šaltiniais ir labiausiai atspindi lietuvių visuomeninio gyvenimo Smalininkuose ir valsčiuje įvykius, o čia juk aktyviai reiškėsi ir vokiečiai. Miestelyje jų būta net daugiau ir veikta, ko gero, aktyviau už lietuvius. Šis nevienodumas radosi ne dėl kokio tyčinio vokiečių ignoravimo, bet dėl nepajėgumo aprėpti to meto smalininkiškų gyvenimo įvairovę. Reikėtų pernelyg daug persijoti vokiečių periodikos, leistos Klaipėdos krašte, Tilžėje ir Karaliaučiuje, taip pat gausybę publikacijų, skelbtų Vokietijoje po Antrojo pasaulinio karo, kad iš šio milžiniško informacijos srauto pavyktų išseparuoti smulkučias žinutes apie Smalininkus. Daugelio leidinių Lietuvoje net nėra, o turimi dažnai su didelėmis spragomis. Pavyzdžiui, „Lietuvos

ceitungos“, leistos Klaipėdoje, pavyko gauti tik 1937 m. pilną komplektą. Išrinkta iš jos medžiaga apie Smalininkus palyginti skurdi. Padarius išvadą, kad dėl jos neverta ir eikvoti jėgų, atsisakyta žūbtūt peržiūrėti, jei pavyktų gauti, kitų metų nepilnus komplektus.

Antra vertus, šis darbas skiriamas lietuvių visuomenei, kuriai pirmiausia ir daugiausia rūpi ir rūpės Smalininkų lietuviškoji pusė, sudaranti kad ir nedidelę Klaipėdos krašto problemų 1920–1939 m. dalį, bet turinti mums, lietuviams, ypatingos svarbos. Atsižvelgiant į šias dvi aplinkybes, regis, galima pasiteisinti, jog kronikoje vokiečių gyvenimui neskiriama tiek dėmesio, kiek jo tenka lietuviams.

Kronikoje neapsiribojama išimtinai Smalininkų miestelio ir valsčiaus įvykiais. Bendriems viso Klaipėdos krašto reiškiniams, kiek jie paliesdavo Smalininkų gyvenimą, taip pat skiriamas vietas.

Dėl taupumo kronikoje vartojama daug sutrumpinimų. [...] Nemažai keblumų kėlė pavardžių, vietovardžių, įstaigų ir pareigų pateikimas. Klaipėdos krašto spaudoje šie dalykai smarkiai įvairavo ir gerokai skyrėsi nuo mums įprastų bendrinės kalbos atitikmenų. Kad ir stengtasi juos suvienodinti, tekstuose svyravimų ir nevienodumų neišvengta.

[...] Apskritai, reikia pasakyti, kad, peržiūrėjus Klaipėdos krašto spaudą, susidaro vaizdas, jog krašto ekonominis, administracinis, politinis ir kultūrinis gyvenimas buvo kur kas sudėtingesnis, įvairesnis ir kartu labiau reglamentuotas negu Didžiojoje Lietuvoje. Jį visą šiandien išsamiai aprėpti darosi beveik neįmanoma. Tad kronikoje neišvengiamai rasis visokių spragų ir netikslumų. Dėl jų, suprantama, tenka apgailestauti, tačiau lieka viltis, kad ir netobulas darbas bus paskata kitiems tiesti per šią didelę ir klaidžią girią platesnį taką...“²

Literatūra ir šaltiniai

- Klaipėdos krašto valdžios žinios, 1923 09 01, Nr. 93, p. 769.
Kviklys Bronius, *Mūsų Lietuva*, t. 4, Vilnius, 1991.
Lietuvių kalbos enciklopedija, Vilnius, 1999, p. 486.
Lietuvių literatūros enciklopedija, Vilnius, 2001, p. 386.
Piročkinas Arnoldas, *Naujausios žinios*, nr. 45 (589), Vilnius, 2007, p. 2.
Smalininkų kronika 1920 01 10–1939 03 23, sud. A. Piročkinas, Vilnius, 2013.

¹ *Smalininkų kronika 1920 01 10–1939 03 23*, sud. A. Piročkinas, Vilnius, 2013.

² *Smalininkų kronika 1920 01 10–1939 03 23*, sud. A. Piročkinas, Vilnius, 2013, p. 4–7.

Muziejus laikraštys Nr. 23 (440)

Ženkliukai, skirti Trakų salos piliai

Trakai – istorinis Lietuvos miestas, šaltiniuose minimas nuo XIV amžiaus. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikais Trakai buvo antras (po Vilniaus) pagal svarbą valstybės centras, kartais netgi vadinamas antrąja sostine. Miestas ir šiandien nestokoja populiarumo – Trakai žavi savo istoriniu paveldu ir unikaliu kraštovaizdžiu. Abu šiuos aspektus puikiai atspindi didinga, Galvės ežero saloje stovinti pilis.

Salos pilis yra vienas pagrindinių Lietuvos turizmo objektų, tad neuostabu, kad jai skirtų suvenyrų pagaminta labai daug. Ypač dažnai Trakų salos pilies vaizdai naudojami numizmatikoje – jie puošia medalius, apdovanojimus, plaketes, ženklukus, monetas, banknotus, žetonus. 2013 m. liepos 26 d. pilyje buvo atidaryta paroda „Trakai numizmatikoje“, išleistas ir parodos katalogas. Šį kartą

pristatome muziejaus rinkiniuose esančius ženklukus, skirtus Trakų salos piliai.

Pirmoji pristatoma penkių ženklukų serija buvo pagaminta Telšių „Praktikos“ ir Klaipėdos „Dailės“ kombinate XX a. 7–8 deš. Ženkliukai herbinio skydelio formos. Aversų centruose pavaizduoti pilies vartai, o virš jų – užrašas „TRAKAI“. Priesagai – adatėlės. Ženkliukų dydis 17 x 15 mm, jie pagaminti iš balto metalo bei žalvario.

Kita, aštuonių ženklukų serija pagaminta Kauno „Metalisto“ gamykloje, XX a. 8 deš. Visi šie ženklukai skritulio formos (Ø 18 mm.), pagaminti iš aliuminio, bet padengti skirtingų spalvų dažais. Aversų centruose yra pavaizduotas Trakų salos pilies Kunigaikščių rūmų fasadas, o viršuje – užrašas puslankiu „TRAKŲ PILIS“. Priesagai – adatėlės.

Ženkliukai, skirti Trakų salos piliai. Lietuva, XX a. 7-9 deš. O. Ševeliovo nuotr.

Dar trys ženklukai pagaminti Telšių „Praktikos“ kombinate 1982 m. Šių ženklukų autorė Alvyda Kinčiūtė. Ženkliukai Trakų salos pilies Kunigaikščių rūmų donžono formos (25 x 5 mm.), o aversų apačioje yra užrašas „TRAKAI“. Visi ženklukai pagaminti iš žalvario, bet padengti skirtingų atspalvių emaliu. Priesagai – adatėlės.

Dar keturi ženklukai pagaminti iš vario bei žalvario yra kvadrato

formos (25 x 25 mm.), jų aversuose pavaizduota Trakų salos pilis iš paukščio skrydžio, o viršuje – užrašas „TRAKAI“. Ženkliukai pagaminti 1977 m. Telšių „Praktikos“ kombinate, jų autorius Romas Inčirauskas. Priesagai – adatėlės.

Kita pristatoma devynių ženklukų serija pagaminta Klaipėdos „Dailės“ kombinate XX a. 9 deš. Ženkliukai stačiakampio įgaubtais šonais for-

mos, viršutinė dalis išplatėjanti (25 x 15 mm.). Ženkliukų aversų centruose yra pavaizduotas kalavijas smaigaliu žemyn, o virš jo – užrašas „TRAKAI“. Visi šie ženklukai pagaminti iš balto metalo, bet padengti skirtingų spalvų emaliu. Priesagai – adatėlės.

Paskutiniai pristatomi du ženklukai yra skritulio formos (Ø – 12 mm.), jų aversuose pavaizduota plaukianti jachta ant kurios korpuso yra užrašas „TRAKAI“, o fone – Salos pilies Kunigaikščių rūmai. Ženkliukai žalvariniai, bet jų aversai padengti skirtingų spalvų (žalios ir juodos) emaliu. Priesagai – adatėlės. Ženkliukai pagaminti Vilniaus „Dailės“ kombinate XX a. 8 deš.

Muziejininkas Tomas Petrasauskas

Dėl prelato K. Michalkevičiaus prolenkiškos politikos

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

1917 m. gegužės 24 d. Vilniaus lenkai pasiuntė memorialą Vokietijos imperijos kancleriui Teobaldui fon Betmanui Holvegui (*Theobald von Bethmann Hollweg*). Paniekindami lietuvių tautą, memorialo autoriai lenkus pristatė kaip svarbiausią jėgą Lietuvoje ir reikalavo Lietuvą prijungti prie Lenkijos (Lietuvos valstybės istorijos archyvo – LVIA – f. 694, ap. 3, b. 108). Memorialą pasirašė ir Vilniaus vyskupijos valdytojas prelatas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius.

K. Michalkevičius – 1865–1940 – kilęs nuo Ukmergės, gimęs Opanišio viensėdy netoli Žemaitkiemio. Jaunystėje lyg ir nebuvo nusistatęs prieš lietuvius. Popiežiaus Pijaus X valia 1908 m. pradėjęs administruoti Vilniaus vyskupiją ir pakeltas į prelatatus, netgi ėmėsi žygių lietuvių kalbai bažnyčiose įteisinti, o 1911 m. 1 000-čiu rublių parėmė katalikiško lietuvių laikraščio „Aušra“ išleidimą. Tačiau ilgainiui nuo lietuviybės atšalo, daugelyje bažnyčių panaikino lietuviškas pamaldas, kitur šalia jų įvedė ir lenkiškas bei pasireiškė kaip lietuvių kunigų ėdikas. 1923 m. sausio 12 d. paskirtas Vilniaus sufraganu (į vyskopus išventintas birželio 10 d.), šias pareigas ėjo iki pat mirties 1940 m. vasario 16 d.

Lietuvių veikėjai 1917 m. liepos 10 d. Vokietijos kancleriui pasiuntė savo memorialą. Jie išskėlė aikštėn lietuvių lenkinimą per bažnyčias Vilniaus vyskupijoje. Tarp pasirašiusiųjų buvo penki kunigai: kanauninkas, būsimois Kaišiadorių vyskupas Juozas Kukta, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius Teodoras Brazys, Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti veikėjas Juozas Bakšys, Kaišiadorių klebonas Alfonsas Varnas ir per Pirmąjį pasaulinį karą Vilniuje gyvenęs Seinų vyskupijos mokyklų prefektas (tikybos dėstytojas) Juozas Stankevičius. Dėl to Vilniaus vyskupijos valdytojas juos, išskyrus J. Stankevičių, nubaudė – atstatė iš vietos ir mėnesiui suspendavo (atėmė kunigų teises), o nubausti Stankevičių pasiūlė Seinų vyskupijos vadovybei. „Nusikaltusius“ kunigus vyskupijos administratorius kvietėsi pokalbiams.

Gintaras Lučinskas 2010 m. Alytuje išleistas knygos „Žuvę už Lietuvą. Laisvės kovos Dainavos krašte 1918–1923 metais“ p. 192 rašo, kad lietuviai savo 1917 m. liepos 10 d. kontrmemorandumą įteikė naujam Vokietijos reichskancleriui Georgiui Michaeliui (*Georg Michaelis*). Tačiau G. Michaelis T. Betmaną Holvegą pakeitė tik liepos 14 d.; nebent senajam kancleriui siųstas dokumentas pasiekė jau naują pareigūną. Pasak G. Lučinsko, dokumentą pasirašė ir daugiau kunigų lietuvių: Antanas Petrulis, Vladas Mironas, Juozas Stašys ir Kazimieras Ribikauskas, tik vyskupijos valdytojas jų kažkodėl nebaudė; šie kunigai neminimi LVIA b. 108. Be to, knygos autorius viena diena pavėlinęs lenkų memorialo datą – parašęs gegužės 25, o ne 24 d.

Nubaustų kunigų stojo ginti lietuvių

Vilniaus vyskupijos valdytojas prelatas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius

visuomenė, Vilniaus vyskupijos valdytojui siųsdama protesto raštus. Kaišiadorių parapijiečiai K. Michalkevičiui pasiuntė kleboną A. Varną ginančius šešis raštus su daugybe parašų (vieną raštą pasirašė apie 430 kelių kaimų žmonių; yra ir lenkiškai rašytas raštas). 1917 m. spalio 24 d. lietuvių kunigus užtariantį laišką pasiuntė Ašmenos vikaras kun. B. (pavardė sunkiai įskaitoma).

„Jo Ekscelencijai, Vilniaus vyskupijos administratoriui“ adresuotą raštą 1917 m. lapkričio 18 d. pasirašė daugiau kaip 400 susirinkusių lietuvių igalioji veikėjai: Jonas Basanavičius, Viktorija Landsbergienė, Česlovas Landsbergis, Faustas Kirša, Jonas Vailokaitis, Aleksandras Stulginskis, Antanas Vileišis, Jokūbas Šernas, Jonas Strazdas, Marija Žukauskaitė, Stasys Špuokas (Špokas), Kazimieras Kriščiukaitis, Emilija Vileišienė, Jonas Kymantas. Jie rašė: „Pripažindami lietuvių memorijalo išrodymus visiškai teisingais ir nematydami, kad kaltinamais punktais lietuvių kunigai užgautų maldingo kataliko jausmus ir jį piktintų, bet priešingai, būdami įsitikinę, jog lietuviai kunigai čia itin grynė katalikų tikėjimo grynė, mes šiuo išreiškiamo nukentėjusiems dėl teisybės kunigams savo karščiausią užuojautą, griežtai papeikiame bažnytinės galios vartojimą prieš politikos priešininkus ir konstatuodami, kad tuo būdu daugelis lietuvių katalikų palieka be dvasios reikalą aprūpinimo, ta pačia proga dar kartą protestuojame prieš lenkišką politiką Vilniaus vyskupijos bažnyčiose“ (aukščiau nurodytos LVIA bylos lapas 72).

Tą pačią dieną panašų raštą Jo Ekscelencijai parašė grupė lietuvių moterų: E. Vileišienė, V. Landsbergienė, E. Kucevičienė, B. Girienė, A. Sudeikienė, V. Valiulienė,

M. Ruškytė (bylos l. 73). Lietuvių memoriale nieko papiktinančio moterų nerado. „Nepaprastas smūgis, – sakoma jų rašte, – šiomis dienomis pervėrė mūsų širdis – Vilniaus vyskupijos administratorius kun. Michalkevičius nepaprastai smarkiai nubaudė mūsų kunigus: atėmė jiems Šv. Mišias, uždraudė išpažinties klausyti, pamokslus sakyti ir, apskritai, pildyti kitas kunigo priedermes. Negana to, atstatė dar nuo vietų ir, lyg išjuokdamas, pasiūlė apsigyventi Gardino vienuolyne. Už ką gi tokia bausmė? O už tai, kad nubaustieji išdrįso viešai pasakyti tiesą.“¹ Moterų pasipiktinusios, kad verčiamos savo dvasiškas pareigas atlikti nesuprantama lenkų kalba. „Tą Administratoriaus pasielgimą mes vadiname nekatalikišku.“

Išskirtinio dėmesio nusipelnė Seinų vyskupijos generalinio vikaro, Seinų kapitulos prelato, apaštališkojo protonotaro Mato Dabrilos (*Dobryllo*)² 1917 m. lapkričio 27 d. raštas K. Michalkevičiui (bylos l. 89–91). Pasak aukšto Seinų vyskupijos pareigūno, lenkų memorialas paremtas klaidingais faktais. Tariamose lenkų sąjungos agitatoriai galėjo kai ką įtikinti, „tačiau kaip Jūs, Illustrissimus Dominus [Šviesiausiasis Pone] vyskupijos Valdytojau, dvasiškas Ganytojau, lietuvių ir lenkų Tėve, nedrebančia ranka galėjote dėti savo parašą, norėdamas prijungti Lietuvą prie Lenkijos Karalystės! Kas Garbingąjį Prelatą igaliojo tokiam dalykui, bene lietuviai prašė? Juk kaip kiekvienas paukštėlis, taip ir lietuviai trokšta laisvės ir nenori kam nors priklausyti.“

Toliau rašto autorius pastebi, kad Seinų vyskupai lenkai savo vyskupiją visada tik lenkino, lietuviškai kalbėti draudė net pradinėse mokyklose. O apie Vilniaus vyskupiją M. Dabrila rašo: „Visi dvasininkai, kurie susiduria su jos gyventojais, vienbalsiai sutinka, kad tokio tamsumo ir moralinio skurdo nėra jokioje kitoje vyskupijoje, kad tie žmonės tėra tik apkrikštyti pagonys. Iki tokio moralinio skurdo juos pirmiausia privėdė dvasininkijos politikavimas.“ Kalbama, kad rusų politinis veikėjas Konstantinas Pobedonoscevas (1827–1907) mirdamas pasakęs, jog miršta laimingas, kad palieka šalyje 90 % beraišių, nes tokius galvijus lengviau valdyti. Anot Dabrilos, savo esme Pobedonosceviui giminingi dvasininkai dėl to turėtų jausti ne tik gėdą, bet ir atsakomybę prieš Dievą ir žmones. Be abejo, savo vyskupijos kunigą J. Stankevičių M. Dabrila užstojo.

1917 m. gruodžio 6 d. raštą K. Michalkevičiui išsiuntė Vilniaus lietuvių katalikų draugijos „Blaivybė“ valybos nariai: K. Strazdas (vicepirmininkas), K. Ruginis (sekretorius), A. Meciūnas, T. Lebedys, P. Žilinskaitė, A. Jandziuliūtė. Anot jų, dvasinė valdžia įsivėlė į politiką, nors šiaip žmonės lietuvių memorialu nesipiktina, nes apskritai apie jį mažai žino. „Turint omenyje, kad mūsų dvasiniams vadovams Jūsų Malonybės neteisingu nubaudimu yra

žmonių liežuvių plėšoma šlovė ir kad mūsų Gerbiamieji Tautiečiai gerai padarė pasirašę po memorialu, kaip tat privalėtų kiekvienas Lietuvos pilietis – išreiškiami jiems širdingą užuojautą ir didelį nuliūdimą, kad Jūsų Malonybė svarbiame istoriniame momente, užuot pasirodžius bešaliu, Jūsų Malonybė pamynėt lietuvių šventas tiesas, visai nukrypote lenkų pusėn ir neteisingai pasielgėte su savo pavaldiniais kunigais, kurie yra kitokių politinių pažiūrų, negu Jūsų Ekscelencija“ (bylos l. 74).

¹ Gardino vienuolynas – pranciškonų vienuolynas Gardine, daugelį dešimtmečių buvęs prasižengusių kunigų bausmės atlikimo ir atgailos vieta. – *Aut. pastaba*
² M. Dabrila – 1846–1935 – kilęs nuo Vilkaviškio. Mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, vysk. M. Valančiaus kunigų išventintas Kaune 1869 m. Vikaro ir klebono pareigas ėjo Naumiestyje, Leipalingyje, Vilkaviškyje ir kitur.

Martyno Jankaus muziejus

Martyno Jankaus g. 5
Bitėnai, Lumpėnų sen.
Pagėgių sav. LT-99265
Muziejaus darbo laikas:
Antradienis–Penktadienis 8.30–17.00
Šeštadienis 8.30–16.00
El. paštas m.jankausmuz@gmail.com
Tel. 8 441 42736
Mob. tel. +370 656 15021

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyskiai, LT-99254
Pagėgių r. sav.
Mob. tel. +370 656 18551
El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Muziejus laikraštyje Nr. 22 (439)

Karalienė Luizė (1776–1810)

Šiomet sukako 240 metų nuo Prūsijos karalienės Luizės gimimo. Viena gražiausių Europos moterų tapo Prūsijos pasipriešinimo Napoleonui Bonapartui (1769–1821) simboliu, „Prūsijos Madona“. Princesė Luizė Augustė Vilhelmina Amalija Meklenburg-Strelitz gimė 1776 m. kovo 10 dieną. 1793 m. 17-metė Luizė buvo pristatyta Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui II (1744–1797). Princesė sužavėjo karalių savo grožiu ir jis pasirinko ją nuotaka savo vyriausiam sūnui ir įpėdiniui Frydrichui Vilhelmui (1770–1840). 1793 m. gruodžio 22 d. Berlyne įvyko karališkos sutuoktuvės.

1797 m. po karaliaus mirties, Frydrichas Vilhelmas III ir, dabar jau karalienė, Luizė sostą paveldėjo sunkiais Prūsijai laikais. Šalis pergyveno ekonomikos nuosmukį, reikėjo reformų. Prancūzijoje atėjęs į valdžią Napoleonas atnaujino užkariavimų kampaniją Europoje. Karas prasidė-

jo 1806 m. ir buvo Prūsijai katastrofiškai nesėkmingas, jos armija buvo keletą kartų sutriuškinta ir beveik nustojo egzistuoti. Napoleonas sparčiai artėjo prie Berlyno, karališkai porai su vaikais beliko tik bėgti į Rytų Prūsiją. Karaliaučiuje karalienė sunkiai susirgo, bet nenumaldomai artėjant prancūzų armijai, žiemą, per užpustytą ir beveik tuo metu nepravažiuojamą Kuršių neriją jiems vėl teko bėgti į paskutinį dar Napoleono neužimtą Rytų Prūsijos miestą atėjęs – Klaipėdą, – metams tapusią faktine Prūsijos sostine, kol Tilžėje vyko ypač sunkios ir skausmingos derybos dėl Prūsijos valstybės išlikimo. 1808 m. sutuoktiniai persikėlė į Karaliaučių, šis miestas kuriam laikui tapo beveik pusę teritorijos praradusios, bet išlikusios, Prūsijos sostine. Tuo laikotarpiu karalienė Luizė skyrė lėšas įkurti mokytojų, lietuviškai kalbančių krašto gyventojų mokykloms, seminariją. Ji buvo įkurta Kumečių

Medalis, sidabras, 1910 m., aut. Karlas Giotcas (vok. Karl Xaver Goetz, 1875–1950)

kaime netoli Įsruties, kuris po Luizės mirties buvo pervadintas į Karalienę. 1809 m. pabaigoje karališkoji pora pagaliau galėjo grįžti į Berlyną, kur buvo šilaiti sutikti miestiečių. Po kelių mėnesių, kelionės aplankyti Luizės tėvą metu, karalienė sunkiai susirgo ir 1810 m. liepos 19 dieną mirė. Jai tebuvo tik 34-eri metai.

Pagerbti mirusią žmoną Frydrichas Vilhelmas III įkūrė Luizės ordiną, kuris buvo teikiamas tik

moterims. 1813 m. kovo 10 d. – Luizės gimimo dieną – buvo įsteigtas garbingiausias Prūsijos karinis apdovanojimas – Geležinis Kryžius, pirmasis ordinas Europoje, kuriuo už didvyriškumą mūšio lauke galėjo būti apdovanotas bet kuris žmogus, be jokių luomo ar rango apribojimų.

Trakų istorijos muziejus savo faleristikos rinkiniui įsigijo jubiliejinį medalį, skirtą karalienės Luizės mirties 100-ųjų metinių paminė-

jimui. Medalis nukaldintas iš sidabro, 36 mm skersmens, masė

– 19,9 gramo. Medalio autorius garsus XX a. pradžios Vokietijos medalininkas Karlas Giotcas (vok. Karl Xaver Goetz, 1875–1950). Medalio averse karalienės bareljefinis biustas su diadema, į dešinę nuo jo autoriaus inicialai „K.G.“, medalio kraštu įrašas vokiečių kalba: „KÖNIGIN LUISE VON PREUSSEN“ (Prūsijos karalienė Luizė). Reverse – karališka karūna saulės spinduliuose virš rožėmis apipinto krantinčio fakelo, jubilejaus datos: „1810–1910“ o tarp jų mirties diena: „19.JULI“ (liepos 19). Apačioje įrašas: „100 TODESTAG“ (100 mirties dienai). Medalis nukaldintas Bavarijos karališkoje monetų kalykloje Miunchene 1910 metais.

Vyr. muziejininkas Vytautas Tenešis

Survila ir Survilaičiai – dar kartą apie nepripažintus Kęstučio palikuonis

Inga BARANAUSKIENĖ, Vilnius

Pradžia Nr. 7 (825)

Survila ir kiti vyresnieji Kęstutaičiai

Remiantis J. Dluogošo žinute apie Survilos dalyvavimą žygyje į Mazoviją 1336 m. rudenį [7, 162], jo gimimą turėtume datuoti ne vėliau kaip 1320 m. Butautą, atsižvelgiant į jo vadovaujamą vaidmenį 1365 m. įvykiuose [6, 118–119; 11, 239], reikėtų laikyti vyresniuoju broliu, tad jis turėjo gimti ne vėliau kaip 1318 m. Kęstučio pirmosios vedybės atitinkamai būtų datuotinos maždaug 1317 m., o jo paties gimimas – maždaug 1300 m., atmetant J. Tengovskio pastangas jį vėlinti [20, 196]. Pernelyg ilgo Kęstučio gyvenimo šiuo atveju negalima laikyti tinkamu kontrargumentu, nes ilgaamžiškumas buvo būdingas Gediminaičių broožas. Tiesa, kadangi pirmoji Kęstučio santuoka maždaug sutapo su Gedimino atėjimu į valdžią, galima spėti, kad ji buvo išnaudota giminės pozicijoms sustiprinti, ir tai galėjo jas šiek tiek paankstinti. Vis dėlto Kęstučio gimimo negalima nukelti vėliau 1302 m. Pirmojoje santuokoje Kęstutis susilaukė trijų sūnų: Butauto, Survilos ir Vaidoto, kuri tenka laikyti jauniausiuoju iš trijų brolių. Vaidotas greičiausiai gimė XIV a. 3-iajame dešimtmetyje – belieka tik pritarti nuomonei, kad, vadovaudamas Kauno gynybai 1362 m. pavasarį, jis turėjo būti jau subrendęs vyras [8, 9–10].

Kęstučio karjera klostėsi sėkmingai, tad šviesios perspektyvos vėrėsi ir jo sūnams. 1337 m. prie Bajerburgo žuvus neįvardytam Trakų kunigaikščiui [11, 86], Kęstutis tapo Trakų ir Žemaitijos valdovu. Po Gedimino mirties jam buvo numatyta antra vieta valstybėje.

Tiesa, Gedimino ipėdinis Jaunutis norėjo šaliasavęs matyti kitą brolių – Narimantą, bet taip tik sukomplikavo savo padėtį. 1344–1345 m. sandūroje Kęstutis įvykdė perversmą [10, 313]. Jo sąjungininkas Algirdas nespėjo, o gal net sąmoningai pavėlavo į Vilniaus užėmimo operaciją, tad Kęstutaičiams bent trumpam turėjo žybtelėti viltis: gal tėvas ryšis pasilaikyti valdžią sau? Tuomet Butautas būtų tapęs sosto ipėdiniu, o Survila – antruoju asmeniu šalia jo. Tačiau Kęstutis, nieko nepaisydamas, pasiūlė sostą Algirdui, ir, jeigu Butautas po šito liko bent jau Trakų paveldėtoju, tai Survila bendroje dinastijos hierarchijoje smuktelėjo į nepalyginamai žemesnę vietą.

Vis dėlto svarbiausią impulsą Kęstutaičių konfliktui su tėvu turėjo duoti jo antroji santuoka – tarp istorikų tokia nuomonė vis labiau populiarėja [8, 9]. Taigi apie 1349 m. Kęstutis, kuris tuomet greičiausiai jau našlavo, vedė Birutę – iš visko sprendžiant, ganėtinai pikantiškomis aplinkybėmis [10, 72–73, 223], ir netrukus paaiškėjo, kad savo ipėdiniu jis linksta skirti jos pirmagimį Vytautą [9, 81; 10, 313]. Tokį Kęstučio nusistatymą akivaizdžiai palaikė Algirdas, kuris 1350 m. irgi buvo vedęs jauną žmoną ir irgi teikė pirmenybę jos sūnams [9, 81; 10, 313].

Kol Vytautas buvo mažas, vyresnieji Kęstutaičiai dar galėjo puoselėti viltį, kad tėvas mirs pirmiau, nei pamotės pirmagimis taps pajėgus perimti valdžią. Tačiau Kęstutis vis gyveno, Vytautas vis augo. Be to, Birutė susilaukė dar dviejų sūnų – Žygimanto ir Tautvilo, todėl buvo galima manyti, kad, jeigu Vytautui kas nors atsitiktų, Kęstutis paliktų Trakus vienam iš jų.

Vyresniuosius sūnus jis, aišku, irgi stengėsi aprūpinti. Butautui buvo duotas Drohičinas [20, 204]. Survila taip pat galėjo gauti valdų Palenkėje – kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose minimas Survilos dvaras, tapatinamas su Surviliškėmis prie Trobų [17, 706], greičiausiai priklausė ne jam, o bendravardžiui bajorui Survilai Gedgaudaičiui, minimam 1401 m. Vilniaus Radomo sutarties liudininų sąrašė, nes šiame krašte buvo ir jo brolio Mingailos iš Dieveniškų valdos [17, 699–700; 14, 270]. Vaidotui, atrodo, buvo patikėtas Kaunas ir visos Nemuno gynybinės linijos kuravimas [8, 11] – tikėtina, kad būdamas jauniausias iš pirmojoje Kęstučio santuokoje gimusių sūnų, jis nepuoselėjo tokių didelių ambicijų kaip vyresnieji broliai ir todėl nerodė tokio

didelio nepasitenkinimo antrosiomis tėvo vedybomis, už ką Kęstutis jam atsilygino didesniu pasitikėjimu. Tačiau tai turėjo kurstyti dar didesnę Butauto ir Survilos nepasitenkinimą.

Lūžis įvyko 1365 m. [6, 118–119; 11, 239]. Vytautui tuo metu buvo maždaug penkiolika – paskutinis momentas, kai jį dar buvo galima tikėtis pašalinti iš kelio. Be to, kaip tik apie tą laiką, anksčiau (bent mūsų turimomis žiniomis) bevaikiu buvęs Butautas pats susilaukė sūnaus [18, 115; 20, 204]. Tai galėjo tapti papildomu akstinu imtis veiksmų.

Butautas užsimojo plačiai – ne tik prieš tėvą, bet ir prieš dėdę Algirdą. Survila palaikė brolių [11, 239]. Galbūt jam netgi teko kurstyti jo vaidmuo, nes, kaip minėta, jeigu Butautui būtų pavykę užimti Vilnį, Survilai būtų tekę Trakai. Vaidotas į samokslą, matyt, nebuvo įtrauktas: 1362 m. dramatiškai praradęs Kauną ir kurį laiką pabuvęs kryžiuočių belaisviu [11, 119], jis vargu ar būtų pritaręs vyresniųjų brolių planui pasinaudoti Ordino parama. Be to, Vaidotas neturėjo priežasčių juos remti – Butauto ir Survilos pergalė nebūtų pakeitusi jo padėties, o pralaimėjimo atveju jis būtų netekęs visko. Vis dėlto Butautui ir Survilai reikėjo rėmėjų, ir galima spėti, kad jie orientavosi į kai kuriuos Algirdo ir Kęstučio valdžią nepatenkintus pusbrolius – pvz., į Gardiną valdžiusį Patriką Narimantaitį (kadangi iškart po nepavykusio Butauto žygio į Lietuvą Partikas buvo pašalintas iš Gardino ir išsiųstas toliau nuo pagundos valdyti rusų žemių [11, 125], peršasi prielaida, kad jo lojalumas buvo sukėlęs abejonių). Butauto ir Survilos šalininkų turėjo būti ir tarp Lietuvos didikų.

Taigi, naudodamiesi Algirdo ir Kęstučiu išvykimu į Volynę, 1365 m. liepos mėn. Butautas pradėjo veikti. Šaltinių pasakojimai apie jo maištą painūs ir prieštaringi, tačiau aišku, kad kažkas nuo pat pradžių pakrypo ne taip, kaip buvo sumanyta. Darsūniškio seniūnas Dirsūnas suėmė Butautą. Survilai pavyko išvaduoti brolių, paimti ir nelaisvę Dirsūną ir su keliolika palydovų prasibrauti į Prūsiją, kur visi buvo iškilmingai pakrikštyti Karaliaučiuje; Butautas gavo Henriko vardą [6, 118–119; 11, 130, 239]. Atsižvelgiant į angliškų šaltinių [2, 15; 4, 172] liudijimus, belieka teigti, kad Survilos sūnų – bent jau būsimojo Tomo – tarp Butauto palydovų dar nebuvo. Greičiausiai jie liko slapstyti Lietuvoje ir prie tėvo bei dėdės prisidėjo tik tada, kai šie sugrįžo su Ordino pajėgomis.

Žygis prasidėjo rugpjūčio 15 d. Kryžiuočiai buvo sutelkę didelę kariuomenę – Butauto ir Survilos atvykimas jiems, matyt, nebuvo netikėtas. Bet ir vėl viskas klostėsi ne taip, kaip planuota. Kryžiuočiai siaubė kraštą, lietuviams teko apleisti Maišiagalą ir Kernavę, tačiau į Butauto pusę niekas nestojo. Vilniaus seniūnas atsiskakė perduoti jam pilį. Smulkesnius rėmėjus – pvz., bajorą Joną – atgrasė kryžiuočių arogancija: šie sudegino jo dvarą, o protestuojantį šeimininką paėmė ir nelaisvę. Nuo Butauto pabėgo netgi jo paties tarnai [11, 131–132]. Žodžiu, maištininkai perbėgėliai pasirodė apgailėtina.

Aiškiai gėdydamasis likti Prūsijoje, Butautas patraukė pas imperatorių Karolį ir likusį gyvenimą praleido jo dvare. Jo paties sūnus Vaidutis liko Lietuvoje [18, 115; 20, 204] ir turbūt pateko į Vaidoto globą. Butautas mirė, kaip spėjama, apie 1380–1381 m. ir buvo palaidotas Prahoje, 1413 m. Vytautas už jį užsakė mišias [20, 204]. Apie Survilos likimą šaltiniai tyli, bet, kadangi jam nebuvo suteiktos valdos Prūsijoje, o vieną iš jo sūnų Tomas de Bošanas išsivežė į Angliją [2, 15; 4, 172], peršasi išvada, kad Survila žuvo žygio į Lietuvą metu arba mirė iškart po jo. Be to, galima spėti, kad prieš mirtį tarp jo ir Butauto įvyko konfliktas – tai vienintelis paaiškinimas, kodėl Butautas nesiėmė globoti sūnėnų pats ir leido Tomui de Bošanui išsivežti vieną jų kartu su savimi į Angliją. Kitas Survilos sūnus, per krikštą gavęs Jono vardą, taip pat nelydėjo dėdės į Prahą – iš visko sprendžiant, jis liko Prūsijoje, galbūt taip pat globojamas krikštą tėvo, nors nežinome, kas jis buvo.

Beje, faktas, kad 1365 m. kryžiuočiai nė vienam iš Survilaičių nesuteikė valdų, byloja, kad tuo metu jie dar nebuvo pakankamai

subrendę, kad gyventų savarankiškai. Kadangi pirmosios valdos Survilaičiams buvo suteiktos 1370 m. birželio mėn. [2, 16, 30], jų gimimą galima datuoti XIV a. 6-ojo dešimtmečio pradžia. Toks datavimas derinasi su numanomu paties Survilos gimimu 1320 m., nors spėtina, kad, skirtingai negu tėvas, Survila vedė sulaukęs brandaus amžiaus, būdamas maždaug trisdešimties.

Kęstučio vaikaičiai Vokiečių ordino tarnyboje

Tomas Survila galėjo gyventi Anglijoje iki savo krikštą tėvo mirties 1369 m. lapkričio mėn. Po to jis, matyt, parkeliavo į Prūsiją ir, kaip jau minėta, 1370 m. birželį kartu su broliu Jonu, kuriam prisegamas neaiškos, greičiausiai pravardinės kilmės pavardis *Kille* (vok. švelnus, ramus, meilus), gavo Trintekaimio (*Trinkeimo*) dvarą Brandenburgo komturijoje, į pietryčius nuo Karaliaučiaus. Žemės valdą sudarė 80 žagrių [2, 16, 30]. Norint teisingai įvertinti Survilaičių statusą Prūsijoje, verta palyginti jiems suteiktas valdas su tuo, kas buvo duodama kitiems lietuvių perbėgėliams. Chronologijos ir statuso požiūriu artimiausias būtų Manstas, perbėgęs į Prūsiją 1321 m.: jis buvo pasižymėjęs karvedys, bet žemės gavo nepalyginamai mažiau – vos 25 žagres [15, 224]. Taigi Survilaičiams skirtų valdų dydis taip pat byloja apie jų išskirtinę kilmę. 1377 m. broliams buvo skirta dar 15 žagrių žemės netoli nuo Trintekaimio [2, 16, 30]. Iš viso Survilaičiai Prūsijoje užgyveno apie 400 žagrių [2, 38]. Vis dėlto, nepaisant turtų, Survilaičiai negalėjo svajoti net apie kukliausią vietą valdžios hierarchijoje – jiems buvo lemta likti Ordino tarnais, nors ir gerai apmokamais.

O Lietuvoje laimė šypsojosi Vytautui. Jam sekėsi kare [11, 158], jis buvo nekvestionuojamas Kęstučio ipėdinis ir geriausias Algirdo ipėdinio Jogailos draugas [10, 313]. Net Vaidotas pasitraukė jam iš kelio: mainais už lojalumą gavęs Naugarduką [5, 72], jis ten ramiai pasimirė [8, 13]. V. Jankausko prielaidai, kad Vaidotas mirė bevaikis, o 1384 m. Vytauto sutartį su Ordinu liudijęs Naugarduko kunigaikštis Jurgis iš tikrųjų buvo Naugardo kunigaikštis Jurgis Narimantaitis [8, 14], negalima pritarti, nes minėtoje sutartyje Jurgis nedviprasmiškai vadinamas Vytauto brolio sūnumi [5, 4]. Tačiau ši sutartis rodo, kad Jurgis Vaidotaitis buvo lojalus Vytautui, o prieš tai, matyt, ir Kęstučiui, todėl atrodė, kad niekas negali sukliudyti Vytautui paveldėti Trakų.

Survilaičiai vargu ar galėjo į tai ramiai žiūrėti: Vytauto sėkmė pernelyg ryškiai kontrastavo su jų pačių priklausoma padėtimi svetimame krašte. Turbūt Survilaičių vietoje bet kas būtų svajojęs apkartinti gyvenimą nekenčiamam giminaičiui, ir štai 1379 m. tokia proga pasitaikė.

Lietuviai brandino krikšto planą. Katalikų bažnyčioje prieš metus buvo įvykęs skilimas. Romos popiežius Urbanas grūmėsi su Avinjono popiežiumi Klemensu, tad buvo didelė tikimybė, kad bent vienas iš varžovų susivilios galimybe tapti Lietuvos krikštytoju. Tai būtų tapę rimtu koziriu kovoje dėl krikščioniško pasaulio pripažinimo, todėl mainais lietuviui iš tiesų būtų galėję reikauti užkirsti kelią Ordino agresijai. 1379 m. liepą Skirgaila buvo išsiųstas į diplomatinį turnė populiarinti šio plano [11, 160], o Kęstutis tuo tarpu spaudė kryžiuočius: gegužę jis užėmė Klaipėdą [11, 160], kiek vėliau Ekersbergą [11, 163]. Kryžiuočiai rengė vieną žygį po kito [11, 158–159, 162–163], bet tai buvo menka paguoda, nes lietuvių krikšto planui prijautė Mazovijos kunigaikščiai [12, 517, 519], Varmės vyskupas Henrikas ir netgi Brandenburgo (anksčiau – Osterodės) komtūras Giunteris Hohenšteinas [11, 169–170], kuris buvo Kęstučio dukters Mazovijos kunigaikštienės Danutės Onos krikštą tėvis [9, 314; 10, 70]. Reikėjo skubiai kažką daryti, ir kryžiuočiai metė į žaidimą Tomą Survilą.

1379 m. rugpjūčio mėn. didžiojo maršalo Kunono Hatenšteino pavedimu jis kaip vertėjas lydėjo Balgos komturą į derybas su Kęstučiu, kurios įvyko, lietuvių ir kryžiuo-

čių kariuomenėms susijęs prie Neries ties Kaunu [11, 163].

Iš pažiūros kuklus Tomo amplua šiose ir daugelyje vėlesnių derybų galėjo būti vienas iš veiksmų, skatinusių J. Foigtą bei T. Hiršą laikyti jį tiesiog bajoru. Bet ar tikrai Tomo užduotis tebuvo vertėjavimas? Kęstutis mokėjo vokiškai – 1361 m. bėgdamas iš Marienburgo, jis netgi sugebėjo apsimesti Vokiečių ordino riteriu [11, 111]. Kituose epizoduose Vygandas Marburgietis taip pat vaizduoja Kęstutį bendraujantį su Ordino pareigūnais be vertėjų [11, 112, 117, 157]. O štai šiuo atveju Tomas Survila specialiai nurodytas... Taigi galima spėti, kad vertėjavimas tebuvo dingstis pasodinti Tomą šalia jo senelio, o tikrasis Kunono Hatenšteino tikslas buvo tiesiog paaitrinti senas Trakų kunigaikščio žaizdas. Vygandas Marburgietis tai, matyt, suprato, ir todėl Tomo Survilos vertėjavimas jam pasirodė dėmesio vertas faktas.

1379 m. rudenį Tomas Survila vėl nuspelnė būti paminėtas Vygando Marburgiečio kronikoje. Jis buvo pasiūstas į Trakus – vėlgi kaip sutartį su lietuviams sudaryti turėjusios Ordino delegacijos vertėjas. Po to ši delegacija – o kartu ir Tomas Survila – vyko į Vilnių papildomai derėtis su Jogaila ir jo motina Julijona [11, 169–170]. Iš išlikusio kryžiuočių laiško pastarajai žinome, kad pasiuntiniai turėjo jai pranešti kažką labai svarbaus ir slapto apie Kęstučio nedorybes ir apie skriaudas, kurias jis neva daro ne tik kryžiuočiams, bet ir lietuviams [12, 517–519].

Verta pažymėti, kad Tomas buvo gyvas tokio Kęstučio nuskriausto lietuvio pavyzdys. Atsižvelgiant į gerėjančius Lietuvos ir Ordino santykius ir planuojamą krikštą, Tomas galėjo pareikšti norą grįžti ir, kadangi Kęstutis akivaizdžiai nebuvo linkęs priimti anūko išskėstomis rankomis, jis būtų turėjęs realią dingstį skūstis. Arba Tomas galėjo išdėstyti Julijonai savą 1365 m. įvykių versiją. Julijona buvo tų įvykių liudininkė, tačiau per keturiolika metų vertinimai galėjo pasikeisti – ypač atsiradus motyvui. O motyvas buvo, nes 1379 m. Julijonai jau pačiai knietėjo pašalinti Kęstutį ir Vytautą iš Trakų, idant ten galėtų isikurti Skirgaila. Taigi didžioji kunigaikštienė buvo pasiruošusi klausytis kiršinančių Tomo Survilos kalbų.

Panašu, kad joms neliko abejingas ir Vaidutis Butautaitis. 1381 m. pradžioje, sulaukęs šešiolikos, jis pabėgo į Prūsiją, o iš ten patraukė į Prahą ieškoti tėvo [20, 115]. Tiesa, susitikti jiems, matyt, nepavyko, nes Butautas apie tą laiką mirė, ir niekur nepritapęs Vaidutis, per krikštą gavęs Jono vardą, galiausiai buvo priglobtas Jogailos [20, 205–206]. Bet tai buvo vėliau, o kol kas tarp Ordino ir Kęstučio vyko negailestingas nervų karas, ir Tomas Survila, kaip matome, jame vaidino svarbų vaidmenį. Būdamas Vytauto ir Jogailos bendraamžis, jis turėjo gerai pažinoti savo giminę ir jausti, kam ką pašnabždėti, kokius skaudulius užgauti.

Jis nedalyvavo slaptos Dovydiškių sutarties sudaryme 1380 m. gegužės 31 d. [11, 169], bet galėjo prisidėti prie jos turinio atskleidimo Kęstučiui, siekiant jį nuteikti prieš Jogailą. Pasak Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščio, perspėjimą atsiuntė jau minėtas Giunteris Hohenšteinas [9, 314]. Neabejotina, kad jis tai padarė iš draugiškuo Kęstučiui, tačiau panašu, kad Giunteriu Hohenšteinu buvo manipuluojama – jis mirė 1380 m. liepos 22 d. [11, 340], o prieš tai tikriausiai sirgo, todėl, vargu, ar galėjo suvokti, kad jo perspėjimas Kęstučiui tik pakenks. Be to, Giunterio Hohenšteino galimybės gauti informaciją apie Dovydiškių sutarties sudarymą ir jos turinį buvo ribotos, todėl visai įmanoma, kad apie rezgamą klasą jam pranešė Tomas Survila, kurio dvaras buvo Brandenburgo komturijoje [2, 30], ir kurį Giunteris Hohenšteinas turėjo pažinoti bent jau iš Trakų derybų. Pats Tomas Survila informaciją galėjo gauti iš Diršau teisėjo Alberto Liuchtenbergo, kuris dalyvavo ir sudarant Dovydiškių sutartį, ir Trakų derybose [11, 169]. Taigi Tomui buvo nesunku suvaidinti susirūpinimą senelio likimu ir tokiu būdu paskatinti mirštantį komturą imtis veiksmų, galiausiai pražudžiusių žmogų, kurį jis siekė apginti.

Lietuvos kultūros paveldas

Klaipėdos jūrinis kultūros paveldas: jo apsaugos ir atgaivinimo bruožai

Algimantas GRAŽULIS, architektas, paveldosaugininkas, Vilnius–Klaipėda*Pradžia Nr. 7 (825)*

Jūrinio paveldo objektais laikytini: uostamiesčių senamiesčiai, istorinės jų dalys ir atskiri jų kvartalai bei pastatai ir jų liekanos (struktūros ar jų fragmentai), senieji jūrininkų kvartalai, pavieniai užjūrio stiliaus bei jo senąją jūrinę kultūrą (jūrinę sociokultūrinę aplinką) atspindintys pastatai ar jų kompleksai; visi senieji laivai (taip pat nuskendę) ir jų liekanos su priklausiniais; jūrinės tvirtovės ir pilys, kiti jūriniai gynybiniai statiniai ir įrengimai; jūrinės prieplaukos, krantinės-bulvarai; jūrų uostai ir senieji uostų kvartalai (jų teritorijos su visais jų statiniais ir įrenginiais ir kitais infrastruktūros elementais – krantinės su išpūdingais sandėliais (kompleksais ir pavieniais pastatais), sankrovos aikštėmis, turgumis (žuvų, malkų, šieno ir kt.), kranais, geležinkelių atšakomis, jachtų krantinėmis su tradiciniu „seilortaunu“, kurio centre visada buvo anglikonų bažnytelė; smuklėmis, viešbučiais su įkomponuotais inkarais, statinėmis, grandinėmis, gelbėjimosi ratais, uostamiesčių ženklais-simboliais ir kita jūrine atributika bei simbolika, skirta įvairių kalbių jūrininkų patogumui; keleivinių laivų prieplaukoms, akvatorijoms, bangolaužiais ir kitokiais molais; švyturiais, plūdūrais, kitais navigaciniais statiniais ir įrenginiais) bei atskiros išvardytų objektų dalys, fragmentai bei liekanos; laivų statyklos ir taisyklos, pakeliama, pasukami tiltai ir šliuzai, molai, dambos, polderiai, siurblynės; monumentai, ovingai (natūralūs uosteliai upelių žiotyse ir kt.), iširiai (dirbtinės žvejų prieplaukos sekliose marių pakrantėse), povandeninės jūrinės archeologijos objektai (povandeninis jūrinis kultūrinis sluoksnis) – senieji laivai su priklausiniais ir įvykio teritorija, miestų, gyvenviečių struktūros, liekanos, kiti jūrinio kultūros paveldo objektai povandeniniame žemės paviršiuje ir t. t.

Turbūt pati stambiausia ir būdingiausia jūrinio kultūros paveldo dalis yra istoriniai jūrų uostai. Klaipėda – istorinis miestas uostas su judančia, ypač dinamiška, nuolat kintančia architektūros dalimi – laivais; su kadaise gausiai pakrantėse pasklidusiais malūnais ir malūnais-lentpjūvėmis; su didžiuliais uostų sandėliais, kurie tradiciškai išsiskverbę ir į gyvenamųjų valdų kvartalus ir čia dominuoja savo siluetais bei apimtimis, su kadaise stovėjusių bažnyčių vertikalėmis, vis dar turį jūrinio kultūros paveldo bei ypatingo žavesio, būdingo tik Baltijos jūros ir jos prieigų istoriniams uostams. Klaipėda – miestas, jūrų tvirtovė, miestas citadelė, su kadaise stūksojusiomis dar bent trimis jūrinėmis tvirtovėmis bei uostų gynybiniais bokštais. Nors ir patyrusi daug netekčių ir praradusi didelę dalį žavesio bei istorinės patinos, Klaipėda vis dar yra reikšminga Baltijos jūros kultūros paveldo dalis, kurioje persipynusios ir nuolatos vis persipina įvairios kultūros, tradicijos ir papročiai, yra patyrusi milžiniškų žmogiškųjų, tautinės, socialinės sanklodos netekčių, tačiau vis dar išsaugo bent nedidelę dalelę jūrinės auros ir tradicijos.

Jūrinio paveldo sampratos ir koncepcijos problemos, teisinė bazė, apskaita, fizinė būklė, nuosavybės santykiai, integravimo į visuomenės gyvenimą problemos

Klaipėdiečiai, kaip ir kita Lietuvos visuomenės dalis, jūrinį paveldą supranta labai įvairiai. Dažniausiai žiūrima labai siaurai – manoma, kad tai laivai, dar dalis uosto, nuskendusį laivų ir tiek. Valstybinė paminklosaugos komisija dar 2002 m. pateikė valstybinės jūrinio paveldo sampratos metmenis bei jo apsaugos ir integravimo į šiuolaikinės visuomenės gyvenimą koncepcijos rengimo gaires [1; 2]. Tačiau valstybinė jūrinio paveldo samprata bei jo apsaugos ir integravimo į šiuolaikinės visuomenės gyvenimą koncepcija iki šiol neparengta. Taigi nenustatytas apsaugos ir apskaitos objektas. Atlikdama šį darbą, valstybė privalėtų pagalvoti apie Tarptautinės jūrų teisės aktų (Jūrų teisės konvencija (JT) ir kt.), jūrinį kultūros paveldą reglamentuojančių konvencijų (pvz.,

Klaipėdos miesto tvirtovės – bastionų – fragmentas

Povandeninio kultūros paveldo apsaugos) ir kitų tarptautinių dokumentų (pvz., Barcelonos chartijos, Londono memorandumų) teisinės bei praktinės įgyvendinimo galimybes.

Apskaita. Kaip jau minėta, paveldo kilmė turėtų būti vienu iš kelių pagrindinių jo atrankos ir priskyrimo jūrinio paveldo kategorijai kriterijų ir požymių. Jei vienas ar kitas paveldo objektas atsirado dėl jūros, jos tiesioginės įtakos ir jūrinio gyvenimo būdo, tai jis ir priskirtinas jūriniam paveldui. **Taigi, išaiškinant ir apskaitant jūrinio paveldo objektus, kompleksus, vietas ir vietas, būtina visapusiškai nagrinėti jų prigimtį, išsiaiškinti su jais siejamą reiškinį esmę.**

Tačiau Klaipėdos miesto ir jos apylinkių jūrinis kultūros paveldas iki šiol beveik negrupuojamas ir neapskaitomas pagal jo kultūrinę kilmę ir sociokultūrinį pobūdį. Vykdam apskaitą funkciškai, teritoriškai, kompoziciškai ir istoriškai, vientisi jūrinio paveldo dariniai ir objektai – uostai, laivų statyklos ir taisyklos, jūrininkų kvartalai ir kt. – negrupuojami (neformuojami) kaip kompleksai ar specializuotos saugomos teritorijos. Jie yra išskaidomi kaip atskiri objektai jų nepažinus, neišigilinus į prigimtį, į pačią jų kultūrinę vertę ir reikšmę. **Nenurodoma jūrinė šių kultūros paveldo objektų kilmė ir jūrinį gyvenimo būdą atspindintis kultūrinis pobūdis (priklausomybė jūrinei kultūrai ir paveldui) bei nenurodomi sociokultūriniai tarpės ypatumai.** Mechanškai, tik pagal šiuo metu nustatytas grupes, apskaitant kultūros paveldo objektus, kompleksus, vietas, **yra neužčiuopiami (prarandami) jų esmės suvokimo pradai, nuskurdinama ir dirbtinai susiaurinama pati kultūros paveldo samprata.** Taip formuojant apskaitą, paveldas dirbtinai ir dažnai netgi atsitiktinai suskaidomas, neatsižvelgiant į jo pirminę prigimtį bei funkciją, todėl yra sudėtinga suformuoti funkcinę, t. y. vientisą ir gyvybingą bei funkcionuojančią jo struktūrą (žr. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrąjį planą). Primenu, kad Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane yra suformuluota ir pateikta funkcinė erdvinė kultūros paveldo struktūra.

Taip apskaitant kultūros vertybes, sukurta situacija ištis yra groteskiška – istoriniai uostai yra be vandenų. Pavyzdžiui, Klaipėdos jūriniai vandenys, uostų akvatorijos, prieplaukų vandenys ir t. t. neįteisinti kaip nekilnojamųjų kultūros vertybių (urbanistinių vietovių) uostų ar prieplaukų sudėtinės dalys. **Antai netgi Dangės upės atkarpa ir kiti istorinių Klaipėdos uostų bei kelių vandenys nėra valstybės saugomų kultūros vertybių – Klaipėdos senamiesčio bei istorinės šio miesto dalies – sudėtinis ir neatsiejamas segmentas.** Juk be istorinių vandenų uostamiesčiai, ypač jo istorinis uostas, yra apskritai nesuvokiamas ir neįmanomas. Jo kultūrinis kraštovaizdis, panoramos, siluetai netenka pagrindinio prigimtinio elemento, be kurio uostas nefunkcionuoja, t. y. tampa visiškai kitu struktūriniu dariniu.

Blogai yra ir tai, kad vientisi jūrinio nekilnojamojo paveldo objektai su kilnoja-

mojo paveldo priklausiniais (laivai ir pan.) – senoviniai uostai, uostų sandėlių kompleksai, žuvų turgūs uostų krantinėse ir kt. išskaidomi nesilaikant kultūros vertybių vientisumo principų. **Nevedama jūrinio paveldo valstybinė statistika sudaro palankią terpę formuoti tokiems teiginiams, kad Klaipėda buvo ir tebėra sausumos miestas, atsitiktinai pastatytas prie jūros, o lietuviai ir Lietuva visuomet buvo išimtinai kontinentinė tauta ir valstybė (kuriai apvaizda atsitiktinai dribtelėjo nemenką atkarpą nuostabaus pajūrio), nemėgusi ir neišsavinusi jūros.** Atmestina elgiantis su jūrinio paveldu bus sunku įtvirtinti sampratą, kad Lietuva buvo, yra ir turi būti jūrinė valstybė.

Kaip jau minėta, Klaipėdos (Memelburgo) fizinė, teritorinė-erdvinė funkcinė struktūra formuota kaip įtvirtintas jūrų miestas ir uostas (žr. *Senoji Klaipėda*, J. Tatoris ir kt.). Ilgą laiką jame vyravo neatsiejami nuo jūros verslai. Apie tai ypač vaizdžiai, autentiškai ir šiltai savo dviejų tomų veikale „Klaipėdos – karališkojo uosto ir prekybos miesto istorija“ (1900–1902) rašo Johanas Zembrickis.

Klaipėda yra didžiausios apimties, labai vertingo ir reikšmingo Lietuvai jūrinio kultūros paveldo – pavienių jo objektų, junginių bei darinių ir jų fragmentų ar liekanų sankaupa, sudaranti savitą jūrinį kultūrinį kraštovaizdį. Dabartinis miestas užima ir vertingą Kuršių nerijos nacionalinio parko dalį su Smiltynė ir Koppalio. Beje, tai jau visai kito pobūdžio unikalus jūrinis kraštovaizdžio kompleksas, kuris prilygsta, o gal ir pranoksta istorinę Klaipėdą savo verte ir reikšme.

Klaipėdoje yra tokie Senojo uosto(u) kompleksai: Danės (*Dangės*) uostas – teritorija su visa jo istorine urbanistine struktūra ir infrastruktūra – akvatorija, krantinėmis, mūro ir fachverko statiniais, tiltais ir kultūriniu sluoksniu; Senasis Pilies uostas – teritorija su visa jo istorine urbanistine struktūra ir infrastruktūra – akvatorija, krantinėmis, statiniais, įrengimais ir kultūriniu sluoksniu; Pauliaus Lindenau statykla ir taisykla – teritorija su fizine funkcine struktūra – verfės akvatorija, krantinės, statiniai, įrengimai ir kultūrinis sluoksnis; Darbų uostas – teritorija su urbanistinės funkcinės struktūros dalimis ir fragmentais – akvatorija, krantinėmis, molu (jo dabar nesimato), statiniais; Keleivinių laivų prieplauka – teritorija su urbanistinės funkcinės struktūros dalimis ir fragmentais – akvatorija, pilko granito krantinė ir kt.; „Seilortanas“ – urbanistinė anglų jūrininkų kvartalo teritorija – fizinė, funkcinė struktūra, susidedanti iš istorinio gatvių tinklo ir valdų (posesijų), juos atitinkančių statinių, bažnyčios liekanų. Kultūrinis Senojo uosto kompleksų bei jų dalių ir fragmentų sluoksnis apima ir po vandeniu esančią jo dalį.

Pabrėžtina, kad nei vienas kompleksas, galbūt išskyrus Pauliaus Lindenau laivų statyklos statinių kompleksą (G258K), neįtrauktas į Registrą vadovaujantis jūrinio kultūros paveldo apskaitos ir apsaugos nuostatomis. Pvz., objektai neįrašyti kaip Danės (*Dangės*)

Klaipėdos miesto tvirtovės – bastionai – dabar Algimanto Gražulio nuotr.

uosto kompleksas, Darbų uosto komplekso fragmentai, Senojo Pilies uosto komplekso fragmentai, Klaipėda – istorinis uostamiestis-tvirtovė (jūrinis miestas-tvirtovė), uostamiesčio ar Dangės uosto trašų sandėlių kompleksas arba Senojo pilies uosto sandėlis(-iai) ir t. t. **Antai visiškai nesuvokiant Klaipėdos kaip miesto-tvirtovės vertės ir reikšmės, greta gerai išlikusio, raiškaus miesto gynybinių įrenginių pylimo, buvusio kanalo (fosos) vietoje (teritorijoje) jau pastatytas keliolikos aukštų pastatas (Taikos g. 4a, Senamiestyje).**

Kai kuriuos Klaipėdos jūrinio kultūros paveldo objektus (įvairių tipų senuosius laivus, esančius kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitoje bei siūlomus įrašyti) nurodau pagal 2002 m. duomenis. Klaipėdos miesto teritorijoje esančios jūrinio paveldo kilnojamosios kultūros vertybės – burlaivis „Peer Gynt“ (K105), burinės jachtos „Gintaras“ (K106), „Pionierius“ (K107), „Jūratė“ (K109), „Daina“ (K110), „Rūta“ (K111), „Krasnaja zvezda“ (K112), garlaivis „RK-7“ (K108); naudojami seni Klaipėdos uosto laivai – ažuolinis kuteris „Lokys“, buksyras „Brigadir“, buvusi dvistiebių škuna, dabar motorlaivis „Nava“. Be to, atskirai paminėtinos XVIII a. laivų kapinės (vieta) ties Melnrage.

Didžioji **Klaipėdos senamiesčio (U17)** dalis stovi ant 2 metrų ir dar storesnio grunto sluoksnio, per daugelį šimtmečių supilto iš laivų balasto žemių ir akmenų. Apskaitoje nurodyta jo urbanistinė, architektūrinė ir istorinė vertė. Išlikęs XIII–XX a. statyto Senamiesčio stačiakampis (reguliaraus išplanavimo) gatvių tinklas (XIII a. seniausias Lietuvoje). **Nurodytas labai mažas 70,1 ha Senamiesčio plotas, kaip jau minėta, neapima uostų akvatorių vandenų.** Net Danės (*Dangės*) upės atkarpa (istorinio Dangės uosto akvatorija) neįtraukta į kultūros vertybių apskaitą kaip istorinė, kultūrinė vertė ir reikšmė turinti istorinio uostamiesčio struktūros neatsiejama dalis (elementas).

Smiltynė (U14) – Klaipėdos miesto dalis, įrašyta į Kultūros vertybių registro Urbanistinių vietovių sąrašą. Nustatyta 29,25 ha jos teritorija. Ji yra beveik šiauriausioje Kuršių nerijos dalyje (už jos anksčiau yra buvęs dabar jau sunaikintas Koppalio kaimas). **Tai Kuršių nerijos nacionalinio parko sudėtinė dalis.** Nurodyta urbanistinė, architektūrinė ir istorinė jos vertė.

Dvi jūrinės bastioninės tvirtovės – Klaipėdos pilies ir bastionų kompleksas (G136KP), susidedantis iš pilies rūmų liekanų (G136K1P), princo Frydricho bastiono su poterna (G136K2P), princo Karlo bastiono su poterna (G136K3P), fosos liekanų (G136K4P); **Fortas** (Kuršių nerijos šiaurinė dalis, Smiltynės g. 3), **vadinamas Koppalio tvirtove (G135)**, įrašytas į Kultūros vertybių registro Statinių sąrašą. Nurodyta architektūrinė jo vertė. Fortas pastatytas 1865–1871 m. ir yra **Kuršių nerijos nacionalinio parko teritorijoje.** Restauruotas 1972 m.

Tėsinys kitame numeryje

Melkyje šventė dideliems ir mažiems

Atkelta iš 1 p.

pažinti vietos bendruomenę padėjo vertėja Vilija Turienė. Belgai išvyko susižavėję svetingu priėmimu, nusifotografavo. Atsisveikindami sudainavo dainą apie meilę gamtai, o saviškai sugiedojo jiems „Ilgiausių metų“.

Šventėje buvo svečių iš Vilniaus, kitų vietovių, atvykusių ne tik dalyvauti šventėje, bet ir aplankyti neseniai čia įsikūrusių artimųjų, pamatyti prof. Zinaidos besiplečiančią sodybą, pasigrožėti gamta.

Šventės dalyvių didžiumą sudarė bendruomenės nariai su savo vaikais. Pastarieji buvo bene gausiausi, energingiausi šventės dalyviai. Jie žaidė, mokėsi prekiauti tiek savo, tiek kitų pagamintomis prekėmis vadinamajame blusturgyje. Kelios mergaitės prekiaavo savo išaugintomis gelėmis, kitos – žaislais, pagamintais iš molio ir čia pat išdegintais lauzais. Keli berniukai, pardavinėdami prekes, mokėsi, kaip reikia derėtis dėl kainos su pirkėjais. Be to, vaikai žaidė tarpusavyje ir su šunimis, šokinėjo per gumytę, stebėjo vantu rišimą ir kt.

Šventės metu viena jos organizatorių prof. Zinaida, neseniai perdavusi bendruomenės pirmininkės pareigas, pasipuošusi tautiniais drabužiais, grakščiai sukosi tarp svečių, kiekvienam surasdama malonų žodį, kiekvieną ragindama vaišintis. O vaišės ne tik suneštinės, sodyboje buvo iškepta ruginė duona, kurią visi šventės dalyviai godžiai valgė su sviestu ir kanapių sėklomis, kaip vieną gardžiausių skanumynų. O šios kanapių sėkloms yra iš prof. Z. Gineitienės ekologiniame ūkyje išaugintų kanapių. Dalyviai galėjo vaišintis čia pat sukurta lauzė iškeptomis bulvėmis. Pasirodo, kad lietuvių sugeba linksmintis, kai prie vaišių stalo nėra alkoholio.

Šventės pradžioje skambėjo muzikologės Inos Dudėnienės paruoštos ir diriguojamos lietuvių liaudies dainos: „Tititi tatatoj, kas ti gražiai triūbijo“, „Saulala sadina lylią“, „Nuslaide saulala vakari raudona“, „Ei, žilvitėli, dobie“, „Jau saulutė leidžias, artyn vakarelis“ ir kitos, šventės dalyvių išgirstos pirmą kartą, o šventės pabaigoje suliepsnojo sodybos savininkės prof. Zinaidos uždegtas didelis laužas. Nors buvo nemažai dūmų, prie laužo ne vienas norėjo arčiau prieiti, nusifotografuoti.

Šventė buvo įdomi ne tik vaikams, bet ir suaugusiems, ypač įdomu buvo stebėti vaikus, jų elgesį, bendravimą tarpusavyje, santykius su tėvais.

Sodyba ir jos ypatumai

1985 m. prof. Z. Gineitienė iš Melkio kaimo gyventojų, lenko, savininko, pirkto sodybos gyvenamąjį namą, vėliau šalia sodybos įsigijo ir žemės, kurios plotą sudarė apie 15 ha. Sodybos atsiradimas sukėlė vietinių lenkų gyventojų priešišką. „Iki tol net neįsivaizdavau, kad Vilnijos gyventojai taip priešišškai nusiteikę prieš lietuvius. Tuometis „Bolševiko“ kolūkio pirmininkas trumpai drūtai nukirto, kad „litvinai“ į jo valdas kojos neįkels. Ir dabartiniais nepriklausomybės laikais, – prisiminė su nuoskauda prof. Zinaida, – jaučiamas „tamaševskių“ kurstomas tautinis supriešinimas.“

Sodyba nutolusi nuo Karvio miestelio 4 km, o nuo Vilniaus – daugiau kaip 25 km. Iš kelių pusių ji yra supama netolimo miško, skendi vasaros pievų žalmu. Kieme yra keli tvendinukai. Vienaime jų augančios vandens lelijos rausvais žiedais leidžia praeiviams pajauti gamtos grožio didybę. Kieme daug gėlių. Čia, prie gyvenamojo namo, galima pamatyti kadaise lietuvių darželiuose itin mėgtas rūtas, bijūnus, kitas gėles. Sodyboje yra didelis sodas su trimis dešimtimis vaismedžių. Joje galima pamatyti ir nedidelius sklypelius, kuriuose mokinukai praktikuoja ekologinį įvairių daržovių auginimą.

Naujoji sodybos savininkė išplėtė sodybą keliais naujais pastatais. Vienaime jų įsikūrusi lietuvių pradinė mokykla, kitame šiais metais ketinama atidaryti vaikų darželį, pastatyti koplyčią. Čia pastatų statybai naudojamas molis ir šiaudai. Statyba iš šiaudų ir molio Lietuvoje dar tik plintanti ekologiška naujovė ir kt.

Šios prof. Zinaidos sodybos atsiradimas neatsitiktinis. Ji iš prigimties ne miesto, o kaimo mergaitė, kuriai teko anksti dirbti įvairius žemės ūkio darbus. Labai darbšti paauglė nevengė ir itin sunkių darbų. Kai sirgdavo motina, jai tekdavo ypač daug darbų. Apie

tai prisiminė: „Tie darbai užgrūdino, todėl dabar panašiai ūkininkauju savo ekologiniame ūkyje Vilniuje, su malonumu pakartojau vaikystę, net baltą žirgą Pegasą turiu, kaip pas dėdę anuomet.“

Melkio lietuvių bendruomenė

Prof. Z. Gineitienės iniciatyva lietuvių bendruomenė atsirado čia, savų etninių žemių vietose, kuriose išnyko anksčiau gyvenę lietuviai. Negailestingų istorijos pokyčių metu jie nesugebėjo išlikti lietuviais, prarasdami ne tik gimtąją kalbą, tautybę, bet ir lietuviškas pavardes, vardus. Taigi prof. Zinaidos dėka apsuptas lenkiškų vėl suskambėjo lietuviškas žodis.

Melkio bendruomenė – tai viena iš Karvio, Maišiagalos ir kitų Vilniuje prof. Z. Gineitienės įkurtų bendruomenių. Kaip ir kitos, taip ir Melkio bendruomenė atsirado siekiant įgyvendinti glaudesnę žmonių ekonominę ir kultūrinę bendradarbiavimą. Jai svarbu puoselėti gamtinę aplinką bei išsaugoti, atgaivinti tautinę praeitį.

2000 m. prof. Zinaidos rūpesčiu buvo sukelkti žmonės į Melkio lietuvių bendruomenę. Ji – nedidelė, apimanti Melkio, Daučiūnų, Daučioniškių, Lutiškių kaimų gyventojus, sudarančius daugiau kaip dvidešimt šeimų. Be to, ne tik pagal įsikūrimo laiką, bet ir pagal savo narių amžių bendruomenė yra jauna. Nemažai jos narių – neseniai čia apsigyvenę atvykėliai iš Vilniaus. Jie įsikūrė Melkyje prof. Zinaidos dėka. Čia surado ieškotą ramybę, gamtos prieglobstį bei erdvę savo vaikams. Tai matyti iš švenčių dalyvių laikysenos ir geranoriškumo, jų veiduose atsispindi dvasios ramybė.

Melkio ekologinė bendruomenė priklauso ir tarptautiniam Baltijos ekologinių bendruomenių tinklui. Prof. Z. Gineitienė dalyvauja šių tarptautinių organizacijų renginiuose.

Nuo bendruomenės įsikūrimo jai vadovavo prof., soc. m. dr. Zinaida Gineitienė, o 2016 m. šias pareigas perdavė bendruomenės narei prof., soc. m. dr. Aistei Diržytei. Pastaroji garsi psichologijos mokslų tyrimais ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų.

Švietimo reikalai

Jau nuo pirmųjų Nepriklausomos Lietuvos metų prof. Z. Gineitienė, nuolat besilankančiai naujoje vietovėje, gimė mintis pasirūpinti Karvio miestelio ir jo apylinkių lietuvių vaikų mokymu gimtąja kalba. Tuo tikslu Karvio miestelyje ji siekė įkurti lietuvišką mokyklą, nes čia vaikai buvo mokomi tik lenkiškai ir rusiškai. „Kai pradėjau minti kelius pas tuometį Vilniaus apskrities viršininką Alį Vidūną, – prisiminė Zinaida, – mane iškvailino, kad tam nėra pinigų. Bet aš susiradau architektą, kuris nemokamai suprojektavo nediduką modernų pastatą, o bičiulis, turintis nuosavą statybos įmonę, pažadėjo laukti pinigų tiek, kiek reikės. Vilniaus rajono savivaldybės tarybai prireikė net dvidešimties posėdžių, kad laisvoje valstybinėje žemėje būtų leista statyti mokyklą, nors oficialiai nieko nebuvo sakoma, kodėl to sklypelio mums neduoda. Be to, lenkiškoje apylinkėje pasklido kalbų, grasinimų, kad mokykla bus sudeginta. Pagalbą pasiūlė Karvio parapijos klebonas Bronislovas Jaura, leisdamas vaikams mokytis klebonijoje. Turbūt keistai skamba, kad 1998 m. Nepriklausomoje Lietuvoje valstybinė lietuviška mokykla dvejus metus veikė vos ne pagrindžio sąlygomis. Pusę penkių ryto keldavosi klebono šeimininkė Valerija Kukaitė, kad iškūrentų krosnis ir vaikams būtų šilta. Ji iš savo tremtinės pensijos gamindavo vaikams pietus. Po metų entuziasto ir rėmėjo UAB „Andova“ prezidento Antano Jasiukaičio dėka per rekordiškai trumpą laiką, vos po trijų mėnesių, duris atvėrė naujas, modernus mokyklos pastatas.“ Planuojama Karvyje taip pat įsteigti vaikų ir jaunimo amatų centrą.

2006 m. prof. Z. Gineitienė Karvyje įkūrė vaikų dienos centrą „Kunigaikščio M. Giedraičio ainiai“ ir iki 2013 m. jam vadovavo. Jo veikloje dalyvavo įvairių tautybių vaikai, su kuriais buvo bendraujama lietuviškai, jie buvo mokomi kalbos, istorijos, papročių, organizuojamos ekskursijos. Prisimindama šį darbą prof. Z. Gineitienė nurodė: „Dirbdama pastebėjau, kad turininga jų veikla naudinga ne tik vaikams, bet ir visai bendruomenei, nes centre dirba kūrybingi savanoriai bei kai

kurie buvę mano studentai. Dabar jau daugelis iš šių dvidešimt penkių vaikų iš rizikos šeimų užaugo, dešimt iš jų Rūdiškių joanitų įkurtose mokyklose „Sodžiaus meistrai“ ėgijo specialybes ir sėkmingai dirba. O svarbiausia, kad per vaikus, per užribyje esančias šeimas yra mažinama įtampa tarp tautinių mažumų atstovų.“

Melkyje padaugėjus lietuvių vaikų, atsirado rūpesčių mokant juos gimtosios kalbos. Nemažai teko pasistengti, kol buvo pasiektas, kad vaikai mokytųsi lietuviškai. Pagaliau 2014/2015 mokslo metais prof. Zinaidos sodyboje viename iš naujoviškai įrengtų medinių pastatų su vidiniais medžių dvelksmo pripildytais įrenginiais buvo atidaryta jauki Melkio lietuvių pradžios mokykla pirmokeliams. Pirmasis jos mokytojas buvo skulptorius Vytautas Žaltauskas. Mokykloje vaikų daugėja ir 1916/1917 m. m. joje mokysis pirmokai, antrojai ir trečiokai. Šiuo metu mokyklai vadovauja Ernesta Zakarevičienė. Pastarajai nemokamai talkina kiti mokytojai.

Per dvejus metus Melkio bendruomenei teko praeiti nemažai išbandymų, kol nugalėjo lenkų priešinimasi, Lietuvos valdininkų abejingumą dėl lietuvių darželio Melkyje įsteigimo. Pradžiuo Melkio bendruomenės nariai, kai sužinojo, kad nuo 2016 m. rudens šešiolaikio darželinukų galės lankyti lietuvišką darželį, įkurtą padovanotame prof. Z. Gineitienės sodybos pastate.

Prof. Z. Gineitienės vaidmuo Melkio krašto žmonėms ir istorijai

Prof. Zinaidos širdyje visada yra tas neišsenkantis gėrio šaltinis, slypintis prigimtyje, išugdytas vaikystėje. Ji dar vaikystėje iš giminių išmoko apginti nelaimingą ir priglausti vargšą. „P. Jonelio širdis buvo tokia plati, – prisiminė ji, – kad namuose tilpo iš geto pabėgęs ir priglaustas žydas ir kareivis rusas, ir naktimis iš miško ateinantys partizanai.“ Geraširdiškumo išmoko ir iš tetos, teta, iš tolo pamačiusi vargšą, įbrukdavo Zinai į rankas kiaušinių, duonos žiauberę ir liepdavo paduoti. Vėlesnis gyvenimas prof. Zinaidai nepagailėjo iššūkių, tačiau jie subrandino ją kaip tvirtą asmenybę, užgrūdino ir daug ko išmokė, palikdami tą gilų gerumo, gailestingumo jausmą. Jai rūpėjo visi, tačiau labiausiai Melkio bendruomenės žmonės. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, 1993 m. prof. Z. Gineitienė apsigyveno Melkyje ir pamatė vietos senyvo amžiaus žmonių ne tik nepriteklį, bet ir ligotumus. Norėdama jiems padėti, susitarė su Vilniuje, Lukiškių poliklinikoje, dirbančiais bičiuliais gydytojais S. Stasiulienė, B. Terbetienė, L. Germanavičienė ir kitais, jie lankosi pas ją ir tikrina vietos gyventojų sveikatą bei suteikia kitą medicininę pagalbą.

Prof. Zinaida nuolatinį dėmesį skiria ne tik savo bendruomenės žmonėms, bet ir kitiems, patekusiems į nelaimę, našlaičiams, beglobiams, visuomenės atstumtiesiems. Jei kartais prof. Zinaidą jie apvilia, ji niekuomet nepraranda dalijimosi džiaugsmo bei jėgų.

Prof. Zinaida, būdama Vilniaus universiteto dėstytoja ir vasaromis gyvendama Melkyje, įsijungė į šio krašto visuomeninę veiklą, siekdama atgaivinti į praeitį nugramzdintą kraštą. Ir vienas šiam tikslui skirtų darbų buvo susijęs su kunigaikščiais Giedraičiais, daug nusipelnusiais Rytų Lietuvai. 2000 m. buvo įkurta VŠĮ „Kunigaikščio M. Giedraičio ainiai“, kurios vadovė prof. Z. Gineitienė. Buvo atliktas tyrimas, atskleidęs šio krašto kunigaikščių Giedraičių vaidmenį. Išaiškinta, kad Karvio, Videniškių kunigaikščių Giedraičių palikuonių yra daugelyje šalių, buvo užmegzti ryšiai su Toronte gyvenančiu 22-osios kunigaikščio Mato Giedraičio kartos palikuoniu teisininku Karoliu Giedraičiu. Pastarasis su šeima kasmet lankosi šioje bendruomenėje ir planuoja prisidėti prie Karvio bažnyčios, kurią 1893 m. pastatė Karvio dvaro

Prof. dr. Zinaida Gineitienė

savininkas Edmundas Giedraitis, rekonstravimo. 2001 m. prie Karvio lietuviškos mokyklos buvo atidengtas paminklinis akmuo XVI a. gimusiam vyskupui, „Postilės“ kūrėjui ir leidėjui Merkeliui Giedraičiui atminti.

Daug pastangų ir laiko prof. Zinaida skiria kasmetiniam renginiui, skirtam Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui paminėti. Teatralizuotas renginys vyksta paskutinį rugsėjo sekmadienį kartu su Vilniaus igulos karininkų ramovės, kariuomenės atstovais prie Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo memorialo, pastatyto 2002 m. Maišiagalos piliakalnio papėdėje. Renginio metu visuomenė stebi teatralizuotą eiseną, kovų inscenizacijas, klausosi koncerto, bendrauja prie laužo vykstančioje vakaronėje bei vaišinas kareiviška koše ir kt.

Prof. Z. Gineitienės gyvenimo šūkis

ANKSTYVOJE vaikystėje gyvendama Klaipėdoje, Zinaida (g. 1941 m. gegužės 9 d.) neteko tėvo, prieškarinio akcinės bendrovės „Sodyba“, buvusios Šiauliuose, steigėjo, tėvynės patrioto. Motiną, buvusią mokytoją, ištrėmė į Sibirą. Zinaida prisiminė: „Mama, suprasdama, kad tokia mažutė tremtyje galiu neišgyventi, gelbėdama mano gyvybę, paskutinę akimirą pasibeldė į kaimyno gydytojo Venslauskos duris ir paliko jam mane. Apie tris mėnesius teko gyventi net pas kelis naujus globėjus, kol pagaliau patekau į Joniškio apskr. Balkaičių kaimo pamiškėje buvusį Povilo Jonelio vienių, kuriame gyveno senelė ir mamos sesuo. Tetos vyras P. Jonelis, buvęs Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoris, vėliau kelerius metus uždariau JAV ir grįžęs į Lietuvą, ūkininkavo. Ši šeima, palaidojusi visus tris savo vaikus, visą meilę, rūpestį atidavė giminaitei Zinaidai.“ Didžiausios jos autoritetu ir mokytoju buvo tetėnas Povilas. Zinaida sako: „Vaikystėje man buvo suteikta visiška kūrybos laisvė. Manau, tai išėjo į gerą, nes naujos idėjos mane tiesiog „sprogdina“ iki šiol, nors jau skaičiuoju garbų amžių.“

Zinaida, baigusi Vilniaus universitete ekonomikos studijas, jame dirbo bei apsigynė disertaciją. Daugiausia dėmesio sutelkė į verslo ir vadybos tyrimus. Parašė ir išleido vadovėlį „Verslo kūrimas ir valdymas“ (2005). Šiuo metu prof. Zinaida Gineitienė yra VŠĮ Verslo informacijų ir konsultacijų centro koordinatore, asociacijos Vilniaus ekologinio-biodinaminio ūkininkavimo centro direktorė. Ji skaito paskaitas apie ekologinį ūkininkavimą bei jo valdymą, teikia konsultacijas, skatina žmones įsijungti į ekologinį ūkininkavimą, naudojantis įvairiomis naujovėmis. Profesorė nuolatos domisi ekonomikos, verslo ir jo valdymo, ekologinio ūkio sritimis, o gautas žinias praktiškai įgyvendina savo Melkio ekologiniame ūkyje.

Kad ir kaip bebūtų keista, bet prof. Z. Gineitienės darbus pastebi ne mūsų valdžios atstovai, o svetimieji. 2011 m. Lietuvoje rezidavę užsienio šalių ambasadoriai ją apdovanojo „Savanorio lyderio“ statulėle už dešimties metų savanoriavimą.

Prof. Zinaida svajoja, kad Melkyje bus daugiau kaip šimtas gyventojų, ekologinis kaimas su žaliaja mokykla ir darželiu, senjorų bei jaunų šeimų namai, veiks amatų artelė, gyvuos ekologinis ūkis, kultūros paveldo bei turizmo centras. Vėliau turėtų būti dalijama žemė norintiems šioje bendruomenėje apsigyventi, taip pat žemė būtų skirta pasaulietiniam darbui pasižventusios vienuolijos namų įkūrimui ir kt. Taigi Melkio laukia svarbūs bei reikšmingi ateities darbai. Prof. Zinaida tiki jų įgyvendinimu, sakydama: „Aš esu kantri patriotė, lietuvė, jaučiu ir matau Lietuvos žingsnius – visko pakanka. Duonos ir materialinių, ir energetinių išteklių, atsiremkim į protėvių Dvasios stiprybę, tautos kultūros vertybes, tausokim tautinį identitetą. Nelaukime dovanų iš valdžios, o kurkim atsakingą pilietinę visuomenę, atsigręžkime į save, atraskime duotus talentus, kiekvienas tikėkime, pasitikėkime Dievo malone, vienykimės, darykim gerus, gražius darbelius, nedejuokim. Optimizmus, vilties ir meilės 2016-aisiais – Dievo Gailestingumo metais!“

Straiptnis parengtas pasinaudojant interviu, prof. Z. Gineitienės asmeninio archyvo medžiaga.

Jono Česnavičiaus nuotr.

Tėviškės aušra

Nr. 8 (17) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. rugpjūtis

Lietuviškos mokyklos etninėse žemėse

Pažintis su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilimis ir stovykla Vilniuje

Aldona MISIŪNIENĖ, Ūsionių (Breslaujos r., Vitebsko sr., Baltarusija) lituanistinės mokyklos mokytoja

Pernai vasarą vyko projektas, kurio metu Ūsionių lituanistinės mokyklos mokiniai lankėsi Lietuvos senosiose sostinėse, susipažino su senovės istorija. Šiame kito projekto metu tęsėme Lietuvos istorijos pamokas. Lankėmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilyse, kurios yra Baltarusijoje. Projektą finansavo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, už tai labai dėkojame.

Kelionę pradėjome labai anksti rytė. Važiavo devyniolika projekto dalyvių. Po penkių valandų kelionės pasiekėme Krėvą. Vaikščiojome po pilies griuvėsius, klausėmės pasakojimų apie XII–XIV a. gyvenimą.

Keliavome toliau, pasiekėme Alšėnų pilį. Tai Alšėniškių ir Sapiegų pilies griuvėsiai, apipinti įvairių legendų. Gidė labai įtaigiai pasakojo, vedžiojo po įvairias kertes. Pabaigai nuvedė į pranciškonų bažnyčią, kur susipažinome su kunigu. Vėlgai vaikai atidžiai klausėsi pasakojimų.

Atsisveikinę su Alšėnais keliavome į Lydą. Tai viena seniausių Lietuvos mūro pilių dabartinėje Baltarusijoje. Aptvarinio tipo mūrinė pilis su dviem bokštais ir vieneriais vartais paliko didelį įspūdį. Vaikai netgi galėjo pasėdėti kunigaikščio Gedimino kėdėje, pagulėti lovoje. Gidas nukėlė mus į tuos laikus kažkaip nejučiomis. Ilgai vaikščiojome, žiūrėjome ir netgi čiupinėjome (juk kitur neleidžia, o čia net ragino).

Skaniai pavalgė miesto valgykloje, išvažiavome į miestą, netoli geležinkelio stoties, esantį viešbutį. Vaikai tiesiog negalėjo atitraukti akių nuo pravažiuojančių traukinių. Juk dalis tai matė pirmą kartą.

Ūsionių lituanistinės mokyklos mokiniai Karina ir Jaroslavas stovykloje Vilniaus lietuvių namuose

Anksti rytė atsikėlė ir papusryčiavę, tęsėme kelionę. Atvykome į Naugarduką. Apsilankėme Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje, Adomo Mickevičiaus name-muziejuje, sustojome prie paminklo A. Mickevičiui ir, žinoma, vaikščiojome po Naugarduko pilies griuvėsius ir klausėmės asmeninio gido pasakojimų.

Iš Naugarduko važiuavome į Myrą. Čia yra nuostabaus grožio restauruota pilis. Kiekvienas pasikabinome „audiogidą“ ir pradėjome pilies lankymą. Sunku buvo vaikams išvilioni iš jos, net ir po 3,5 val. O dar turėjome pasiekti Nesvyžių ir pabuvoti ten.

Nesvyžiuje restauruojamas rūmų-pilies ansamblis, įtrauktas į UNESCO kultūros paveldo sąrašą. Lankėmės pilyje ir čia veikiančiame muziejuje, ilgai vaikščiojome po sales, klausėmės gidės pasakojimų, apžiūrėjome šalia pilies išlikusį parką, Slucko vartus ir miesto rotušę. Gaila, bet į barokinę jėzuitų bažnyčią, kurios požemiuose yra kunigaikščių Radvilų šeimos mauzoliejus, nepatekome. Buvo uždarytas, tvarkomas.

Vos spėjus sugužėti į miesto valgyklą kilo baisi audra, bet mes nesijaudinome, nes liko tik kelionė namo. Žinoma, labai ilga. Grįžome jau naktį, bet nepaprastai laimingi. Visos kelionės metu netilo linksmi vaikų balsai. Netilo ir telefonų skambučiai – vaikai jau pasakojo, ką pamatė, dalijosi įspūdžiais su šeimomis.

Ūsionių lituanistinės mokyklos mokiniai stovykloje Vilniuje

2016 m. liepos 4–13 d. Ūsionių lituanistinės mokyklos mokiniai Karina ir Jaroslavas turėjo galimybę pabuvoti net dešimt dienų Lietuvoje. Jie buvo stovykloje Vilniaus lietuvių namuose. Čia kasmet organizuojama nemokama stovykla tremtinių ir etninių lietuvių žemių vaikams.

Vaikams kasdien vyko lietuvių kalbos ir etnokultūros užsiėmimai. Stovyklautojai mokėsi daryti keramikos darbelius, kuriuos parsivežė į namus.

Beveik kasdien buvo organizuojamos ekskursijos. Vaikai pabuvojo Rumšiškėse, Kernavėje, aplankė Valdovų rūmus ir Gedimino pilį. Dar nuvyko į Trakus – buvo Trakų Salos pilyje ir „Trasalio“ baseine, plaukiojo laivu po ežerą. Didelį įspūdį vaikams paliko laipynės pramogų parke „Uno Park“.

Vakaraus vaikų laukė diskotekos, vyko ir sportinė olimpiada. Važiuodami į namus, vaikai be perstojo pasakojo, džiaugėsi, kad susirado daug draugų, su kuriais atsisveikindami braukė ašaras.

Vaikai ir jų tėveliai be galo dėkingi Vilniaus lietuvių namams, puikiems stovyklos vadovams. Taip pat dėkojame Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos darbuotojams, kurie padėjo parengti dokumentus vizoms, bei Tautos fondui, finansavusiam kelionę į Minską, be jo pagalbos į Lietuvą nebūtume galėję atvykti.

Juozas Misiūno nuotr.

Mokinius sužavėjo restauruota Myro pilis

Stabtelėjome nusifotografuoti Naugarduko pilies griuvėsių fone

Šalia Krėvos pilies griuvėsių

Paskutinis per ekskursiją po LDK pilis aplankytas objektas – Nesvyžiaus rūmų-pilies ansamblis

Nr. 8 (17) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. rugpjūtis

Rytų Lietuvos švietimas

Kūrybiškumo stovyklai Šalčininkuose pasibaigus

Neseniai Šalčininkuose vyko edukacinė kūrybiškumo stovykla vaikams ir jaunimui. Projekto vadovė ir iniciatorė šalčininkietė aktorė Virginija Kuklytė-Gedvilienė. Jau trečius metus iš eilės aktorė dalijasi žiniomis su Šalčininkų rajono jaunimu. Anksčiau rengdavo dienos stovyklas, o šiais metais, gavusi papildomą finansavimą, surengė puikią stovyklą su nakvyne ir maitinimu jos dalyviams. Virginija džiaugiasi, kad ilgametės pastangos šiemet jau davė vaisių – vaikai labai noriai registravosi į stovyklą, o ir tėveliai entuziastingai palaikė šią idėją.

Virginija Kuklytė-Gedvilienė: „Džiaugiuosi, kad šalia manęs visą šį laiką buvo puiki ir patikima komanda! Aktoriai Leonas Milius ir Šarūnas Gedvilas buvo ne tik puikūs vadovai, bet ir geri draugai jaunuoliams. Mes kartu mokėme vaikus vaidybos, pantomimos, improvizacijos, scenos kalbos, judesio, komandinių žaidimų, scenos paslapčių. Leonas yra puikus pedagogas, todėl padėdavo spręsti susiklosčiusias psichologines problemas. O Šarūnas yra muzikinės grupės „Neteisėtai padaryti“ narys, todėl vaikai žavėjosi aktoriaus talentu ir išraiškingumu.“

Leonas Milius – aktorius, pedagogas: „Važiudamas į stovyklą planavau „atiduoti“ save, savo žinias jauniems stovyklautojams. Po stovyklos jėgų nepritrūko, gal net daugiau atsirado, buvau labai maloniai nustebintas. Visi vaikai buvo imlūs, žinojo, kur ir ko atkeliavę. Viskas vyko mažame miestelyje, kur, atrodytu, nėra didesnio kultūros židinio, bet jie užkūrė savąjį. Manau, kad tos jaunos asmenybės turi didelį potencialą nuveikti kažką ypač gražaus savo gyvenime ir net prisidėti, duoti naudos juos supančiai aplinkai, sėkmės jiems!“

Virginija Kuklytė-Gedvilienė: „Aš esu dar jauna menininkė, bet jau pabaigusi bakaluro ir magistro studijas, ilgai stažavausi užsienyje, todėl norisi savo žiniomis pasidalyti su jaunimu. Džiaugiuosi, matydama, kaip kasmet auga vaikai ir jaunuoliai, su kuriais jau kurį laiką dirbu. O pirmosios pažintys prasidėjo nuo pačių vaikų prašymų. Jie kvietė mane atvykti į mokyklą ir pamokyti vaidybos. Galiausiai tai peraugo į kelių dienų seminarus, o vėliau ir į stovyklą. Mielai ėmiausi šios veiklos, nes vaikai patys mane kvietė atvykti ir mačiau, kad jiems labai įdomi mano veikla ir kūryba. Iki šiol nepažįstu nei vieno aktoriaus, kuris būtų įstojes į „aktorinį“ anksčiau nei aš. Todėl, kai pradėjau studijuoti ir vaidinti teatre, daugybė jaunuolių iš mūsų krašto kreipdavosi į mane su

prašymais papasakoti apie šią veiklą, profesiją. Nusprendžiau ne tik teoriškai, bet ir praktiškai pasidalyti su jaunuoliais patirtimi. Mano, kaip projekto vadovės, tikslas buvo supažindinti vaikus su jaunais, bet jau nemažai pasiekusiais savo srities profesionalais. Taip pat norėjau praplėsti jų akiratį, kad imtų labiau vertinti tai, ką mes turime Lietuvoje. Ir, žinoma, siekiau sujungti skirtingomis kalbomis kalbančius jaunuolius. Manau, kad skirtingos kalbos ne skiria, o, atvirkščiai, mus jungia, ypač scenoje. Man niekada nebuvo problema kalbėti dviem kalbom, todėl stovykloje vaikams taip pat leisdavome kalbėti dviem kalbom, tam, kad jie nesijaudintų dėl tarties, o, svarbiausia, nebijotų išreikšti savo minčių. Svarbu buvo, kad dalyviai jaustųsi laisvai ir jaustų mūsų palaikymą ir supratimą. Kiekvieną dieną stovykloje turėjome vis kitų svečių. Visą laiką gražiausias akimirkas fikso režisierius Albinas Kirkilas bei fotografas Martynas Kundrotas. Teatro ir kino grimerė Daiva Opriško pasidalijo ne tik savo žiniomis, bet ir sukūrė vaikams grimą. Šalčininkietis aktorius Artūras Svorobovič, dabar gyvenantis ir kuriantis Maskvoje, atvyko pas mus tiesiai iš filmavimo aikštelės ir pasidalijo su dalyviais scenos kalbos pratimais. Labiausiai vaikus sužavėjo jaunas ir labai talentingas du pasaulio rekordus pasiekęs iliuzionistas Rokas Bernatonis. Jis ne tik rodė savo programą, mokė vaikus triukų, bet ir skelbė konkursą. O prizą atvežė tiesiai iš Amerikos – specialias mago kortas. Vaikai jam išvykstant dar beveik valandą kartu fotografavosi ir rinko autografus. Stovykloje vyko ne tik praktiniai vaidybos užsiėmimai, bet gilinome ir teorines žinias. Justinas Dadonas vaikams dėstė animacijos istoriją, specialiuosius efektus ir atsivežė net Hario Poterio šluotą! Jis jau antrus metus noriai atvyksta į Šalčininkus ir suteikia vaikams tikrai vertingų žinių apie kiną ir animaciją. O visą stovyklą vainikavo dainuojančių mimų „Neteisėtai padaryti“ koncertas Vilniuje. Jie padovanojo visiems dalyviams nemokamus bilietus į naujo albumo koncertą. Tai buvo gražiausias ir smagiausias vakaras.“

Katryna Laikovska – stovyklos dalyvė: „Nuo mažens labai bijau scenos, labai bijau išreikšti savo nuomonę bei kalbėti viešai. Turėjau kompleksą dėl tarimo, baimę, kad žmonės manęs nesupras. Man to visko reikėjo atskratyti, nes mano svajonė – būti aktore. O aš savo svajonių siekiu iš visų jėgų. Manau, kad po šios stovyklos tapau dviasiskai laisvesnė. Mano visos baimės po truputį atsitraukė. Taigi, manau, kad gavau iš stovyklos tai, ko tikėjau.“

Edukacinės stovyklos Šalčininkuose dalyviai

Nuostabiai geras sumanymas rengti tokias stovyklas. Jeigu kitais metais bus šansas dar kartą pabūti su visais šios stovyklos vadovais, net nesvarstydama dalyvausiu.“

Donatas Ašmankevičius – dalyvis: „Visi stovyklos vadovai labai malonūs žmonės, jie mums teikė tik pozityvias emocijas. Įsimintiniausias įvykis buvo iliuzionisto Roko Bernatonio pasirodymas. Palinkėčiau kiekvienais metais rengti tokias stovyklas ir ilgiau nei vieną savaitę.“

Virginija Kuklytė-Gedvilienė: „Sunkiausias dalykas organizuojant tokias stovyklas yra gauti finansavimą, kad vaikams kainuotų tik simbolinę sumą. Todėl esu labai dėkinga visiems, parėmusiems mano iniciatyvą. Turiu būtinai paminėti, kad šį kartą mano projektą palaikė visi svečiai, sutikę atvykti jau ne pirmus metus vien man paprašius. Projektas buvo finansuotas Lietuvos kultūros tarybos ir Šalčininkų savivaldybės Jaunimo programos lėšomis. UAB „Straikas“ antrus metus iš eilės skyrė savo gaminamų sulčių dalyviams atsi-gaivinti. UAB „Biržų duona“ suteikė nuolaidą jos gaminiams įsigyti. Šalčininkų rajono savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotoja Beata Petkevič suorganizavo autobusą visų dalyvių kelionei į koncertą Vilniuje. Jekaterina Zienevič palaiko šį projektą, teikdama visokeriopą pagalbą. Bet labiausiai mane nustebino „Žaibo picos“ direktorius Elvinas Černiauskas,

Pasaulio rekordininkas iliuzionistas Rokas Bernatonis rodo triuką

kuris nesvarstydamas sutiko tapti šio edukacinio projekto rėmėju, taip pat įsteigė specialius prizus dalyviams „Talentų vakaro“ metu. Jis atvežė dalyviams tiek dovanų, kad jos vos tilpo į automobilio bagažinę. Suteikė dalyviams ne tik maitinimą, bet ir specialius prizus, dovanų čekius, laiką, dėmesį ir palaikymą. Ir, žinoma, dėkoju Naujakiemio sodybos šeimininkams Anai ir jos vaikams Gražinai ir Vitalijui Šeško už tai, kad į naują gražią sodybą nepabijojo įsileisti dviejų dešimčių vaikų ir jaunuolių.“

Laikraščio „Šalčia“ informacija
Martyno Kundroto nuotr.

Lietuvos šaulių sąjunga

Jaunimas puoselėjo meilę Tėvynei Dieveniškųjų krašte

Tomas BAGDANAČIUS, Šalčininkų 1011-osios šaulių kuopos būrio vadas

Š. m. rugpjūčio 1–7 d. Dieveniškųjų istorinio regioninio parko Poškonų kaime susirinko gausi Karaliaus Mindaugo šaulių 10-osios rinktinės jaunųjų šaulių stovyklautojų minia, vadovaujama Luko Vaičiūlio. Jų daugumą, kaip ir visuomet, sudarė Šalčininkų 1011-osios kuopos jaunieji šauliai, vadovaujami vrš. Eimanto Tamulyno.

Poškonų šaulių stovykla – viena prestižiškiausių. Ši stovykla sulaukė didelio visuomenės dėmesio: sveikinimo kalbas sakė LR Seimo narys Rytas Kupčinskas, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos pavaduotojas Audrius Skaistys, „Vilnios“ draugijos pirmininkas Kazimieras Garšva, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos atstovas ats. ltn. Vytautas Račkauskas bei kiti garbūs svečiai.

Ši stovykla surinko išpūdingą dalyvių skaičių – jų buvo 115, iš jų 90 – Šalčininkų 1011-osios kuopos jaunieji šauliai, tarp kurių daug vilniečių iš įvairių miesto mokyklų.

Pirmąją dieną buvo suformuoti keturi būriai, kuriems vadovavo būrio vadas su savo pavaduotoju. Kiekvienas būrys turėjo po keletą suaugusių instruktorių. Naktį buvo budima, o visą parą žmonių ramybę saugojo Poškonų G. Žagunio pasienio užkarda.

Kiekviena stovyklos diena prasidėdavo rytine mankšta, vėliavos pakėlimu ir himno giedojimu. Kiekvieną dieną vykdavo skirtingi užsiėmimai, buvo mokomasi statyti būstus, įžiebtį laužus, karo topografijos, higienos ir kovinės savignyos. Jaunuoliai turėjo galimybę išmėginti akį šaudydami pneumatiniu šautuvu, tačiau didžiausią išpūdį paliko šratasvydžio žaidimas.

Jaunųjų šaulių stovyklos Poškonyse dalyviai

sipažino su pasieniečio profesija ir puikiai praleido laiką stebėdami tarnybinių šunų pasirodymą.

Šeštadienį stovyklą aplankė Druskininkuose po sužalojimų besigydantys Ukrainos kariai. Jie surengė mažąją konferenciją, papasakojo, kaip kovoja už savo namus, Ukrainos laisvę, vientisumą, kaip buvo sužeisti, ir atsakė į daugybę jaunuolių klausimų. Svečiai buvo išlydėti audringais plojimais. Jie išliks ne tik bendroje nuotraukoje, bet ir mūsų maldoje.

Jaunuoliai vakarais klausėsi mėgstamos muzikos, žiūrėjo filmus, dalyvavo viktorinose, o paskutinį vakarą šoko vakaronėje.

Šalčininkų 1011-osios šaulių kuopos vadas vrš. E. Tamulynas sakė: „Man patinka ši stovykla, nors ji ir nėra poilsinė, o I Jaunojo šaulio pakopos ugdymo – poilsio ir linksmybių čia pakanka. Pernai šioje stovykloje apsilankė ir J. E. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Drauge su savo pavaduotoju dim. srž. J. B. Bagdanavičiumi, matydami stovyklose ir kitose mūsų veiklose daugumą savo kuopos šaulių, nusprendėme įkurti Šalčininkų šaulių rinktinę! Mūsų mintį palaiko visi kuopos būrelių vadovai, būrių vada ir šauliai. Aš visuomet sakau: „Mūsų jėgos ir darbai Tėvynės Laisvei ir gerovei.“ Mes kuriame Lietuvos ateitį!“

Autoriaus nuotr.

Motery šaulių labdaringa veikla Lietuvoje 1927–1940 m.

Kristina STADALNYKAITĖ, Vilnius

Pirmieji žingsniai

1918 m. vasario 16 d. dvidešimt Lietuvos Tarybos narių pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Akta, kuriuo buvo deklaruota nepriklausomybė nuo tuo metu jau bolševikinės Rusijos ir kaizerinės Vokietijos. Pasirašytas dokumentas skelbė apie jaunos valstybės susiformavimą, tačiau neužtikrino saugumo nuo išorinių veiksmų. Galutinai Lietuvos nepriklausomybė buvo įtvirtinta vykstant Nepriklausomybės kovoms 1918–1920 m. Iš šiaurės rytų į Lietuvą veržėsi Raudonoji armija, pietvakariuose vyko susidūrimai su Lenkų kariuomene, o šiaurėje grasino bermontininkai. Ką tik susiformavusiai Lietuvos kariuomenei buvo sunku atlaikyti puolimus iš visų pusių, todėl suvokta, kad reikalinga visuomenės pagalba. Tuo metu pradeda kurtis pirmieji partizanų būriai, kurių tikslas – „ne-sitraukiant nuo savo gyvenamų vietų padėti kariuomenei“¹. Vietinių gyventojų partizanų būrius galima laikyti pirmosiomis Šaulių sąjungos užuomazgomis, nes Kaune susibūrusio savanorių partizanų būrio vado Mato Šalčiaus iniciatyva 1919 m. birželio 27 d. buvo sušauktas susirinkimas, kurio metu patvirtinta Šaulių sąjungos organizacija, pradžioje veikusi kaip sekcija prie Sporto sąjungos, o vėliau tapusi visus Lietuvos veikusius savanorių būrius jungiančiu organu, kurio idėjos pradininku yra laikomas Vladas Putvinskis-Pūtvis².

Tarpukariu susikūrus Šaulių sąjungos organizacija tapo visuomene, subūrusia vyrus ir moteris. Šaltiniuose minima, kad moterys jau nuo pat pirmų Šaulių sąjungos susikūrimo dienų stojo į kovą už Lietuvos laisvę ir šalia vyrų, kiek leido galimybės, veikė organizacijoje. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės metu moterys labiau veikė aprūpinimo ir šelpimo srityje. Būtent labdara buvo viena iš moterų šaulių veikimo krypčių.

Pagal „Pagrindinius Lietuvos šaulių sąjungos įstatus“ moterys šaulės galėjo tapti Sąjungos narėmis jau nuo pat pirmų jos veikimo dienų ir lygiomis teisėmis dirbti organizacijoje³, tačiau moterų skaičius buvo toks mažas, kad jos nesugebėjo sudaryti jokio administracinio vieneto. Todėl apie moterų darbus ir ypač labdaringą veiklą nuo 1919 m. kalbėti yra itin sunku. Galima atrasti tik pavienių atvejų. Štai Sofija Putvytė-Mantautienė prisimena, kad dar 1921 m. buvo susirūpinta Kauno priemiesčių vaikais, kuriems, šaulių vyrų ir moterų dėka, buvo įsteigta vaikų aikštelė, o tam, kad turėtų lėšų jos įsteigimui, rinkliavą padarė šauliai ir šaulės⁴. Taip pat yra užsiminama, kad moterys rengė paskaitas, kursus, o be to, dar kūrė įvairius paramos fondus, pavyzdžiui, karių šelpimo⁵. Tačiau vienietinių, literatūroje minimų atvejų neužtenka atlikti platesniam 1919–1927 m. laikotarpio tyrimui, nes iki 1927 m. moterų šaulių veikla buvo labiau atsitiktinė, pasižyminti tik pavienėmis akcijomis.

Sistemingesnė ir platesnė moterų šaulių veikla prasideda tik nuo 1927 m., kai leidinyje „Trimitas“ pasirodo raginimai lietuvei stoti į šaulių gretas, o Kaune kovo 14 d. įvyksta pirmasis Kauno būrio moterų šaulių iniciatyva sukvieistas susirinkimas, kuriame buvo kalbėta apie moterų organizavimosi reikalus, taip pat aptartas jų uniformos klausimas⁶.

Dar prieš Kauno būrio moterų šaulių suvažiavimą „Trimite“ pasirodė straipsnis, kuriame pabrėžta, kad moterų gretos Lietuvos šaulių sąjungoje nedidelės, nes lietuvių galbūt tikėjusi, kad įstojus į Šaulių sąjungą reikės kovoti su ginklu rankoje. Buvo būtina nuraminti moteris ir padėti suvokti, kad šaulės darbas yra šiek tiek kitoks nei vyro šaulio: „Turėdami dešimčius tūkstančių ginkluotų vyrų šaulių, pasiruošusių kasdienai stoti į kovą, mes beveik neturime sanitarijos, neturime, kas tuos vyrus maistu, rūbais ir kitais, atrodančiais antraeilės svarbos, bet iš tikrųjų labai svarbiais ir kare būtinais dalykais aprūpintų. [...] Juk yra tokių darbų, kur vyras dešimteriopai mažiau įstengia už moterį padaryti. Pavyzdžiui – aukų rinkimas...“⁷ Vadinasi, vienas iš pagrindinių moters darbų yra pagalba kitiems. Žinoma, į teiginį „[...] kare būtinais dalykais aprūpintų“ reikėtų žiūrėti kritiškiau, nes pagalba kitiems, parama, labdara neapsiriboja vien karo lauku. Tokiu teiginiu labiau norima pabrėžti, kad moteris šaulė, kilus karui, gali ir kitokiu būdu padėti vyrams.

Taip pat dėmesį reikėtų labiau kreipti į mintį, kad aukų rinkime (o tai ir yra vienas iš labdaringos veiklos įgyvendinimo būdų) moterys sugeba padaryti daug daugiau negu vyrai⁸. Buvo svarbu, kad moteris suvoktų, jog būdama Šaulių sąjungos nare, tam tikra prasme, gali specializuotis, t. y. dirbti kultūrinį,

auklėjamąjį, švietėjišką darbą. Vis dėlto turbūt viena plačiausių sričių, kurioje moteris šaulė galėjo atiduoti visas savo jėgas, buvo labdaringa veikla, pagalba ir parama kitiems, nereikalaujant jokio atlygio. Tereikėjo užsibrėžti kilnų tikslą, turėti susiformavus mintį, kodėl reikia padėti, kodėl reikia rinkti, kodėl reikia rengti. Tokiu būdu ir labdaringas darbas turėjo igauti prasmę ne tik šaulės, bet ir visuomenės susiformuotoje pasaulėžiūroje.

Labdaringa veikla tarpukariu buvo itin paplitusi tarp moterų šaulių, tačiau Lietuvos šaulių sąjunga nebuvo labdaringa organizacija. Labdara buvo tik viena iš Sąjungos veikimo sričių. Moterys šaulės aktyviai užsiėmė pagalba bei labdara kitiems, tačiau pirmuosius keletą metų, kai kūrėsi Laikinoji moterų šaulių valdyba ir buvo įformintas moterų šaulių veikimas, kalbėti apie nuopelnus dirbant labdaringą darbą sunku. Galima teigti, kad tam įtakos turėjo keletas priežasčių. Moterų šaulių skaičius visoje Lietuvoje dar buvo per mažas, kad jos sudarytų skyrius arba būrius ir veiktų atskirai nuo vyrų, o tai suponavo ir kitą priežastį – nesudarydamos atskirų vien moteriškų junginių, jos, norėdamos dirbti šaulišką darbą, privalėjo veikti kartu su vyrų būriais. Dėl pastarosios priežasties šaltiniuose ypač sudėtinga atskirti, kur yra moterų indėlis, nes dažniausiai minima bendrai – „Šaulių būrys“, nors yra žinoma, kad tame būryje kartu veikė ir moterys.

Šį teiginį galima pailiustruoti ne vienu pavyzdžiu. 1927 m. vasario 25 d. įvyko Paežerėlių šaulių būrio visuotinis susirinkimas, kuriame buvo paminėta rinkliava Šaulių sąjungai, tačiau yra pabrėžiama, kad šios rinkliavos vykdyme ir aukų rinkime ypač pasižymėjo dvi šaulės panelės⁹. Taip pat „spalio 30 dieną Papilės šaulių būrio valdyba nutarė [...] Kalėdoms surengti viešą vakarą, suruošti rinkliavą būrio vėliavai. Rinkliava jau praversta. Aukais renkant atsižymėjo šaulys Virkutis ir šaulė Kondrataitė“¹⁰. Štai 1927 m. rugpjūčio 12 d. Onušio valsčiuje ką tik įsteigęs Žilinių šaulių būrys tą pačią dieną surengė gegužinę, kurios metu žmonių buvo susirinkę gana daug, nes bilietai buvo pigūs, tačiau nepaisant to, pelno surinkta 26 Lt, o gegužinė įvyko tik moters ponios Onos Čenkuvienės dėka¹¹.

Tai yra tik keletas pavyzdžių, atskleidžiančių, kad moterys šaulės ir po 1927 m. dirbo kartu su vyrais. Nors šiuo laikotarpiu dar nebuvo suburtų moterų šaulių būrių ar kitokio pobūdžio junginių, o šios kelios iliustracijos neatskleidžia visų moterų šaulių organizuotų darbų, įvairių rinkliavų, aukojimų ir pan., tai jau leidžia susidaryti pradinį vaizdą apie moterų šaulių veiklą, kur aiškiai matyti tendencija užsiimti labdara.

Besiplečianti moterų šaulių labdaringa veikla

1933 m. liepos 2–3 d. įvyko Pirmasis visuotinis moterų šaulių skyrių atstovų suvažiavimas. Tai buvo didelis žingsnis moterų šaulių veikloje, nes pirmą kartą pavyko sušaukti atstoves iš visų Lietuvoje esančių moterų šaulių skyrių ar būrių. Susirinkimo metu buvo apžvelgiami visi iki tol nuveikti darbai, skaitomi pranešimai apie moterų šaulių atskirų junginių veiklą, sprendžiami organizaciniai klausimai. Suvažiavimo metu pavyko pasiekti, kad pagrindiniu visus moterų šaulių junginius vienijančiu organu taptų Centro komitetas, kurio nares pavyko išrinkti tuo pat metu, t. y. liepos 2–3 d.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad Visuotinis moterų šaulių skyrių atstovų suvažiavimas buvo reikšmingas ir moterų šaulių labdaringą veiklą. Po suvažiavimo Lietuvos šaulių sąjungos leidinyje „Trimitas“ nuskamba tokie žodžiai: „Mumyse gimė naujų minčių, sumanymų bei didesnio ryžtumo kilniam šauliškam darbui.“¹² Šaulėms buvo svarbu, kad „Trimite“ atsirastų kuo daugiau straipsnių, susijusių su moterų šaulių veikla, tad suvažiavimo metu iškeltas klausimas dėl skyriaus, skirto vien moterų šaulių reikalams, įsteigimo laikraštyje¹³. „Trimito“ padėtis, kaip leidžia manyti susirinkimo tekstai, buvo finansiškai sunki, todėl moterys šaulės savo labdarinai veiklai kelia naują uždavinį – susirūpinti Šaulių sąjungos organu „Trimitu“ ir ieškoti priemonių, kuriomis galėtų padėti laikraščiui išsilaikyti.

Pirmojo visuotinio moterų šaulių skyrių atstovų suvažiavimo metu buvo pasiūlyta steigti „Trimito“ fondą, o moterys šaulės per dvejus metus turėtų surinkti 5 000 Lt laikraščio ir jame naujai įsteigusio moterų skyriaus reikalams¹⁴. Visi šie siūlymai buvo priimti, o pirmosios Fondui skirtos aukos surinktos suvažiavimo metu.

Ylakių moterys šaulės tvarko Nepriklausomybės aikštę. Šaltinis – LCVA, A48-379

1933–1934 m. imta organizuoti įvairius renginius, akcijas, viešas rinkliavas. Laikraštyje taip pat pasirodė trumpos žinutės apie skyrių darbą būtent šiuo reikalu. Pavyzdžiui, „Moterų centro komiteto moterų skyriui „Trimite“ išlaikyti gauta iš Kalvarijų moterų skyriaus 100 lit. iš Kėdainių mot. sk. 19,50 lit., iš Šiaulių mot. c. k-to narės E. Klupšienės asmens gausi auka 150 Lt.“¹⁵ Apskritai, per 1933–1934 m. buvo surinkta 3 000 Lt aukų iš visų Lietuvoje esančių moterų šaulių skyrių, tačiau paskelbus privalomąją prenumeratą (1934 m. rudenį)¹⁶, aukų rinkimas nukrito nuo moters šaulės pečių. Nors numatyta suma nebuvo surinkta, tačiau naujas moterų šaulių labdaringos veiklos tikslas dar labiau praplėtė veiklos lauką, o labdarybė kaip reiškinys vis labiau plėtėsi tarp moterų šaulių.

Be aukų rinkimo „Trimito“ fondui, 1935 m. įnešta naujų tikslų moterų šaulių labdaringoje veikloje. 1935 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvoje įkuriamas Ginklų fondas, apie kurį informacija pasirodo tiometinėje spaudoje. Svarbu pabrėžti, kad periodinėje spaudoje akcentuojama (šiuo atveju kalbama apie „Trimitą“ ir Lietuvos kariuomenės laikraštį „Karys“) ne tik Fondo svarba (Ginklų fondo tikslas – padėti Lietuvos kariuomenei įsigyti naujų ginklų), bet ir parama jam: „Visi, kas kuo galime, turime paremti krašto ginkluotąsias pajėgas.“¹⁷ „Karyje“ taip pat akcentuojama, kad parama gali būti ne tik pinigine: „Tuo labiau, kad aukoti bus galima ne tik pinigais, kurių dažnai patiems stinga, bet ir vertybės popieriais, brangenybėmis ir kitais daiktais, kuriuos pasidalinti bus lengviau.“¹⁸

Apie moterų aukas Ginklų fondui galima kalbėti jau nuo 1935 m. Tų metų spalį Tauragės rinktinės moterys šaulės surengė pasilinksminimą, kurio pelnas – 400 Lt – buvo skirtas Fondui¹⁹. Štai Trakų rinktinės Darsūniškio šaulių būrio moterys šaulės pirmos toje rinktinėje pradžioje vykdyti rinkliavą, kurios metu buvo surinkta ne tik piniginė suma, bet ir daiktai: „[...] pinigais 41,05 Lt., daiktais – rankšluosčių raštuotų 10 št., rankšluosčių paprastų – 8 št., užvalkalų 12 št., nosinių drob. 4 št., [...] autų 5 št., kojinių 2 [...]“²⁰ Utenoje moterys šaulės 1934 m. vasarį surengė vakarą, kurio metu pelnas buvo paskirtas „broliams kariams“²¹. Įdomu tai, kad kariams aukojo ne vien pinigais, nes lėšos, surinktos vakaro metu, turėjo būti skirtos pirkti vilnai, kuri būtų naudojama kojinių ir pirštinių mezgimui.

Pažymėtina, kad, priešingai negu aukos „Trimitui“ ir moterų skyriui jame išlaikyti, lėšų rinkimas Ginklų fondui po metų nenutrūko. Iki pat Lietuvos okupacijos buvo vykdomos įvairios paramos akcijos tam, kad rinktinės, būriai ar skyriai bent kartą būtų prisidėję prie aukų Ginklų fondui. Tai skatino ir pareiškimas, kad būrių vadai turi raginti rengti loterijas, vakarojimus, daryti rinkliavas, o šauliai ir gyventojai turėtų nusistatyti mėnesinį mokestį, kuriuo prisidėtų prie aukų. Pavyzdžiui, Panemunėlyje 1935 m. spalį buvo nutarta, kad kiekvienas šaulys kas mėnesį mokės 0,10 Lt Ginklų fondui²². Taip pat kiekvienas būrys privalėjo siųsti ataskaitą, kiek nuveikta Ginklų fondo labui, o tai irgi turėjo įtakos tam, kad moterų šaulių parama Fondui tęstųsi visa 4-ojo dešimtmečio antrąją pusę.

Be aukų rinkimo „Trimito“ reikalams ir Ginklų fondui, 4-ojo dešimtmečio viduryje ir antroje pusėje aktyviai buvo vykdomi kiti labdarinigi darbai: rūpinamasi apleistais karių ir šaulių kapais, tvarkomos ir prižiūrimos vaikų aikštelės, viešos, susibūrimų vietos, skiriamas ypatingas dėmesys neturtingoms, sergančioms, kalinčioms motinoms. Taigi galima teigti, kad 4-asis dešimtmetis – tai moterų šaulių labdaringos veiklos plėtimosi laikotarpis, jo metu atsiradę tikslai nenutrūko

po vieno ar kito atlikto gero darbo, o tęsėsi iki pat nepriklausomybės saulėlydžio.

Dar keletas labdaringų darbų

Kaip jau minėta, labdaringa veikla tarpukariu buvo paplitęs reiškinys. Veikė įvairios paramos ir labdaros organizacijos, globojančios vaikus, neturtingas motinas bei šeimas ir panašiai. Jaunoje Lietuvos Respublikoje labdarinigi renginiai taip pat buvo dažnas ir nieko nestebinės reiškinys. Labdarybė Šaulių sąjungoje buvo itin skatinama. Vienas labdaringas tikslas keisdavo kitą, o moterys šaulės, kaip bene didžiausios I-osios Lietuvos Respublikos laikais veikusios organizacijos narės, privalėjo rūpintis labdara, todėl moterų šaulių labdaringa veikla nesibaigė ir valstybei lemtingais 1939-aisiais.

1939 m. kovo 21 d. Lietuva neteko Klaipėdos ir Klaipėdos krašto, o 1939 m. spalį po beveik dvidešimties metų pagaliau pavyko atgauti Vilnių ir Vilniaus kraštą. Tam, kad klaipėdiečiai būtų efektyviau remiami, buvo sukurtas Komitetas Klaipėdos krašto nukentėjusiesiems remti, kuriam priklausė moterų šaulių vadė Sofija Putvytė-Mantautienė²³. Moterys šaulės turėjo rodyti pavyzdį ir vienos pirmųjų įgyvendinti šį tikslą – rinkti aukas klaipėdiečiams. Aukos buvo įvairios: nuo maisto produktų, pvz., sviesto, iki drabužių, pinigų.

Parama vilniečiams sulaukė naujų labdaringos veiklos įgyvendinimo formų. Ką tik Lietuvai atitekęs kraštas buvo nualintas – stigo maisto, paprasčiausių buities daiktų. Reikėjo aukoti ir dirbti. Be aukų rinkimo, kuris buvo įprastas moterims šaulėms, pradėtos organizuoti maisto tiekimo grupės neturtingiems vilniečiams, ypač motinoms ir vaikams. Vis dėlto šaltiniai parodė, kad maitinimo grupės taip ir nepradėjo savo darbo, nes buvo išsiaiškinta, kad padėtis Vilniuje nebuvo tokia tragiškai bloga²⁴. Dėmesys buvo sutelktas į moksleivių švietimą. 1940 m. pavasarį moterys šaulės pradėjo organizuoti moksleivių iš Vilniaus krašto atvykimą. Savanorės šaulės turėjo priimti vaikus į savo namus ir visą vasarą rūpintis jų auklėjimu bei išgyvenimu²⁵, tačiau 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvos valstybę ir visos veikusios organizacijos buvo likviduotos. Šaulių sąjunga, o kartu ir moterys šaulės turėjo sustabdyti savo veiklą taip ir nebaigusios įgyvendinti visų savo tikslų ir uždavinių. Nutrūko ir moterų šaulių labdaringa veikla.

¹ J. Matusas, *Šaulių sąjungos istorija*, Australija, 1966, p. 2.

² V. Cesnulis, *Varėnos krašto šauliai 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 12.

³ Pagrindiniai Lietuvos šaulių sąjungos įstatai, Kaunas, 1919, p. 4.

⁴ S. Putvytė-Mantautienė, „Moteris Lietuvos šaulių sąjungoje“, in: *Nepriklausomai Lietuvai*, Čikaga, 1965, p. 81.

⁵ A. Petraitytė, „Šaulės Lietuvoje ir išsvijojose. Pagrindiniai veiklos aspektai“, in: *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002, p. 121.

⁶ „Korespondencijos“, in: *Trimitas*, 1927, nr. 13, p. 409.

⁷ „Šaulės moterys“, in: *Trimitas*, 1927, nr. 3, p. 77.

⁸ *Ibid.*, p. 77–78.

⁹ „Š šaulių gyvenimo“, in: *Trimitas*, 1927, nr. 10, p. 345.

¹⁰ „Š šaulių gyvenimo“, in: *Trimitas*, 1927, nr. 49, p. 1577.

¹¹ „Š šaulių gyvenimo“, in: *Trimitas*, 1928, nr. 34, p. 1120.

¹² *Moterų šaulių Tarybos loterijai siunčiamų daiktų sąrašas*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 561, ap. 2, t. 1, b. 1241, l. 9.

¹³ *Ibid.*, p. 10.

¹⁴ *Pranešimai*, LCVA, f. 561, ap. 2, t. 1, b. 850, l. 180.

¹⁵ „Aukos „Trimito“ moterų skyriui“, in: *Trimitas*, 1934, nr. 4, p. 75.

¹⁶ „Taisyklės „Trimito“ prenumeratai rinkti“, in: *Trimitas*, 1934, nr. 40, p. 799.

¹⁷ „Dalgiais, kirviais ir šakėmis moderniškais ginklams neatsispirsime“, in: *Trimitas*, 1935, nr. 35, p. 624.

¹⁸ „Ginklų fondas“, in: *Karys*, 1935, nr. 36, p. 829.

¹⁹ „Moterų šaulių gyvenimas“, in: *Trimitas*, 1935, nr. 46, p. 863.

²⁰ „Darsūniškio šaulės pirmos parodė pavyzdį“, in: *Karys*, 1936, nr. 14, p. 349.

²¹ „Šaulės rūpinasi kariais“, in: *Karys*, 1936, nr. 9, p. 216.

²² „Rinktinėse ir būriuose“, in: *Trimitas*, 1935, nr. 44, p. 818.

²³ „Visi padėkime Klaipėdos krašto nukentėjusiems“, in: *Trimitas*, 1939, nr. 13, p. 293.

²⁴ *Rinktinųjų vadams*, LCVA, f. 561, ap. 2, t. 1, b. 1358, l. 1.

²⁵ *Rinktinųjų ir visų dalinių vadams*, LCVA, f. 1135, ap. 1, b. 32, l. 18.

Prezidento Antano Smetonos mokslai Palangoje

Dainora KANIAVIENĖ, Palanga

Gausiai tyrinėta ir nesyk permastyta dusyk Lietuvos Respublikos Prezidentu tapusio Antano Smetonos biografija, atskiri jos faktai, veiklos kryptys, pasirinkimai. Ypač tai galima jausti skaitant amžininkų atsiminimus, skirtingų istorikų studijas. Daugiausiai dėmesio skiriama politinei veiklai analizuoti, kiek mažiau – pedagoginei, suvis kukliai – asmeninėms savybėms, nors apie jas gana daug svarstoma. Neretai pagrindiniais šaltiniais teiginiais apie žmogiškąsias savybes nurodomi suguldyti į knygas gana subjektyvūs dviejų amžininkų atsiminimai (V. Šliogerio „Antanas Smetona – žmogus ir valstybininkas“¹ ir A. Voldemaro „Pastabos saulėlydžio valandą“²) ir vidurį tarp šiųjų išlaikantis P. Klimas³.

Ginčus ir vertinimus palikus nuošalėje, galima tiesiog imti ir atsiversti A. Smetonos XX a. I pusėje gausiai rašytą publicistiką, viešąsias kalbas ir pasižiūrėti, kaip pamažu formuojasi asmeninės savybės vos žengus pirmuosius savarankiškus žingsnius iš saugios namų užuovėjos, šeimos aplinkos į visuomeninę, viešąją erdvę: pradinę mokyklą, progimnaziją. Šio straipsnio užmačios – aptarti A. Smetonos mokslus Palangoje iki išvykimo į gimnaziją Mintaujoje, kur A. Smetona sutiks lemtingą gyvenime mokytoją kalbininką Joną Jablonskį, kuris, pasak istoriko, diplomato A. Eidinto, A. Smetoną pastebėjo kaip susipratusių ir sąmoningą, lietuviybę puoselėjantį jaunuolį, gabų lotynų ir graikų kalboms, taigi, taip pat galbūt būsimą kalbininką ir nesuklydo⁴. A. Smetonai Lietuva, lietuvių kalba ir kultūra išliko svarbi visą gyvenimą. Jis ne tik dirbo įvairių leidinių redaktoriumi, bet ir 1923–1927 m. Vytauto Didžiojo universitete ėjo Meno teorijos ir istorijos katedros docento pareigas, dėstė etiką, senovės filosofiją, lietuvių kalbos stilistiką. Ir visuomet rašė straipsnius.

Viename jų, 1910 m. spausdintame „Viltje“, pateiktas įtraukiantis straipsnis pavadinimu „Daug apžiosi, maža tenukasi“ atskleidžia jo požiūrį į mokslus ir mokymąsi. Kalbėdamas apie mokyklų bendrąsias tendencijas ir lygindamas su netolima praeitimi, paliečia mokinių psichologinės laikysenos temas, bando identifikuoti, kodėl toks žemas tautinis susipratimas, plinta niūrios nuotaikos, nepasitikima mokytojo autoritetu, bet drauge išvelgia ir atsiveriančių galimybių: „Jaunuomenei reikia dirbti ir dirbti nesustojant. Ne vieta pesimizmui šiame pasaulyje! [...] Įdomu, kad moksleiviai, nors kartą, pradeda kitomis, negu seniau, akimis žiūrėti į vidurinę mokyklą. Lig šiol gimnazija atrodžiusi kaip kokia dirbtuvė atestatams, lyg ir kalėjimas. Tik universitetas rodesis proto ir išminties šaltinis. / Pisarevo ir į jį panašių prisiskaitę, gimnazistai ir realistai niekindavo savo mokyklą, kuri, girdi, nieko gero neišmokanti, o tik atbukinanti jaunikių protą. Jei ji tokia, tai kam ir besimokyti ten einamųjų dalykų. Gal verčiau tiek ir tesimokyti, kad būtų galima su treigėmis pralįsti aukštesnėn klase? O gal ir visai mesti tas kalėjimas ir saviškai „geriau“ lavintis? Ne vienam tokia „savapročiui“ mokinių rodydavos, kad jis išmintingesnis už savo mokytojus. [...] Pagyvenęs ir vargo pavargęs, suprasdavo savo „pasauležiūros“ klaidą, bet jau per vėlu būdavo atsigosti [...]“⁵ Kritikuojama ir mokyklų programos perkrova, kai dėl kiekio nukenčia kokybė, o iš pasauležiūros formavimo belieka faktų kratynys, kultūrinių reikalavimai mokiniams imtis visuomeninių darbų: „Neišmokėlių visuomenei nereikia. Apie visa po truputį, bet nieko rimtai nemokančių ji nemėgsta ir nepaklauso. Enciklopedistų metas yra dingęs ir nebegriš.“⁶ – reziumuoja A. Smetona. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad publicistas akcentuoja knygų kultūrą bei kryptingą lavinimąsi. Minėdamas Pisarevą kaip neigiamą padarinį, A. Smetona turi galvoje rusų publicistą ir literatūros kritiką, pasižymėjusį savita auklėjimo samprata, susiformavusia dėl sudėtingų vaikystės patirčių. Bėda ta, kad būdamas įtakingas ir valdydamas ganėtinai aštrią plunksną Pisarevas nemenkai lėmė ir jį skaičiusiųjų pasaulėjautą, tad jo idėjos plito.

Tinkamos knygos

A. Smetona pats knygas rinkdavęs iš to, kas buvo namuose. Tiesa, skaityti pramoko, kol klausėsi, kaip kitus Tėvas mokė. Mažiausias iš septyneto Antanas, būdamas devynerių, jau savarankiškai skaitė ne tik maldaknygę, bet ir A. Giedraičio išverstą „Naująjį įstatymą“, vyskupo M. Valančiaus raštus. Ypač, sakoma, patikusi grožinė literatūra: „Vaikų knygelė“, „Palangos Juzė“, „Antano Tretininko pasakojimai“⁷. Apgaulingai paprasti, šmaikštūs vaizdeliai, sako profesorė I. Buckley⁸, slepia gilų prasminį klotą, antikinio pasaulio elementus. M. Valančius rūpindamasis, kad istorijos būtų įsimintinos, taikė tai, ką dar graikų rašytojai naudojo. Jis patrauklia forma ne tik moko krikščioniškai gyventi, bet ir supažindina su savo krašto žmonių papročiais ir tautosaka. Antikinio pasaulio teorija būsimam prezidentui savastimi tapo anksčiau negu pats sąmoningai pasirinko mokytis senųjų kalbų, retorikos: istorijos ir teorijos, knygų, atveriančių slėpiną senąjį pasaulį.

Palangon – knygnešių kryžkelėse

Daug skaitęs savarankiškai ir iš antro sykių, jau keturiolikmetis, pabaigė mokslus pradinėje Taujėnų mokykloje. Padedamas dviejų korepetitorių, pusantrų metų ruošėsi egzaminams į gimnaziją⁹. Norėjo, tiesa, į Liepoją, kur mokėsi ir vyresnis brolis Motiejus, tačiau nebuvo vietų, teko 1891-ųjų gruodį rinktis Palangos progimnaziją, įsteigtą grafo J. Tiškevičiaus vos prieš šešerius metus, jau garsėjusią Lietuvoje. Mokymo programa, kalba ir mokslo tvarka – klasikinė. Mokslus krinto apie šimtas penkiasdešimt mokinių, iš kurių daugiausia – lietuviai. Bet Palangoje, priešingai negu kitose gimnazijose, buvo daroma lengvatų stojantiems dėl amžiaus. Amžius neturėjo reikšmės, nors kitur priimdavo griežtai iki dvylikos. Taip jau beveik septyniolikmetis vaikiną ir atvyko į Palangą. Žinoma, teko laikyti egzaminus kaip ir visiems. Kalbos, geografija jam sekėsi geriau, tik matematika prasčiau. Būtent matematika ir lėmė, kad gimnazijos ketvirtoji klasė liko nepasiekiamą. Prasidėjus mokslams, už gerą mokymąsi išslyk atleistas nuo mokesčių. Tapo ir korepetitoriumi, jo pagalba vienam mokiniui atsieidavo du rublius per mėnesį, tad užteko ir saviems sąsiuviniams ir norimoms knygoms nusipirkti, nereikėjo prašyti motinos.

Mokyklai vadovavęs inspektorius Sierkova, sakoma, buvęs itin griežtas. Vyravo kariška tvarka. Direktorius iš visų vienodai reikalavo tiek darbo, tiek drausmės. Mokytojų kolektyvas irgi ne itin tautiškai nusiteikęs: per pamokas dėstė tik tai, kas programoje ir vadovėliuose. Tai buvo tipiška mokykla – kaip ir dauguma progimnazijų tuometėje carų valdomoje Lietuvoje. Mokinių ir mokytojų santykiai šalti ir oficialūs, pagrįsti baiminga pagarba. Ne ką smagesnis buvo ir kapelionas Viksva. Sekmadienį surikiuoti mokiniai eidavo į senąją Palangos maumedžio bažnytelę, jam patarnaudavo, bet šiaip Viksvos stengdavosi privengti, net prisibijodavo, nes pastarasis elgesiu ir prolenkiškomis pažiūromis ne ką skyrėsi nuo kitų pedagogų. 1892 m. progimnaziją pasiekė permainingos. Į pedagogų būrį atėjo jaunas, ką tik į kunigus išventintas žemaitis Kazimieras Genys, kaip reta, idealistas, o ir lietuviškų pažiūrų. Su juo rasdavęs bendrą kalbą Antanas ne tik bendravo aktualiais gyvenimiškais klausimais, bet ir naudojosi kunigo biblioteka. Deja, 1893 m. už nelegalų tikybos dėstymą lietuvių kalba jį pašalino iš kapeliono pareigų. Visgi po trijų mėnesių vėl grąžino¹⁰. Apie jį atsiminimuose taip pat Palangos progimnazijoje mokėsis kun. M. Vaitkus atsiliepia taip: „[...] neturėjo nei laiko, nei nebuvo pasirengę mūmų puoselėti religijos grožio jautimą; jie auklėjo mus intelektualistiškai – teikė katekizmo pamokose dogminių bei moralinių sąvokų, net neatskleisdami dorybių gražumo [...]“. Net šv. Istorijos pamokose iš mūsų reikalaudavo faktų, palikdami pačiam Senajam bei Naujam Testamentui veikti mūsų vaizduotes bei širdis nuostabiais savo grožio turtais.“¹¹

Prezidentas Antanas Smetona.

Nuotr. iš Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinių

Mėgstančio skaityti A. Smetonos akiratin papuolė tiek lenkiška, tiek rusiška literatūra. Kadangi per Palangą drikėsi ir knygnešių kelias, pasistengęs gaudavo ir lietuviškų leidinių. Jų tuomet duodavo Jonas Ambrozaitis¹². Atsiradus galimybėms, prasidėjo sistemingas lietuviškos spaudos skaitymas. L. Truska teigia, kad A. Smetona kartu su keliais mokiniais sudarė slaptą būrelį, kuris turėjo savąjį kontrabandininką, gabenusį jiems „Apžvalgą“, „Varpą“ bei kitus spaudinius. Nėgana to, kad patys skaitė, tai dar ir iš Palangos siuntė lietuviškus spaudinius į Liepoją kai kuriems ten besimokantiems gimnazistams¹³.

Tai, ką skaitė, vertino kritiškai. Liko istorijai pasipiktinimo nuotrūpa J. Šliūpo tekstais, jo knyga „Lietuvos raštai ir raštininkai“: „Tai yra didžiai melaginga ir kaip paskutinis išgamas breidi ant kunigų [...]“. Šios aš nerodiju skaityti ir jum, mano mieli [...] Iš visų tiek daug laikraščių ganetina ir mums skaityt „Apžvalgą“ ir „Varpą“, nes tie tik vaisius tegal išduot, [...] o jokių „Apšvietų“ neverta skaityti.“¹⁴ Būsimasis Prezidentas nepritarė A. Baranausko paniekinimui ir ūdymui, kunigystės sumenkinimui, katalikybės išjuokimui, tačiau, pavyzdžiui, V. Kudirkos „Varpą“ skaitė ir mėgo, nors jame taip pat, kaip ir Šliūpo raštuose, rašantys atskleidavo dvasininkijos luomo negeroves. Iš to galima spręsti, kad A. Smetona skyrė tendencingumą, o M. Valančiaus knygelėse išskaityta katalikiškojo ir antikinio pasaulio jungtis nepraslydo pro akis. Jis suprato, kur išjuokiamas poelgis, o kur žmogus. Be to, kaip J. Tumas-Vaižgantas teigė, mokykloje ne tik retsykiais grįždavo prie vaikystėje mėgtų M. Valančiaus kūrinių, bet skaitė ir kitą lietuviškąją dvasininkų literatūrą: Antano Vienažindžio, Maironio bei Antano Baranausko poeziją. A. Vienažindžio eilės rankose atsidadė per svėdasiškį Šileiką, kuris turėjo visą sąsiuvinį jų prisirašęs¹⁵. XX a., priešaušriu, tai buvo taip populiarus poetas, kad jo įdainuotos eiles buvo galima, sakoma, išgirsti ir sekmadieniais ant Birutės kalno iš mokinukų lūpų.

Iš knygnešių nusipirkta ir Maironio „Lietuvos istorija“, pasirašyta Stanislovo Zanavyko vardu. Skaitant vėrėsi visai kitokia, nepažįstama ir paslaptinga Lietuvos istorija, kuri visiškai skyrėsi nuo tos, kuri buvo girdima iš rusakalbų mokytojų, idėmiai sekusių programos dalykus. Pr. Pauliukonis teigia, kad anuo metu „Lietuvos istorija“ buvo geriausias vadovėlis. Jis parašytas krikščioniškojo patriotizmo dvasia¹⁶. Svarus kunigų indėlis ir darbai neleido pasiduoti vienadienei J. Šliūpo sėjami neapykantai. Visgi ne tik Maironis padėjo sukurti didingą senovės paveikslą, bet ir A. Mickevičius. Keturios knygos „Gražina“, „Konradas Valenrodas“, „Vėlinės“ ir „Ponas Tadas“ papildė moksleivio asmeninę biblioteką.

Ir visai nerūpėjo A. Mickevičiaus politinė ideologija, ypač žavėjosi senovės Lietuvos paveikslais, kurie, pasak Vaižganto, A. Smetoną padarė susipratusiu, sąmoningu lietuviu. Žinoma, nemažą išpūdį paliko ir „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje“ paskelbti Maironio eilėraščiai¹⁷. Matyti, Smetona rinkosi knygas. Knygos formavo jo pasaulėžiūrą. Nieko nuostabaus, kad vėliau spaudoje aptardamas mokyklų programas ir išsitarė, kad ugdymas privalo būti įvairiapusis, išėinantis už mokyklos programos rėmų, svarbu sutiktos asmenybės ir gebėjimas tinkamai atsirinkti.

Mūšis

Moksleiviai visada lieka moksleiviais, net jei tai Antanas Smetona. Progimnazistai, išliedami energijos perteklių, mėgdavę pasipešti, sniego gniūžtėmis pasisvaityti, o ir šiaip visokių pramogų prisimastydavę. Pačios garsiausios Palangos progimnazijos kautynės įvyko 1892 m. žiemą. Tai peštynės tarp dviejų skirtingų bendrabučių gyventojų, pasivadavusių pagal budėtojų pavardę.

Zoberniškiai, pakankamai stiprūs ir viningi, kad gintų savo bendrabučio orumą patys vieni. Martišausko vadovaujamas būrys – iš smulkesnių koalicijų. Numatydami įvykių eigą ir priešą provokuodami, zoberniškiai iš anksto pasistatė Raudonės tipo sniego pilį ir laikė joje visokius savo ginklus. Lemiamas mūšis vyko jau po Kalėdų, pavasarėjant. Mūšis buvo ilgas ir atkaklus. Laimėjo zoberniškiai. Antanui Smetonai teko kovoti prieš Steponą Kairį. Būryje buvo ir Jurgis Šaulys, ir Kazimieras Steponas Šaulys. Kažin ar bent sapnavo šitie keturi moksleiviai, kad vienądien taps Vasario 16-osios akto signatarais?

K. Struopus atsiminimuose kiek patikslina detales ir įneša siužetui aiškumo bei pakomentuoja mėlynių kilmę. Pasirodo, žiemą Zobernaičių bendrabutis pasidirbo iš sniego senę milžinę, kaip didelę trobą, ir apliejo ją vandeniu. Žinoma, ir kopėčias pritaistė pasilipti ant viršaus. Kitas bendrabutis ėmė pavydėti tokios sniego senės ir nutarė ją sugriauti. Vieną naktį, apie dešimtą valandą, kai galvojo, jog sniego trobos šeimininkai miega, susitelkę pasiėmė pjūklą, virvių ir ėmė griauti. Tik štai iš bendrabučio pasipylė šūsins mokinių su stalais, kėdėmis ginti savo sniego senės. „Teko atsitraukti“, – atsimena K. Struopus. Beje, tarp atbėgusiųjų ginti buvo ir Ontė – t. y. Antanas Smetona¹⁸.

Pas prūsus svečiuosna

1893 m., pavasariop, baigė mokslus, nusprendė tą progą pažymėti ir apsilankyti Nemirsetoje. S. Kairys, A. Smetona išpėję, kad sausumos siena labai saugoma, nutarė Prūsiją pasiekti valtele Baltijos jūra. Žinoma, ne dviese, bet dar su trejetu draugu.

Susirado porą žvejų, kurie pritarė jų žygiui. Kiek paiklavę jūron žvejai ištiesė bures ir pasuko tiesia kryptimi. Žinojo, kad nebus matomi tuomet, kai nuo kranto nutols bent 7 km. Kaip tarė, taip ir padarė. Ir netrukus penki Palangos progimnazijos moksleiviai išlipo krantan – svečiuosna. Žinoma, bijodami savo mokytojų, kurie dažnai lankydavosi ten, pasiuntė į Nemirsetą žvalgus ištyrinėti padėtį. Netruko nė dvidešimties minučių pasiųstieji, kai su dūmeliu parlėkė atgal. Pasirodo, ne tik kad mokytojai yra Nemirsetoje, bet dar ir žvalgas pastebėjo, tad drąsiejį tuoj pat susėdo valtį ir išplaukė atgal.

O Palangoje jau laukė pasienio kareivis. Pasitiko. Pasveikino stilingu rusišku sakiniu. Atkaklusis žemaitukas Jąsas nepasidavė ir atkirto jam lygiai taip pat stilingai. Nežinia, kas išgelbėjo penkeriukę, bet pasienietis atstojo ir rūpesčių moksleiviai išvengė.

Sugrįžę namo rado iš Nemirsetos parsukbėjusius ir jų belaukiančius mokytojus. Toks žygis turėjo pasibaigti liūdnai. Juk atstatų dar neturėjo. O jų galėjo ir nebegauti arba gauti tokius, kad vargiai kur bebūtų mokslus. Tačiau ir vėl nusišypsojo sėkmė. Jei tai, kas nutiko, galima vadinti sėkme. Atestatus jie visgi gavo, tačiau su dovanėlėmis. A. Smetonai buvo skirta para karceryje – po

Mažeikių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią lankė garsus misionierius

Albertas RUGINIS, Mažeikiai

Liepos 31 d., per Porciunkulės atlaidus, paminėtas Mažeikių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios statybos aštuoniasdešimtmetis. Bažnyčia buvo pastatyta pagal V. Landsbergio-Zemkainio projektą. Statybos darbams vadovavo rangovas vokiečių Bušmanas.

1936 m. rugpjūčio 2 d. šią bažnyčią Švč. Jėzaus Širdies garbei konsekrovo Telšių vyskupas Justinas Staugaitis. Parapijos klebonas kunigas Stanislovas Budvytis senąją medinę Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčią norėjo uždaryti, bet susiorganizavę senamiesčio žmonės to neleido. Nebuvus bažnyčiai skirto kunigo, parapijiečiai meldavosi vadovaujami parapijiečio Viesulo, kol buvo paskirtas ir kunigas.

1943 m. vasarą kartu su tėvu užėjome pasižiūrėti naujosios mūrinės bažnyčios. Nustebau ir pasipiktinau išgirdęs bažnyčioje švilpaujant. Kairiojoje bažnyčios navoje pasilipęs ant pastolių dailininkas Rimantas Kalpokas, vilkėdamas tamsiu chalatu, su berete ant galvos, švilpaukdamas tapė Mergelės Marijos paveikslą... (Žmonės vėliau kalbėjo, kad Mergelė Marija labai panaši į dailininko žmoną Viktoriją Kumpikėvičūtę iš Kapų gatvės.)

Užsiliko vaikystės prisiminimas šioje bažnyčioje vykusią misiją. Baigėsi 1944 m. vasara, penktoji okupacijų ir karo vasara. Vis dažniau Mažeikių padangėje pasirodydavo sovietų lėktuvai. Jautėsi atsilenkančio fronto alsavimas. Jei 1941 m. vasarą sovietų okupuota Lietuva laukė prasidedančio karo kaip išganymo, tai 1944 m. žmonės su nerimu klausėsi tolimų karo aidų. Susirūpinę neišskia ateitimi dalijosi nuojautomis ir gaudais. Ir šitokių sunkių momentų į Mažeikių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią atvyko misionierius. Savaitę žmonės plūdo į bažnyčią, kurios skliautai griaudėjo nuo galingo ir įtaigaus kunigo, jėzuitų vienuolio misionieriaus brolio Jono Bružiko balso, kviečiančio artėjančio pavojaus akivaizdoje grįžti prie Dievo. Paskutinė misijų diena buvo skirta šeimoms. Bažnyčia sausakimša. Mažesni vaikai sėdėjo ant grindų. Vienuolis kvietė vyrus atsiprašyti žmonių, žmonas – vyrų, tėvus – vaikų, vaikus – tėvų. Tėvams bučiuoti vaikų kaktas, vaikams – tėvų rankas. Visa bažnyčia verkė... Po baigiamos pamokslas brolis Jonas Bružikas sakykloje simboliškai gražino parapiją klebonui Rašimui. Klebonas padėkojo už misijas. Po kun. Jono Bružiko griaudėjimo klebono balsas atrodė labai silpnas...

Jonas Bružikas gimė 1897 m. Tvarkiškių k., Garliavos vlsč. Baigė Pažerų pradinę mokyklą, mokytojų seminariją Soročynciuose (Ukraina). Grįžęs į Lietuvą, mokėsi Seinų ir Gižų kunigų seminarijose. 1922 m. išventintas į kunigus. 1923 m. įstojo į Jėzuitų ordiną ir pradėjo naująją Olandijoje. 1926 m. grįžo į Kauną. Tapo Kauno jėzuitų gimnazijos direktoriumi,

dėstė lietuvių kalbą ir istoriją. Redagavo žurnalus „Žvaigždė“ ir „Misijos“. Pagarsėjo kaip pamokslininkas. 1931 m. kviečiamas JAV lietuvių kunigų, išvyko į Ameriką. Per ten praleistus šešerius metus aplankė 120 lietuviškų parapijų, pasakė apie 6 000 pamokslų, platino lietuvišką religinę spaudą. 1937 m. išvyko studijuoti į Insbruką. Kai naciai užėmė Austriją, vėl grįžo tėvynėn. 1940 m. Lietuvą okupavo sovietai. Kun. J. Bružikas buvo sumintas. Vokiečiams pradėjus bombarduoti Marijampolę, iš kalėjimo išsilaisvino. Vokiečių okupacijos metais kun. J. Bružikas vedė misijas Lietuvoje. Misijos Mažeikiuose buvo vienos iš paskutiniųjų.

Jėzuitų provincijolo įsakymu 1944 m. spalio 8 d. misionierius iš Lietuvos pasitraukė. Vokietijoje tėvas J. Bružikas ketverius metus vedė misijas lietuvių pabėgėlių stovyklose, taip pat Belgijoje, Danijoje, Šveicarijoje, Italijoje ir

Kun. Jonas Bružikas, SJ

kitur gyvenantiems lietuviams, redagavo Miunchene leidžiamą laikraštį „Misionieriaus laišakai“.

1950 m. tėvas J. Bružikas jau Urugvajuje. Porą metų darbavo si Montevidėjo mieste, po to vėl atvyko į JAV rinkti lėšų lietuvių bažnyčios statybai, 1955 m. baigė bažnyčios statybą ir įsteigė Montevidėjo lietuvių parapiją. Čia jis praleido vienuolika metų, lankydamas Argentinos ir Brazilijos lietuvių kolonijas.

1963 m., kai lietuviai jėzuitai įsikūrė Brazilijoje, lietuvių ganytoju San Paulo mieste buvo paskirtas tėvas Jonas Bružikas. 1973 m. kovo 13 d. traukinio avarijoje kun. Jonas Bružikas buvo sunkiai sužeistas ir netrukus ligoninėje mirė. Palaidotas San Paulo kapinėse.

2015 m. Garliavos Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje pašventintas kryžius, skirtas garsiojo misionieriaus atminimui. Išpūdingas kunigo Jono Bružiko paveikslas išliko ir senujų mažeikiškių atmintyje.

Mažeikių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia

Prezidento Antano Smetonos mokslai Palangoje

Atkelta iš 11 p.

tokių „nuotykių“ dovanėlė buvo palyginti švelni, nes už žygį galėjo būti ir skaudžia nubausti¹⁹.

Sutikti draugai ir bendražygiai Palangos progimnazijoje nesyk ir vėliau eis išvien su Antanu Smetona, sykiu kurs nepriklausomą Lietuvą, brandins jos valstybingumo viziją, ieškos kelių, kaip paskelbti šalies nepriklausomybę. Panašu, kad grafo J. Tiškevičiaus įkurta progimnazija, kuri turėjo nuolaidų dėl mokinių amžiaus, pasiteisino. Grafas jautė kasdienybės pulsą: svarbu suteikti galimybę norintiems mokytis ir ugdytis nepriklausomai nuo stojančiųjų amžiaus.

¹ Šliogeris V., *Antanas Smetona – žmogus ir valstybininkas*, Michigane, 1966.

² Voldemaras A., *Pastabos saulėlydžio valandą*, Vilnius: Mintis, 1992.

³ Klimas P., *Lietuvos diplomatinė tarnyba 1919–1940 m.*, Vilnius: Mintis, 1991; Klimas P., *Is mano atsiminimų*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990.

⁴ Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, 2-asis pataisytas leidimas, Vilnius: 2012, p. 29.

⁵ *Antanas Smetona: rinktiniai raštai*, sud. A. Eidintas, Kaunas, 1990, p. 133.

⁶ *Ibid.*, p. 137.

⁷ Merkelis A., *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: 1964, p. 11–14.

⁸ Buckley L., *Retorikos tradicija XIX amžiaus lietuvių literatūroje*, Vilnius: 2006, p. 184–199.

⁹ Binkis K., *Raštai. Visuomeninė publicistika*, t. 4, Vilnius: 2005, p. 68–69.

¹⁰ Merkelis A., *op. cit.*, p. 22.

¹¹ Vaitkus M., *Su Mintis į Baltiją*, London, 1962, p. 105–106.

¹² Merkelis A., *op. cit.*, p. 22.

¹³ Truska L., *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius: 1996, p. 26–27.

¹⁴ 1892 m. spalio 18 d. A. Smetonos laiškas P. Kisieliui, in: Bugailiškis P., *Gyvenimo viškeliai*, Vilnius: 1994, p. 86–87.

¹⁵ Vaižgantas, *Jaunosios Antano Smetonos dienos*, in: *Raštai*, t. 13, red. V. Rakauskas, Vilnius: 2001, p. 307.

¹⁶ Pauliukonis Pr., *„Maironis istorikas“*, in: *Aidai*. Prieiga internetu – http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=3377&Itemid=267 [žiūrėta 2012 11 18].

¹⁷ „Antanas Smetona“, in: *Lietuvos Respublikos prezidentai*, sud. A. Liekis, Vilnius: 1997, p. 18.

¹⁸ „Kajelio Palangos atsiminimai“, in: *Vairas*, 1931, Nr. 10, p. 170.

¹⁹ Merkelis A., *op. cit.*, p. 27–28.

El. p. staniulis@inbox.lt

Tel./faks. 8 37 209 330

Mob. +370 698 25991

FB V. Staniulio knygynas antikvariatas

PERKAME
PARDUODAME
KONSULTUOJAME
IKAINOJAME
RETOS KNYGOS
ANTIKVARIATAS
FILOKARTIJA
FALERISTIKA
NUMIZMATIKA

Muziejus laikrastyje Nr. 24 (441)

Taurė, dekoruota herbu

Trakų istorijos muziejus 2014 metais įsigijo įdomų eksponatą – taurę, puoštą tapytu 1830–1831 m. sukilimo Lietuvoje ir Lenkijoje laikotarpio herbu ir dedikaciniu įrašu. Dirbinyms neoklasicizmo stiliaus, griežtų proporcijų, harmoningo dekoru, skaidraus šlifoto stiklo, 15 cm aukščio. Taurės apatinė dalis devyniabriaunė, priekinėje sienelėje pavaizduotas dviejų dalių herbinis skydas, vainikuotas aukso spalvos reljefine karališka karūna. Herbo kairėje pusėje, raudoname lauke ištaipytas baltas heraldinis Lenkijos Erelis, dešinėje – baltame lauke, juodos spalvos Vytis. Herbą juosia tapytas žalių lapų su raudonomis uogomis lauro šakelių vainikas bei dedikacinis įrašas juoda spalva, kursyvu, lenkų

kalba: *Wiwat NIECH ZYJE Demeter Malinowski Pamiątka 1872* (Šlovė tegyvuoja Demetras Malinovskis atminčiai 1872). Likusioje sienelės dalyje dviem eilėm išdėstyti 7 apvalūs įgilinimai, kurių viduje, pakaitomis, polichromiškai ištaipytos rožių ir žibučių puokštelės. Tarp apskritimų yra aukso spalvos augalinis ornamentas. Virš ir po centrine dalimi – įgilinti, puošti aukso spalva, apvada. Taurės viršutinis pakraštys kūginis, ištaipytas aukso spalva.

Tai, kad XIX a. 8 deš. taurės puošybai panaudotas 1830–1831 m. sukilimo laikotarpio Lietuvos-Lenkijos herbas, (iki 1795 metų III padalijimo naudotas keturių dalių herbas su Ereliais ir Vyčiais, o po 1815 metų Rusijai paskelbus

Taurė, dekoruota herbu. Austrija?, XIX a. II pusė. A. Valužio nuotr.

Lenkijos karalyste, herbe buvo tik Lenkijos Erelis be Vyčio) uždraustas Rusijos imperijoje, sudaro prielaidą, kad dirbinyje buvo pagamintas Austrijos imperijoje, Galicijoje. Sprendžiant pagal aukštą atlikimo kokybę – Krokuvos arba Lembergo (dabar Lvovas) dirbtuvėse. Austrijos valdovai Habsburgai, darydami spaudimą Rusijos imperijai, toleravo laisvesnį lenkų patriotinį jėgų veikimą.

Deja, nepavyko rasti dedikaciniame įrašė minimo Demetro Malinovskio biografinių duomenų. Tikėtina, kad jis priklausė garsiajai Lenkijos Lietuvos bajorų Malinovskių giminei, žinomai jau nuo XIV a. pabaigos, naudojusiai herbą „POBÓG“ (pasaga, vainikuota keturių platėjančių galų kryžiumi).

Yra žinoma, kad Malinovskių giminė simpatizavo 1830–1831 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje siekiam, o kai kurie jos atstovai buvo sukilimo dalyviais.

Meniškas dirbinyje, dekoruotas subtilia heraldinių motyvų tapyba, puikiai reprezentuoja audringą Lietuvos ir Lenkijos istorijos XIX amžių, su patriotinių vilčių atkurti laisvą ir nepriklausomą valstybę pakilimais ir atoslūgiais.

Tikimės, kad pavyks identifikuoti įrašė minimą Demetrą Malinovskį ir atskleisti jo biografiją bei išsiaiškinti taurės teikimo 1872 metais aplinkybes.

Muziejininkas Saulius Zalsys

Lietuvos karalystės istorija

Dingusios Lietuvos karalystės paieškos

Violeta RUTKAUSKIENĖ, JAV

Pradžia Nr. 6 (824)

Du broliai – du karaliai

Algirdas ir Kęstutis net trisdešimt dvejus metus drauge valdė Lietuvą. Svetimtaučiai dažnai nežinojo, kuris iš jų yra vyriausias Lietuvos valdovas. Dažnai net jie abu buvo laikomi visos Lietuvos valdovais²⁰. Kęstutis savo kaimynų buvo laikomas tokiu galingu, kad ne kartą, lygiai kaip ir Algirdas, buvo tituluojamas karaliumi²¹. Apie Algirdą Vokietijos archyvuose yra toks įrašas: „*Algirde quondom Rex Littovie*.“²² To pat archyvo dokumentai paliko liudijimus, kad Algirdas ir Kęstutis vadinami broliais karaliais. Hermanas Vartbergietis pirmasis užrašo žinią apie Algirdo mirtį ir jo laidojimo apeigas: „Tais pačiais metais [1377] tuo pačiu metu po Švč. Trejybės dienos, t. y. gegužės 24 d., mirė Algirdas, vyriausias lietuvių karalius.“ 1382 m. nužudytas senasis lietuvių valdovas Kęstutis atgabentas į Vilnių ir senu papročiu sudegintas Šventaragio slėnyje. Tarp Perkūno žinyčios ir Neries buvo sukrautas didelis laužas, ant jo uždėtas karališkai aprengtas ir su šarvais Kęstučio lavonas²³.

Dievo malone – Lietuvos karalius

Jogaila jau nuo 1377 m. buvo tituluojamas Lietuvos karaliumi²⁴. 1383 m. kovo 28–balandžio 15 d. suteikęs Liublino miestiečiams („brangiems Lenkijos burgeriams“) laisvos prekybos privilegiją, Jogaila prisistatė didžiuoju Lietuvos karaliumi („*Great king of Lithuania*“)“²⁵. Ši jo titulą patvirtina ir išlikę aktai bei lietuviškas karaliaus antspaudas, kurį Jogaila naudojo net tapęs Lenkijos karalium. Pirmosios Lenkijos bajorams duotos Jogailos privilegijos, kaip rašo lenkų istorikai, yra patvirtintos „Lietuvių Karaliaus“ antspaudu. 1386 m. kovo 9 d. lenkų bajorui Spitkai iš Melštyno suteiktą privilegiją karalius Jogaila antspaudavo Lietuvos karaliaus antspaudu²⁶. Tai liudija, kad Jogailai tapus Lenkijos karaliumi, Lietuva išlaikė karalystės statusą bei karaliaus titulą ir nebuvo prijungta vasalinėmis teisėmis prie Lenkijos, susijungę su Lenkija kaip lygi savarankiška valstybė, valdoma vieno karaliaus. Tai liudija ir 1389 m. spalio 31 d. Marienburge surašytas dokumentas, šiuo metu saugomas Vokietijoje, kur Jogaila, jau būdamas Lenkijos karaliumi, išskirtinai dar tituluojamas Lietuvių ir rusų karaliumi („*Der Konig die Litauer und Russen*“)“²⁷. Kad tai nebuvo jokia atsitiktinė raštininko klaida byloja ir toks iškalingas faktas: Maskvos valstybė iki XVII a. pirmosios pusės bendrą Lietuvos ir Lenkijos valstybę vadino Lietuva, ir kai rašydavo kokį raštą, Lietuvos valdovą vadindavo Lietuvos karaliumi²⁸. Tad, atrodytų, istorijos šarlatanų pradanginta ir pavogta Lietuvos karalystė, kaip matome iš istorijos palikimo, visai ne tuščia fantazija.

Jogailos 1386–1387 m. antspaudai liudija, kad Jogaila save titulavo Lenkijos ir Lietuvos karaliumi ir niekur nenaudojo kunigaikščio titulo. Po jo mirties Jogailos turėtus titulus perėmė jo vyriausias sūnus Vladislovas III (Varnietis).

Bus garbingi ir laisvi karaliai

Prisimindami Vytauto istoriją ir jo kovas dėl karaliaus titulo, turėtume neužmiršti, kad karaliumi jis buvo paskelbtas net tris kartus. 1398 m. Salyno saloje Lietuvos bajorai jį paskelbė Lietuvos karaliumi, 1421 m. Čekijos bajorai ir miestiečiai Vytautui pasiūlė savo šalies karūną, kurią jis sutikio priimti. 1421 m. rugpjūtį čekų Kutnos Horos seimas Vytautą oficialiai išrinko Čekijos karaliumi²⁹.

Lenkų ponų pavogtasis, bet iki šių dienų Lenkijoje išlikęs Šventosios Romos imperatoriaus Zigmanto Liuksemburgiečio Vienoje 1430 m. liepos 7 d. pasirašytas karūnacinis aktas byloja: *Lietuva pakeliama iš kunigaikštystės į karalystę, todėl jos valdovai nebus valdiniai ir vasalai. Lietuvai suteikiamas karalystės titulas, o Vytautas ir jo palikuonys bus garbingi ir laisvi karaliai. Visame pasaulyje bus privalu juos taip tituluoti...*³⁰ Šis svarbus dokumentas yra vienas reikšmingiausių Lietuvos karalystės įrodymų. Gaila tik, kad iki šiol neatsirado nei vieno istoriko, nei vieno visuomenės ar politikos veikėjo, kuris susiprastų ir išdrįstų paprašyti neteisėtai užvaldytą dokumentą sugrąžinti į Lietuvą. Europos bibliotekose, muziejuose, archyvuose saugomi seni XV–XVI a. herbynai. Jie saugoja tikruosius Lietuvos karalystės, karaliaus Vytauto bei kitų mūsų valdovų herbus su jų karališkais titulais.

Ateities kartoms – jokios Lietuvos?

Laikui bėgant Lietuvos ir mūsų tautos istorija patyrė milžinišką žalą. Ji buvo naikinama, klastojama ir falsifikuojama, niekinama, žeminama ir apvaginėjama svetimųjų. Tačiau ir šiandien mūsų valstybės vizija ir jos valdovų istorija mažai ką turi bendro su tikrove. Tvirtinimas apie karalių nebuvimą Lietuvoje – tai nevykęs mitas, kurtas Dlugošo ir jo pasekėjų ar vėlesniųjų lenkų, rusų, sovietų istorikų bei dabartinių jų pasekėjų, siekiant Lietuvą ištrinti iš pasaulinės istorijos puslapių, kad vėliau ir pati tauta patikėtų savo „ubagiška“ istorija, imtų jos nekėsti ir ją niekinti. Deja, prie to Lietuvos niekinimo šiandien aktyviai prisideda kai kurie Lietuvos istorikai, turintys aukščiausius mokslo vardus ir laipsnius. Dabar jau mūsų istorijai neigiamą įtaką daro ne svetimieji, anksčiau niekine ir menkine, o mes patys. Kartais susidaro išpūdis, kad dabartinėje mūsų tėvynėje susikūrė tam tikra gerai organizuota paniekos Lietuvai mokykla, kurios tikslas – sumenkinti Lietuvos istoriją, kad jos nebeliktų. Skaitydamas ir klausydamasis dabartinių istorikų dėstomų „tiesų“, teigiančių, skleidžiamų teorijų ir kuriamų mitų, susivoki, kad ateities kartos neturės galimybės džiaugtis Lietuva...

Šis rašinys skirtas pavogtosios Lietuvos karalystės ir jos istorijos tradicijos gaivinimui, siekiant bent iš dalies atstatyti mūsų valdovų – karalių – teisingus titulus, grindžiant jų egzistavimą realiu istorijos palikimu ir faktais, o ne išgalvotais mitais ar abejotinos kilmės vizijomis...

Nr. 182. S. l. a. et die [Wiedeń, około 7. lipca 1430].

Projekt dokumentu koronacyi Witolda i jego małżonki tudzież wyniesienia Litwy na wieczne czasy do godności królestwa, wystawiony przez króla Zygmunta i przez posłów koronacyjnych wysłany.

In nomine sancte et individue trinitatis feliciter amen. Sigismundus dei gracia Romanorum rex semper augustus ac Ungarie Bohemie Dalmacie Croacie etc. rex serenissimo principi domino Allexandro Litwanie regi etc., fratri nostro carissimo, salutem et fraterne dileccionis continuum incrementum et concepta nostra desideria, in personam vestram^b per nos annuente divina clemencia profusa largissime, successu longevi temporis in vobis heredibus et successoribus vestris feliciter consumare.^c Altitudo diviciarum sapientie et sciencie dei et oculta iudicia et in^d eius vie noscuntur. Deus omnipotens ab origine mundi creacione et plasmati (¶) hominis, quem formavit divinum, tantis documentis rationis et ingenii subtilitate ornavit et (¶) si preceptis domini indeficienter servatis sine labe peccati stare solidius voluisset, semper^e nec serpentis antiqui hostis^f . . . mortem exitum declarasset. Sed quia casu fallibili prenaritato dei mandato per gustum pomi fetidi incidit mortis sentenciam, a qua tradita^g sorde in filios eciam ipsa posteritas facilis est ad lapsum, propter quod malicia hominum excrecente per mundum et populo augmentato ipsi homines ad mala proclivi in se ipsos crudeli^h facinore severiunt, ut modum quisque alterius bona violenter dirriperet verum (¶) se ipsos pro facili et iusta causa mutuis mortibus trucidantur: necesse fuit, ut ad domandam insolenciam factionum, ad vindictam malorum, laudem vero bonorum, principes et reges preficerentur gentibus et preessent; sicque actum est, ut qui lege naturali et iusto ordine rempublicam celebrius gubernasset, amplioris laudis et glorie titulis preveniret (¶). Sane si concedet dicere, ymo racione dicente provida congruit non tacere, ad vestre serenitatis laudis titulos consurgimusⁱ gloriosos. Et ecce, altissimo disponente cum ad ducalis principatus eminenciam persona

246	1430.	
vestra post etatis tenere decursum laudabiliter provolasset, ipsa vestra serenitas tunc in minoribus^a constituta iusticiam dilexit, pacem fecit et regimen^b populi ad ipsorum comodum et profectum sollicitius gubernavit, nec hiis terrenis ad comendandum (¶) contenta virtutibus, ad dei laudem et gloriam et fidei cristiane votum augmentatum, gentes barbaras, precipue tamen gentem Lithwanicam et Samagiticam, tamquam apostolus domini sua diligencia primitus convertit ad fidem et lavacro felice baptismatis spiritus sancti gracia disponente sacravit, nedum ecclesias metropoliticas kathedrales fundavit instituit et erexit, sed et statum personarum ecclesiasticarum et ecclesiarum de donis vobis a deo collatis in victualibus emolumentis possessionibus et fructibus sufficienter dotavit, unde ipsa mater sancta letatur ecclesia. Sed serenitas vestra adhuc non cessat ad ulteriora procedere et conterminas naciones non modum induccione^c instructione, sed et manu potentie et virtuosis actibus, ad fidem catholicam revocare. Quo sit, quatenus et merito digniori titulo succrescatis et in diuinum^d potencia glorie ampliore ut desiderium vestrum per loca spacia gentium infidelium dilatare in fidem ipsam valeatis in domino robustius ampliare. Et ut vobis apperimus perlucide nostre pye voluntatis affectum, concepimus personam vestram dictis meritis exigentibus, ut vos et heredes vestri et successores fervenciores efficiamini ad fidem catholicam ampliandam, ad regalis fastigii gloriam et honorem motu proprio, nec vestris nec alicuius hominis precibus, sed divina gracia nobis et^e firmiter inspirante, optatis titulis insignire. Idcirco non per errorem aut improvide,^f sed animo deliberato sano, principum comitum barronum procerum et fidelium nostrorum accedente consilio, serenitatem vestram heredes et successores vestros in perpetuos reges Lithwanie ipsamque terram et ducatum, prout in sua amplitudine continetur, in regnum creavimus insignivimus elevavimus^g transtulimus erreximus et intitulavimus,^h creamus insignimus elevamus transferimus erigimus intitulumus et attolimus per presentes, sic videlicet, quod exnunc in antea vestra celsitudo et vestri successores reges Lithwanie serenissimi veri gloriosi et liberi reges per orbem universum antitulari scribi appellari et nominari debeatis et debeant, et vos ipsos et tales reges illustrissimos nominare et scribere, renitencia rebellione seu malivolencia non obstantibus quorumcumque, ac eciam omni honore libertate privilegio iure immunitate et dignitate, quibus ceteri reges liberi untunt et gaudent, similiter utifui et gaudere, sic quod ex honore, quem vobis libenter edicimus, nichil libertatis vobis et regno vestro obstruatur, quinyomo sicut actenus vestra serenitas dux liber extiterat, sic imposteri (<i>sic</i>) regio decorata decore vos et successores vestri reges liberi nec nobis nec sacro imperio nec cuiuncque alteri subditi seu <i>vasalli</i>, sed solum ut cristianorum in illis finibus clipeus [contra]ⁱ gentiles insultus coadiutores^k persistatis. Et in signum huiusmodi magnificencie et exaltacionis gloria robustos confirmanda vobis et serenissime principi domine Juliane contorali vestre carissime duas coronas materiales auro et gemmis preciosis decoratas, et nuncios nostros solempnes hic presentes, videlicet A. B. C., pro nobis et sacro imperio, a quo huiusmodi coronacionis auctoritas tamquam a mundi monarchia		
	1430.	247
procedit, plenum mandatum^a et facultatem ad coronandum vestram celsitudinem et illustrissimam consortem vestram habentes, quam potestatem et facultatem ipsis damus et tribuimus presencium per tenoris vigorem in favorem specialis dileccionis, quum ad vos plena sinceritate gerimus in visceribus caritatis, transmittimus, quas indubitanter vobis utrisque credimus gratas^b plurimum et acceptas, quibus vos et ipsa contoralis vestra et successores vestri more regum possitis solempniter perpetuis temporibus coronari, addicientes et dantes v[estre] [fraternitatē] arbitrium liberum et plenariam potestatem, quod arma seu insignia v[estra] et regni vestri, que veri predecessores magni duces Lithwanie et vestre serenitatis hucusque gestare soliti estis, retinere vel in quamcumque formam^c aliam vobis placabilem inmutare^d et meliorare possitis, sicut plerique alii reges cristianorum hucusque fecerunt et sicut vobis melius videbitur expedire. Nulli ergo omnino homini liceat hanc nostre creacionis erreccionis et coronacionis, donacionis intitulationis immunitatis libertatis et insignicionis paginam infringere vel eis auso temerario verbo vel facto quomodolibet contrariare. Si quis quacumque occasione quesita in contrarium quidquid attemptare presumpserit, indignacionem omnipotentis dei et sacri Romani imperii ac penam centum millium marcarum auri purissimi se noverit incursurum et successoribus vestris irremissibiliter persolvendam.¹		

	1430.	247
<i>Kopia w kod. mss. arch. XX. Czartoryskich Nr. 233. str. 409—412, bardzo błędna.</i>		
<i>Vytauto karūnacijos akto kopija XIX a. leidinyje</i>		
²⁰ A. Šapoka, <i>Lietuvos istorija</i>, Kaunas, 1936, p. 80. ²¹ V. Daugirdaitė-Sruogienė, <i>Lietuvos istorija</i>, Chicago, 1956, p. 116. ²² <i>Das virtuelle Preußische Urkundenbuch Regesten und Texte zur Geschichte Preußens und des Deutschen Ordens</i>, PrUB, JS-FS 31. ²³ B. Kviklys, <i>Mūsų Lietuva</i>, t. 1, USA, 1964, p. 89. ²⁴ <i>Lietuvos valdovai XIII–XVIII a.</i>, Vilnius, 2008, p. 60. ²⁵ Halecki, <i>Jadwiga of Anjou and the rise of east central Europe</i>, USA, 1991, p. 104. ²⁶ Z. Piech, <i>Money, pieczeniec i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów</i>, Warszawa, 2003, p. 44. ²⁷ <i>Das virtuelle Preußische Urkundenbuch Regesten und Texte zur Geschichte Preußens und des Deutschen Ordens</i>, PrUB, JS-FS 54. ²⁸ Prieiga per internetą – http://www.voruta.lt/kodel-vilniaus-krasta-lenkai-laiko-saviu/. ²⁹ E. Gudavičius, <i>Lietuvos istorija</i>, Vilnius, 1999, p. 251. ³⁰ <i>Codex Epistolaris</i>, t. 2, Krakow, 1891, p. 245.		

Pabaiga

Vilniaus krašto okupacija 1920–1939 m.

Vilniaus okupuoto krašto teismai dėl lietuvių susirinkimų ir mokyklų

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Pradžia Nr. 7 (825)

Pasak Valkininkų policininko Stefano Skovronskio (*Skowroński*) 1936 m. balandžio 9 d. pranešimo Vilniaus-Trakų apskr. storastai, Valkininkų valsč. Daržiniškų kaime, Jono Kazlausko namuose, Stasys Verseckas, lietuvių vartotojų kooperatyvo Daržininkuose kontrolės tarybos pirmininkas, balandžio 5 d. surengė susirinkimą ir jam pirmininkavo. Susirinko apie trisdešimt žmonių. Be kooperatyvo narių buvo ir keli kiti asmenys bei keli mažamečiai vaikai. Taip pat dalyvavo „garsi lietuvių veikėja Kuklienė Teklė“ su broliu, lietuvių veikėju Edvardu Talkačiausku. Sueigos dalyvius patikrinęs pagal anksčiau tesnį kooperatyvo narių sąrašą, policininkas nelegalų susirinkimą uždarė. Tai paliudyti galėjo Daržininkų kaimo gyventojas Vlada Lukša (*LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3703).

Kuršių kaime gyvenęs 20 ha ūkio savininkas S. Verseckas tardytas gegužės 5 d. Tardomasis aiškino, kad jis, Vilniaus apygardos teisme užregistruoto „Žagrės“ kooperatyvo pirmininkas, balandžio 5 d., sekmadienį, surengė legalų susirinkimą. Visi jame dalyvavę asmenys Verseckui pažįstami. Apie neteisėtą susirinkimo nutraukimą S. Verseckas pranešęs Lenkijos Respublikos Vartotojų kooperatyvų sąjungai Varšuvoje.

Apskrities storasta gegužės 19 d. nusprendė S. Versecką nubausti 50 zl bauda. Tačiau S. Verseckas birželio 4 d. paprašė storastos jo bylą perduoti Vilniaus apygardos teismui. Pastarasis rugpjūčio 18 d. nutarė bylą nagrinėti savo posėdyje spalio 10 d.

Apygardos teismo posėdyje spalio 10 d. dalyvavo S. Verseckas ir jo gynėjas advokatas A. Juknevičius. Gynėjas paprašė teismo išklausti liudytojus – susirinkime buvusius Domininką Keršį ir Stasį Uždavinį. Prokuroras B. Dovburas (*Dowbór*) neprieštaravo. Liudytojai patvirtino, kad balandžio 5 d. buvo jų kooperatyvo susirinkimas. Teisėjas L. Misevičius, pasirėmęs Baudžiamojo proceso kodekso 360–370, 581, 648 ir 649 straipsniais, nutarė Stasį Versecką, neirodžius jo nusikaltimo, išteisinti. Teismo išlaidos padengtos iš valstybės iždo.

Valkininkų policijos posto policininkas Konstantinas Mečkovskis (*Mieczkowski*) 1936 m. balandžio 21 d. pranešė Vilniaus-Trakų apskr. storastai, kad Daržininkų kaime gyvenusi lietuvi mokytoja Teklė Talkačiauskaitė-Kuklienė balandžio 18 d. buvusios Daržininkų skaityklos patalpose Motiejaus Stašauskos namuose sušaukė nelegalų jaunimo susirinkimą. Jaunuolius ji mokė lietuviškai skaityti ir rašyti, be to, surengė vaidinimėlio lietuvių kalba „Kas nugulės“ repeticiją. Tai nutatė balandžio 18 d. apie 20 val. patruliauęs policininkas Juzefas Demidovičius (*Demidowicz*). Kaip įkalčius jis paėmė 14 sasiuvinių ir 10 užrašų knygučių (*LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3702).

Balandžio 26 d. tardyta kaltinamoji aiškinosi, kad į susirinkimą ji nieko nekviėtė, jaunimas šeštadienį prieš Atvelykį susibūrė, kaip paprastai, senojoje skaitykloje. Kai užėjo policininkas, ji buvo savo virtuvėje tuose pačiuose namuose. Paimti sasiuviniai yra lietuvių vartotojų kooperatyvų draugijos Daržininkų skyriaus nuosavybė, o ji tos draugijos prašymu už atlyginimą turėjusi išversti į lietuvių kalbą vaikus pamokanti rašinį „Kas nugulės“. Skaityti ir rašyti jaunimo ji nemokė, liudininkų neturinti.

Apskrities storasta 1936 m. gegužės 4 d. nutarė T. Talkačiauskaitę nubausti 200 zl pabauda. Moteris birželio 4 d. storastai rašė, kad esanti nubausta nekaltai, ir prašė jos bylą perduoti svarstyti Vilniaus apygardos teismui. Bylą jame rugpjūčio 31 d. turėjo

Vilniaus krašto okupacija 1920–1939 m.

Vilniaus okupuoto krašto teismai dėl lietuvių susirinkimų ir mokyklų

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Atkelta iš 13 p.

nagrinėti teisėjas L. Misevičius, dalyvaujant viešajam kaltintojui – prokurorui V. Komorowskiui (*Komorowski*). Tačiau kaltinamoji į posėdį neatvyko, nes jai, išvažiavusiai į Vilnių pas motiną, nebuvo įteiktas šaukimas. Prokurorui pasiūlius, teismo posėdis atidėtas, kol Vilniaus policija išaiškins kaltinamosios adresą. T. Talkačiauskaitės motina gyveno Vileišienės namuose, Šv. Kazimiero draugijos būstinėje, *Chocimska* (dabar Giedraičių) g. 31.

Nagrinėti byla Apygardos teismas vėl ėmėsi rugsėjo 30 d. Kaltinamosios sąskaita procese leista dalyvauti gynėjui advokatui A. Juknevičiui, o kaltinimo liudininku nutarta pakviesti Valkininkų policininką K. Mečkovskį. Tačiau teismas nutarė bylą dar kartą atidėti, o iš apskrities storastos pareikalauti kaltės daiktinių įrodymų – paimtų sąsiuvinų ir užrašų knygučių. Juos prisiusti teismo vicepirmininkas prašė storastos spalio 6 d., paskui pagreitinti tų įrodymų paiešką prašė lapkričio 9 d. bei trečią kartą – gruodžio 22 d. Ir tik 1937 m. sausio 12 d. Vilniaus-Trakų apskr. storastos įgaliotas V. Lebeckis (*Lebiecki*) pranešė teismui, kad daiktinių įrodymų T. Talkačiauskaitės bylai nepavyko rasti. „Galima manyti, kad jie dingę, konfiskuotus lietuviškus leidinius iš provincijos masiškai transportuojant į Storastiją.“ Policininkas K. Mečkovskis teisme 1937 m. kovo 5 d. aiškino, kad Stašausko namuose radęs dešimt asmenų; ant stalo buvo mokykliniai vadovėliai ir sąsiuviniai. T. Talkačiauskaitė buvusi anksčiau tuose namuose veikusios skaityklos vedėja. Dabar ji užsiima nelegaliu mokymu. Be to, policininkas vėliau sužinojęs, kad kaltinamoji mokiusi jaunimą raštingumo lavinimo kursuose. Visi besimokiusieji yra to kaimo gyventojai. Rasti sąsiuviniai persiusti apskrities storastai.

Kaltinamoji kalta neprisipažino, aiškino, kad užėjus policininkui repetavo vaikų vaidinimėlį. Gynėjas ir kaltinamoji prašė išteisinimo. Remiantis BPK 360, 370, 581, 648 ir 649 straipsniais, teismas nusprendė T. Talkačiauskaitę išteisinti. Tik nuosprendyje protokoluotojas klaidingai užrašęs, jog susirinkimas buvęs balandžio 20, o ne 18 d.

Anot Valkininkų policininko Kazimiero Putno (*Putno*) 1936 m. balandžio 28 d. pranešimo Vilniaus-Trakų apskr. storastai, Šv. Kazimiero draugijos Daržininkų kaimo būrelio pirmininkas 19-metis Motiejus Žydelis (g. 1926 m. spalio 15 d.) su „Ryto“ skaityklos vedėja Tekle Talkačiauskaite-Kukliene ir patalpų savininku Motiejumi Stašausku balandžio 26 d. surengė nelegalų susirinkimą. Jame dalyvavo apie 150 abiejų lyčių žmonių, kurie dainavo lietuviškas dainas, skaitė įtartinus lietuviškus laikraščius ir knygas.

M. Žydelis kaltės nepripažino, sakė, kad tąkart, sekmadienį, vyko paprastas jaunimo šokių vakarėlis, o šitokių vakarėlių niekas negali uždrausti. Tačiau apskrities storasta gegužės 5 d. nutarė M. Žydeliui skirti 100 zl baudą (*LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3701). Birželio 4 d. M. Žydelis paprašė storastos jo bylą perduoti Vilniaus apygardos teismui.

Apygardos teismas tik spalio 24 d. posėdyje nutarė bylos svarstymą atidėti, pareikalauti iš apskrities storastos žinių, kada „Ryto“ skaitykla ir Šv. Kazimiero draugijos patalpos Daržininkuose buvo uždarytos ir į teismą kaip liudytoją iškviesti policininką K. Putno. Storasta V. Nedveckis (*Niedźwiecki*) lapkričio 10 d. teismui pranešė, jog nutarimą uždaryti Daržininkų lietuviybės židinius pasirašęs 1936 m. liepos 23 d. Jie uždaryti po birželio 22 d. patikrinimo. Nustatyta, kad skaitykloje buvę Kaune išleisti laikraščiai ir knygos, neturėję Lenkijos pašto cenzūros leidimo, pas tausta netikslumų sąskaitų knygos, be kasininką trūko pinigų...

Teismo posėdyje 1936 m. gruodžio 23 d. kaltinamasis M. Žydelis kalbėjo, kad policininkas jo neklausė ir neskaiciavo, kiek žmonių buvo, o jų buvo ne daugiau kaip 40,

paiškinio, kad Šv. Kazimiero draugijai priklauso apie 120 žmonių, tarp jų ir senos moterys. Kaime yra 47 namai, gyvena apie 300 žmonių ir jie dažnai sueina, paprastai į Stašausko namus, pašokti ir padainuoti. Teklė Kuklienė, Juozas Kasperavičius ir Juozas Uždavinsys paliudijo, jog balandžio 26 d. skaityklos patalpose buvo tik šokiai. Vietos muzikantas grojo armonika, o Stašauskas pianinu. Niekas jokių prakalbų nesakė. T. Kuklienė teigė, kad buvo atėję 30–40, J. Kasperavičius – apie 40, J. Uždavinsys – apie 30 žmonių. Policininkas K. Putno perpasakojo, ką balandžio 28 d. rašęs savo skunde storastai. Vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 360–370, 581, 648 ir 649 straipsniais, teismas nutarė Motiejų Žydelių išteisinti.

Teklė Talkačiauskaitė-Kuklienė (ne Kurklienė, kaip kai kur rašoma) gimusi 1902 m. Vilniuje. Būdama „Ryto“ mokytoja, 1923–1924 m. ji dirbo Pamerkiuose (dabar Varėnos r.), 1925–1926 m. – Kalessninkuose (Šalčininkų r.), 1927–1932 m. – Dieveniškų valsč. Didžiulių kaime. Pasak 1936 m. rugsėjo 30 d. teismo bylos, moteriai dirbant Ašmenės apskrityje, vien 1935 m. jai buvo iškeltos penkios bylos, daugiausia už nelegalius susirinkimus: sausio 8 d., kovo 28 d., lapkričio 7 bei 17 d. ir bene gruodžio 7 d. Pagal Amnestijos įstatymą tos bylos nutrauktos 1936 m. vasario 2 d. Tik ne visai aišku, kur Talkačiauskaitė-Kuklienė tuomet dirbusi. V. Martinkėnas knygos „Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais“ (Vilnius, 1989) p. 153 rašo, kad moteris kažkuriais metais mokytojavusi Ašmenos apskr. Dieveniškų valsč. Kaziulių kaime. Tačiau knygos p. 74 sakoma, kad „Ryto“ mokykla Kaziuliuose 1933 m. kovo 1 d. buvo uždaryta, o tuose pačiuose namuose veikusioje „Ryto“ skaitykloje vedėja bent 1933–1936 m. dirbusi Jadvyga Talkačiauskaitė. Nebent Teklė tame kaime vaikus mokė nelegaliai? Žinoma, jog „Rytas“ 1935 m. bandė prie skaityklos įsteigti kursų suaugusiems, bet, anot Martinkėno, „valdžia tokių kursų niekur neleido“.

Valkininkų valsč. Pōšalčių kaime gyvenusi lietuvė mokytoja, g. 1903 m. Paulina Norkūnienė su vyru Motiejumi Norkūnu 1936 m. rugpjūčio 23 d. neaptvertame kieme prie buv. lietuvių skaityklos surengė nelegalų viešą susirinkimą: sutuoktiniai atidarė savo namų langus ir apie 50 žmonių klausėsi per lempinį radijo imtuvą sklandančios lietuviškos laidos iš Kauno. Taip rašoma Valkininkų policijos posto 1936 m. rugpjūčio 28 d. pranešime Vilniaus-Trakų apskr. storastai. Tai nustatė apie 20 val. patruliavęs policininkas ir paliudijo Valkininkų miestelio gyventojas Juozas Demidavičius (*LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3649).

Rugsėjo 15 d. tardyta P. Norkūnienė aiškino, kad rugpjūčio 23 d. apie 7 val. vakaro radijas grojo, kai ji su vyru ir šeima vakarieniavo, o lauke prie namų nieko nebuvo. Apskrities storasta rugsėjo 18 d. siūlė P. Norkūnienę nubausti 50 zl bauda, bet Norkūnienė paprašė bylą perduoti Apygardos teismui.

P. Norkūnienė iškelta byla Vilniaus apygardos teisme nagrinėta 1937 m. balandžio 2 d. Gynėjas advokatas A. Juknevičius siūlė apklausti liudytoją Joną Pūtį. Kaltintojui, viceprokurorui Galkovskui (*Galkowski*) neprieštaravus, teismas sutiko liudytoją apklausti. Apklausai šis buvo nuvestas į kitą kambarį.

Kaltinamoji P. Norkūnienė kalbėjo, kad nei ji, nei jos vyras jokio susirinkimo nerengė, buvo savo bute ir jokios žmonių minios nematė. J. Pūtys sakė negirdėjęs, kad kaltinamoji kada nors būtų rengusi koki susirinkimą; radiją ji turi, bet jo klausyti niekada nieko nekviėtė, žmonės pas Norkūnus atėdavo, bet šiaip sau, ne dėl kokių susirinkimų. Viceprokuroras kaltinimą atsiėmė.

Teismas pripažino kaltę neįrodyta ir pagal BPK 360–370, 581, 648 ir 649 straipsnius

Valkininkų vienuolynas (vėliau – kareivinės) iš šiaurės pusės. Apie 1924 m. J. Kloso nuotr.

nutarė kaltinamąją išteisinti, teismo išlaidas padengti valstybės išdo lėšomis. Teismo pranešimą apie bylos baigtį P. Norkūnienė gavo gegužės 9 d.

Net trims asmenims užvestos atskiros teismų bylos dėl susirinkimo Vydenių kaime 1937 m. vasario 1 d.

Kaniavos policijos posto komendantas J. Ružanskis 1937 m. vasario 9 d. pranešė Vilniaus-Trakų apskr. storastai, kad Teofilė Pilipavičiūtė-Petrušienė, Ignoto d., gimusi 1898 m. liepos 22 d. Pabarėnės kaime, bevaike, buvusi „Ryto“ skaityklos vedėja, o tuo metu be užsiėmimo gyvenusi vyro ūkyje, vasario 1 d. nuo 17 val. iki 21 val. Vydeniuose, seniūno Felikso Bartoševičiaus namuose, kartu su F. Bartoševičiumi, Petru Butrimu ir Izidoriumi Bartoševičiumi eglutės priedanga surengė nelegalų susirinkimą vietos žmonėms ir vaikams. Jame dalyvavo iki 36 asmenų (*LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3673).

Kovo 16 d. tardoma T. Petrušienė pareiškė, kad susirinkimo neorganizavo. Į eglutę buvo pakviesti vaikai su tėvais. Eglutę rengė vaikų tėvai, o ji už tėvų sudėtus pinigus nupirkusi vaikams saldainių. Apskrities storasta, kovo 22 d. susipažinęs su T. Petrušienės administracinės bausmės byla, pripažino, kad moteris pažeidusi 1932 m. kovo 11 d. įstatymo dėl susirinkimų 6 punktą, ką įrodžiusi policija. Storasta nutarė Petrušienei skirti 25 zl pabaudą.

T. Petrušienė liepos 5 d. paprašė jos bylą perduoti teismui. Vilniaus apygardos teismas, dalyvaujant kaltinamosios gynėjui advokatui A. Juknevičiui, bylą nagrinėjo lapkričio 17 d. T. Petrušienė kalta nepripažino, aiškinosi, kaip ir per tardymą. Gynėjas pasiūlė išklausti liudytoją, susirinkime buvusį Adolfą Petrušį. Prokuroras neprieštaravo. Šalių susitarimu atleistas nuo priesaikos, 27 metų A. Petrušis pareiškė, kad seniūno F. Bartoševičiaus namuose buvo surengta eglutė, į kurią pakviesta keliolika vaikų ir iki dešimties suaugusiųjų, tarp jų ir jis su žmona. Visi dalyvavusieji vienas kitą pažinojo.

Kaltinamoji paskutiniame žodyje prašė ją išteisinti. Teismas pripažino, kad pagal BPK 360–370, 581, 648 ir 649 straipsnius kaltė neįrodyta ir T. Petrušienę išteisino; teismo išlaidos padengtos iš valstybės išdo.

Pasak *LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3674, Vydenių gyventojas, 1906 m. gimęs žemdirbys, 9 ha žemės, pastatų ir inventoriaus savininkas, dviejų vaikų nuo 10 iki 15 metų tėvas Petras Butrimas 1937 m. vasario 1 d. su T. Petrušiene pas F. Bartoševičių surengė nelegalų susirinkimą, apie ką Kaniavos policija vasario 9 d. pranešusi apskrities storastai. Anot policijos, P. Butrimas su T. Petrušiene aktyviai dalyvavo prolietuviškoje veikloje.

Iš Bieliūnų kaimo (dabar Baltarusijos Varenavo r.) kilęs P. Butrimas, tardytas kovo 16 d., kaltas neprisipažino ir prašė išteisinti. Storasta kovo 22 d. nutarė jį nubausti 25 zl pabauda. Tačiau P. Butrimas liepos 5 d. irgi paprašė bylą perduoti teismui. Būti gynėju teisme lapkričio 5 d. jis įgaliojo advokatą A. Juknevičių; įgaliojimą

patvirtinęs Varėnos valsčiaus vaitas A. Žižnevskis už tai paėmęs 1 zl kanceliariinio užmokesčio.

Vilniaus apygardos teismas 1937 m. lapkričio 17 d. priėmė toki patį nutarimą, kaip ir T. Petrušienės byloje: Petrą Butrimą išteisinti, teismo išlaidas padengus valstybės sąskaita.

Trečia byla dėl susirinkimo Vydeniuose 1937 m. vasario 1 d. iškelta Izidoriui Bartoševičiui (*LCVA*, f. 129, ap. 2, b. 3676). Pagrindas toks pat, kaip ir T. Petrušienės bei P. Butrimo byloms. I. Bartoševičius, Juozo s., g. 1899 m. Vydeniuose, 13 ha žemės ūkio savininkas, vedęs, penkių vaikų nuo 3 iki 13 metų tėvas. Pasak bylos teismo nagrinėjimo protokolo, kovo 16 d. kalnę pripažinęs ir prašęs ją dovanoti. Eglutėje buvęs, nes nemanęs, kad dėl to kuo nors nusikals. Apie Vilniaus-Trakų apskrities storastos

kovo 22 d. nutarimą skirti I. Bartoševičiui 25 zl pabaudą jam pranešta birželio 30 d. I. Bartoševičius liepos 5 d. paprašė storastos jo bylą perduoti teismui. Prašymą storastai už beraštį prašytoją pasirašė Teofilė Petrušienė. Būti gynėju lapkričio 17 d. numatytame teisme I. Bartoševičius lapkričio 5 d. įgaliojo advokatą A. Juknevičių. Už beraštį įgaliojimą pasirašė Domininkas Miliūnas, kurio paraša, kaip ir P. Butrimo įgaliojimą, patvirtino Varėnos valsčiaus vaitas. Vilniaus apygardos teisme lapkričio 17 d. kaltinimą rėmė viceprokuroras K. Murza-Murzičius (*Murza-Murzicz*), teisėjavo Apygardos teismo vicepirmininkas A. Boreika (*Borejko*). Gynėjas paprašė išklausti liudytoją Adolfą Petrušį. Kaltintojui neprieštaravus, nuo priesaikos atleistas, bet perspėtas, kad už neteisingus parodymus bus nubaustas, A. Petrušis papasakojo, jog kaimo seniūnas Feliksas Bartoševičius pakvietė kelis pažįstamus kaimynus į eglutę savo namuose. Tarp pakviestųjų buvęs ir kaltinamasis I. Bartoševičius. Gynėjui pasiūlius kaltinamąją išteisinti, teismas pagal tuos pačius BPK straipsnius, kaip ir T. Petrušienės bei P. Butrimo bylose, nutarė Izidorių Bartoševičių išteisinti, o teismo išlaidas padengti valstybės išdo lėšomis.

Lietuvių gynėjas daugybėje teismų bylų advokatas Antanas Juknevičius ir pats neišvengė lenkų valdžios teismo persekiojimo. Anot informacijos „Mūsų laikraščio byla“ „Jaunimo draugo“ 1936 m. Nr. 10 (spalio mėn.), Vilniaus miesto storastijos įsakymu tų metų žurnalo (tik pagal anų laikų tradiciją kone visi periodiniai leidiniai vadinti laikraščiais) Nr. 3 konfiskuotas už viršelyje įdėtą Kristaus kančios kalno vaizdėlį su žodžiais „Per Golgotą atsikeliam“ ir už vinjetę „Broliai lietuviai“. Abiejuose paveiksluose įžiūrėtas neteisingų žinių sklaidimas apie lietuviams daromą prišpaudą. Už tai žurnalo steigėjui ir daugiau kaip 10 metų buvusiam redaktoriui A. Juknevičiui iškelta teismo byla. Pirmą kartą Vilniaus miesto teismas ją svarstė 1936 m. rugsėjo 11 d. Prokurorui ir kaltinamajam reikalaujant, teismas bylą atidėjo ir pakvietė ekspertus. Antrą kartą byla nagrinėta rugsėjo 25 d. Teismas išklausė du vertėjus iš lietuvių kalbos: Vilniaus universiteto lietuvių kalbos lektorių Bronių Untulį ir prisiekusį teismo vertėją Z. Liogį. Taip pat išklausinėtas simbolikos žinovas, universiteto Meno fakulteto profesorius Liudomiras Slendzinskis. „Ekspertų pareiktos nuomonės sugriovė visus kaltinimus, ir teismas mūsų laikraščio redaktorių išteisino.“ Po konfiskavimo žurnalo Nr. 3 išleistas jau su kitokiu viršeliu. „Žurnalistikos enciklopedijoje“ (Vilnius, 1997) apie „Jaunimo draugą“ G.[enovaitė] B.[urneikienė] parašiusi ne visai tiksliai. Augustinas Burokas redaktoriaus pareigose A. Juknevičių pakeitęs ne nuo 1937 m. pradžios, o 1936 m. gegužės mėn.; be to, 1936 m. lapkričio ir gruodžio mėnesiais išėjo po du žurnalo numerius.

Pabaiga

Ko neprisiminė istorikai 2015 m. nacionalinės ekspedicijos metu

Habil. dr. Benediktas JANKAUSKAS, Kaunas

Pernai vasarą Lietuvos televizijos žiūrovų dėmesį traukė reportažai iš „Nacionalinės ekspedicijos „Nemunu per Lietuvą““, o rudenio savaitinės laidos apie ekspedicijos veiklą. Ekspedicijos lyderiai: istorikas prof. Alfredas Bumblauskas, gamtininkas Selemonas Paltanavičius ir muzikologė Zita Kelmickaitė pateikė puikių, primirštų ar užmarštin grimztančių žinių iš savo profesinių atminties lobynų ir pasitelkdami įvairiausių sričių vietinius specialistus.

Nekantraudamas laukiau istorikų atradimų, juk ieškojimams, o ne pramogai ekspedicijos rengiamos. Pasibaigus ekspedicijos apžvalginėms laidoms noriu pasidalyti, dėl ko mano lūkesčiai neišsipildė.

Iš Lietuvos istorikų laukta žinių apie Kauno prieigose, panemuniais (ypač kairiojoje pakrantėje) bei pamaryje esančius istorinius paminklus.

Apie pakaunės paminklus

Buvau maloniai nustebintas, išgirdęs prof. A. Bumblausko aiškinimą apie buvusią Žemaitijos ribą nuo Jonavos Nerimi iki santakos su Nemunu. Profesorius priminė Zapyškio visuomenei, kad Zapyškio bažnyčia XVI a. buvo pastatyta Žemaitijos žemėje. Galėjo profesorius kiek sutrikusiems zapyškėnams dar paaiškinti, kad toji, o gal jos pirmakė, kaip spėjama, dar Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto statydintoji bažnyčia, buvo pastatyta žemaičių šventyklos su akmeniniu aukuru vietoje [23]. Istorikai galėjo paaiškinti, nuo kada dalis Suvalkijos (iki Matlaukio piečiau Virbalio [10]) buvo priskirta Žemaitijai: nuo Vytauto ar nuo ankstesnių laikų.

Nesužinojome, kodėl gi Zapyškio bažnyčia statyta pavasariais užtvindomoje ledų niokojamoje Nemuno pakrantėje. Atydesnis skaitytojas atsakys: todėl, kad toje vietoje buvo senovinė šventykla. Tai tiesa, buvo tokia krikščionių tradicija maskuoti senąsias šventyklas po bažnyčių pamatais, bet kodėl tokioje vietoje turėjo būti Žemaičių šventykla? Gal tai sietina su netoliese į Nemuną įtekančiu Dievogalos upeliu, šalia Zapyškio esančiu Dievogalos kaimu, su Dievogaloje menama kita senovine šventviete ir, regis, buvusia kita mūrinuke bažnytele. Kuo ypatinga toji vietovė, kad visai greta buvo dvi šventvietės?

Bet grįžkime arčiau Kauno, nuo kur prasidėjo garsioji ekspedicija. Ekspedicijos kurėnės nuplaukė nuo Kauno, palikęs daugybę istorikų neatsakytų klausimų.

Kada prasidėjo Kauno ir Kauno pilies istorija? Žinoma prieštaringu šaltinių apie Kauno ištakas, Kauno pilių statymą, jų sunaikinimą ir atstatinėjimą [9, 17, 20, 21, 24], bet smalsu buvo sužinoti, kaip tai aiškina dabartiniai istorikai.

Bene seniausias Kauno pilies paminėjimas siejamas su Lietuvos metraščiu (Bychovco kronika) [13], bylojančiu, kad iš Romos grįžusio kunigaikščio Palemono (Publijaus Libono) sūnus Kunasijus (Kūnas) Nemuno ir Nevėžio upių santakoje pastatęs pilį ir ją pavadinęs savo vardu [13, 23]. Motiejus Strijkovskis [18] ir jo kronikos pagrindu lotyniškai Lietuvos istoriją parašęs Albertas Vijūkas-Kojelavičius [12] Kūno pilį perkėlė prie Nemuno ir Neries santakos. Teodoras Narbutas [14], Čarlis Pišelis [15] ir kt. nurodė net konkrečią Kauno įkūrimo datą – 1030 m. [14, 15]. Universalioji enciklopedija, Brokhauzo ir Efrono žodynas [25], Kauną vadina vienu iš seniausių Lietuvos miestų, ikurtu XI a. pradžioje.

Mindaugas Bertašius mini, kad Nemuno ir Neries santakoje žmonės gyveno jau nuo viduriniojo akmens amžiaus; ypač gausios bronzos laikotarpio (II–I tūkst. iki Kr.) keramikos ir kitų dirbinių radimvietės. Tada žmonės gyvenę Eiguliuose, Lampėdžiuose, Linkuvoje, Kaniūkuose, Marvelėje, Pajiesyje, Petrašiūnuose, Sargėnuose, Veršvuose, Santakoje bei Žaliakalnyje [4]. Todėl gal ir arabų geografo-kartografo Muchamado al-Idrisio užuominą apie Quaynu, Quany's ar Kabnu

vardais jau II a. minėtą Kauną [2] galima vertinti dėmesio verta hipoteze.

Jei mūsų istorikai vengia kalbėti apie ikikrikščioniškuosius laikus, tai galėjo paaiškinti bent Vytauto laikų įvykius [9, 19, 20, 21]. **Kurioje Kauno vietoje 1384 m. pavasarį ir vasarą kryžiuočiai pastatydino pas juos pirmą kartą pabėgusiam Vytautui Naujojo Kvidzino, taip pat Marienverderiu vadintą pilį?** [9]. Tai buvusi „tvirta mūrinė pilis“, pastatyta „buvusioje Kėstučio pilies vietoje“ [8]. Tikėtina, ji buvo pastatyta ten, kur yra dabartinė Kauno pilis. Jei taip, tai **kaip 1368 m. antroji** [faktiškai jau trečioji – B. J.] **mūrinė pilis galėjo būti sumontuota ant buvusios vidinių sienų pamatų?**

Pagaliau, **kokia baigiama sudeginti pilis pavaizduota Jono Stykos paveiksle „Vytauto priesaika“?** (1 pav.) Jei kas aiškintų, kad tai 1362 m. kryžiuočių sugriauta ir sdeginta pirmoji Kauno mūrinė pilis, tektų suabejoti: 1) tą gaisrą gal galėjo stebėti nuo Vilniaus ar Trakų pavėluotai atėjo lietuvių kariai (jei gaisras stebimas nuo Žaliakalnio kalvų, tai deganti pilis turėjo būti už Neries, t. y. dabartinės Vilijampolės krante); 2) vargu, ar tuo laiku dvylikametis Vytautas jau galėjo prisiekinėti; ir 3) jei kas teigtų, kad paveikslas tapytas nuo Marvelės piliakalnio kairiajame Nemuno krante, tai kaip kariai ten pateko? Tad labiau tikėtina, kad paveikslas vaizduoja vėliau kryžiuočių nusiaubtą Kauno pilį. Lieka klausimas: koks įvykis vaizduojamas J. Stykos paveiksle?

1 pav. Vytauto priesaika prie degančios Kauno pilies
J. Stykos paveikslas

Kiek salų buvo Nemune, ties Nevėžio žiotimis, kur 1398-10-12 buvo sudaryta Salyno sutartis? [6, 20, 21]. Kur buvo prieštarai populiariume [7] ir moksliniame [3] straipsniuose minima Romainių sala, kurioje kryžiuočiai pastatė lyg ir Marienburgu vardu vadintą pilį? **Kaip vadinosi sala** („pusė mylios atstumo nuo Kauno ant salos“ [9]), **kurioje buvo Rittersverderio (Ritterswerder) pilis, skirta 1391 m. antrą kartą pas kryžiuočius atbėgusiam Vytautui?** Galima spėti, kad tai buvo Veršvų sala, kurioje Kėstutis pastatydino Virgailės pilį. Tačiau minima, kad sunaikinę Virgailės pilį kryžiuočiai 1369 m. pastatė Gotesverderio pilį, o ji buvusi ties Nevėžio žiotimis. Kaip vadintos kitos salos? Jau minėtoji Romainių sala, jei tokia buvo prie Kauno, galėjo būti arčiau Nevėžio. Kiti šaltiniai mini 1390 m. vasario mėnesį kryžiuočių Kauno rajone pastatytą Rittersverderio ir netoli jos Metelburgo pilis. **Ar tikrai buvo ir kur galėjo būti Metelburgo pilis?**

Tikriausiai ties Rittersverderio pilimi 1391 m. rugsėjo 1 d. Konrado Valenrodo vadovaujamiems kryžiuočiams ir jų svečiams, žygiuojantiems užimti Vilniaus, „buvo surengtas didžiulis garbės stalas, kokio, pasak kronikininkų, nebuvo buvę“ [9]. Rittersverderio pilį Vytautas sudeginęs 1392 m. birželio pabaigoje antrą kartą bėgdamas nuo kryžiuočių [8].

Tikėtina, kad Kauno salynas tęsėsi tarp Neries ir Nevėžio. Nemuno šaka, atskyrusi salą(as) nuo Šilainių ir Romainių kalvų, galėjo tekėti visai šalia dabartinio Raudondvario plento ir užsibaigę ties Raudondvario dabartine vakarų kryptimi tekančia Nevėžio vaga. Vėliau dar minima, kad „Kauno saloje buvo sušauktas Žemaitijos sienų reikalų suvažiavimas, 1413“ [18]. Taigi, minimos salos(-a) dar tebebuvo 1413 m.

Kaip žinia, Nemuno salyne dažnai šeiminkavo kryžiuočiai. Todėl manoma, kad prie Kauno ant dešiniojo Nemuno šlaito kalvų stovėjo ne tik Veršvų pilis. Tikėtina, senovinė pilį stovėjus ir dabartinio VIII-ojo forto dalyje

2 pav. Tipingo piliakalnio vietoje įrengta VIII-ojo forto dalis.
B. Jankausko nuotr.

iš šiaurės rytų apjuostoje dabartinės Kėdainių gatvės lankstu, kur tebestovi didinga, piliakalni primenanti kalva (2 pav.).

Prakalbus apie piliavietes, verta pažymėti, kad ties Nemuno ir Nevėžio upių santaka, piečiau Raudondvario bažnyčios, yra gilia raguva ir Nevėžio slėniu apribotas piliavietei labai tinkamas kalvos kyšulys. Toje vietoje galėjo būti Bychovco kronikoje [13] minėtoji, o gal ir vėlesnių laikų pilis. Todėl šalia esančios kapinaitės vertos archeologų dėmesio.

Smalsu buvo sužinoti, ką apie minėtus paminklus žino profesionalūs istorikai.

Apie salą prie Dubysos žiočių ir Marienburgo pilį

Neprabilo ekspedicijos dalyviai ir apie istoriniuose šaltiniuose [9, 20 ir kt.] minimą salą, „kur Dubysa įteka į Nemuną“ [9]. Toje saloje 1382 m. rudenį Skirgaila su vokiečių Ordinu (Jogailos vardu) sudarė 3 sutartis: „Pirmoje sutarty Jogaila pasižada su abiem Ordinais ketverius metus laikytis taikos, antroje, žada 4-erių metų bėgy kartu su savo tautiečiais apsikrikštyti, trečiaja sutartimi, kuri buvo vokiečių Ordinui pati svarbiausioji, jis užrašė kryžiuočiams beveik visą Žemaičių kraštą, t. y. vakarinę jo dalį iki pat Dubysos upės. [...] Jogaila pasidarė tarytum Ordino vasalas“ [9].

1383 m. vasarą (liepos 19 d.) turėjo įvykti Ordino magistro ir Jogailos suvažiavimas minėtoms sutartims patvirtinti. Suvažiavimui paskirta vieta buvusi „sutarčioje vietoje prie Dubysos įtakos į Nemuną“. Jogaila su savo mama ir broliais atvykęs į sutartą vietą, o „Ordino viršininkas [...] laivu nivyko iki Christmemelio (Skirsnemunės) salos ir ten sustojo, prisidengdamas ta priežastimi, jog dėl Nemuno seklumo esą nebegalima toliau plaukti“. Jogaila atsakęs nuvykti iki Skirsnemunės, nors iki ten buvo „tik trijų mylių tarpas“.

Iš minėtųjų aprašymų nepaaiškėja nei prie Dubysos santakos su Nemunu buvusios salos pavadinimas, nei tiksli jos vieta (arčiau dešiniojo ar kairiojo Nemuno kranto). Istorikas Romas Batūra [3], remdamasis lyg ir Vygando Marburgiečio „Naujaja Prūsijos kronika“, teigia, kad 1336 m. „Ordinas pastatydino prieš lietuvių Marienburgą Romainių saloje, tarp Veliuonos ir Pieštės“. Toliau R. Batūra dar teigia, kad „Kartais Marienburgas nurodomas į rytus nuo Dubysos žiočių“, o apibendrinamas užrašo: „Taigi 1337 m. Ordinas prieš Veliuonos pilį pastatė savo Bajerburgą, o prieš Pieštę [3 pav.] – Marienburgą“ [3]. Bet negalėjo kryžiuočiai pilį, buvusią saloje prie Dubysos, vadinti Marienburgu vien todėl, kad tikrasis Marienburgas prie Notago upės buvo Kryžiuočių ordino didžiojo magistro rezidencija.

Istorikas Zenonas Ivinskis rašė, kad po Vytauto krikšto 1383 m. spalio 21 d., kryžiuočių viršininkas „pavedė jam valdyti prie Nemuno, žemiau Dubysos įtakos, Naują Marienburgo pilį. Naujasis Marienburgas pasidarė Vytauto giminių bei šeiminkų

centras. Čia atvyko ir Vytauto jauniausias brolis Zigmantas, čia persikraustė ir Alšėnų kunigaikštis, ir kiti“ [9].

Net šiandieninei visuomenei svarbu žinoti, kur buvo toji Naujojo Marienburgo pilis. Sunkoka patikėti, kad visi kėstutaičiai su jų apsauga ir palyda galėjo gyventi mažoje saloje visai prieš žemaičių Pieštės ir netoliese buvusios, tuo metu dar Junigėda vadintos, Veliuonos pilies. Kas juos išlaikė – ar laikini globėjai kryžiuočiai, ar žemaičiai? **Tad ar ne logiškiau Naujojo Marienburgo pilies ieškoti kairiajame Nemuno krante? O gal teisi Inga Baranauskienė, teigianti, kad Marienburgas dar 1368 m. buvo pastatytas Veliuonos vietoje [2]?**

Apsisprendęs pabėgti nuo kryžiuočių, Vytautas nuosekliai vykdė savo planą sunaikinti visas tris jo žinioje buvusias pilis: „Marienburgą (prie Nemuno)“, Jurbarką (Georgenburgą) ir Marienverderį arba Naująją Kviziną prie Kauno. Pirmąsias dvi pilis jam pavyko sudeginti pasitraukiant nuo kryžiuočių, o prie Marienverderio sugrįžo po dviejų mėnesių (1384 m. lapkričio 6 d.) „abu kunigaikščiai su didele kariuomene ir sunaikino ją“ [9]. Kiek kitaip tas pats Ivinskis rašė kitoje vietoje: „Kaip ordino lenininkui jam [Vytautui – B. J.] buvo duota valdyti arti Dubysos žiočių pastatytasis (naujasis) Marienburgas ir dar dvi pilys“ [8].

Dar yra žinių [5], kad 1406–1409 m. „Dubysenburgo pilis stovėjo Seredžiaus antrajame piliakalnyje. Pilis buvo pastatyta ant dirbtinai supiltos kalvelės Nemuno ir Dubysos santakoje, jų dešiniuosiuose krantuose, kuri papildomai buvusi apsaugota žemių pylimu“. Gali būti, kad toje vietoje anksčiau stovėjo Naujasis Marienburgas. Tokių spėliojimų galėjome išvengti išgirdę bent apibendrintą ekspedicijos dalyvių nuomonę.

Tiesa, daug aiškumo randame Vytenio Almonaičio apibendrinime apie Vokiečių ordino Dubysos pilies statybą. Jis lyg ir neabejotinai įrodo, kad Dubysos pilis 1407 m. vasarą buvusi baigta ir stovėjusi prie Nemuno santakos su Dubysa „rytinėje Palocelio piliavietės dalyje“ [1]. Paminėjimas, kad „Įvažiuoti į pilies kiemą buvo galima per pakeliamąjį tiltą“ [1], verčia manyti, kad tuo metu Palacėliai dar buvo Nemuno saloje ties Dubysos žiotimis; nebent tiltas galėjo būti ir per gynybinį griovį.

3 pav. Palemono kalnas, ant kurio stovėjo gynybų ilgą laiką budriai saugota Pieštės pilis.
B. Jankausko nuotr.

Tęsinys kitame numeryje

Branduolinė agresija tartum hibridinė

Prof. Vytautas LANDSBERGIS, Vilnius

Kai siautėja liga, būtent fanatiškas pamišimas ir masinė priverbuotų paklydėlių psichozė žudyti kuo daugiau niekuo dėtų žmonių, tai netruks prieiti ir iki branduolinio žudymo. Juolab didesnei šėtono garbei. Yra klastotojų, spekuliuojančių Dievo (Alacho) vardu, tačiau religijos kalba apie žmonių bendrumą, ryšį, ne apie panašių į save naikinimą. Be abejo, šėtonas gudriai pakiš ideologiją, kad anas truputį nepanašus į tave – tai jau priešas, verčiau jo nebūtų. Čia kelias į visuotinį išsižudymą, galbūt pavargusios planetos apsisvalymą nuo išprotėjusios žmonijos. Ar įmanoma tam pasipriešinti?

Taip, tačiau pirmiausia reikia velnią, būtent neapykantos beprotybę, pavadinti tikruoju vardu. Bepročius žudikus nušau-na, tai suvokiant kaip būtinybę; nušauna ir prekybos centre, ir bažnyčioj, ir sunkvežimyje, kuriuo tie smagiai traiško žmones. Tad galbūt pamišėlius reiktų eliminuoti gydymui iki gyvos galvos dar anksčiau, negu pasidžiaugė naujomis krūvomis aukų ir nesuskaitoma virtine kančių. Bet dėl tokios visuotinės profilaktinės priemonės tektų susitarti žmonijos mastu. Ponia Žmonija, ar tu dar nori gyventi?

Taip pat ir dėl karo prieš jau pradėtą, kai kur net viešai paskelbtą, karą. Mirtis Vakarams!

O kad paminėjau branduolinį terorizmą,

kuris artinasi, kad užmuštų viltį, tai jo turim čia pat už mūsų sienos, 50 km nuo Vilniaus. Mums primeta, ir Lietuvos valdžia įsivelia į kvailiukų šnekas, kad Astravė pageidautina daugiau saugumo. Liaukitės virė lakštinius makaronus, ponai Lukašenka ir Maskva-šenka. Jau prisimelavot ir prisidopingavot per akis. Melų toliau neskaitinsim, norim veiksmų. Kraustykitės kur tinkami su savo krintančiais, trūkinėjančiais ir skilinėjančiais, varvančiais atomo agregatais. Jokia „Rosatomo“ chaltūra negali būti statoma prie Vilniaus vartų. Bet kur – toliau. Kitoje vietoje. Štai kokia tebūnie Lietuvos valia. Teprabyla Seimas, jei ne šitas, tai kitas.

Sako, ponai agresoriai neklausys. Pirmiausia, reikia patiems kalbėti kur kas aiškiau negu ligi šiol. O jeigu agresija, tai jos vardas ir yra branduolinė agresija prieš Lie-tuvą, padauginta iš materialistų politikierių nežmoniškumo. Be sutikimo, be ekspertizių! „Valstybės paslaptis“, sako Lukašenka, – ar ateina jums galas, lietuviams, ar dar ne. Statom nesvarstę, darom, ką norim, kaip caras liepė. Ką gi, pasirodykit, kuo esate, ir tepasirodo Europa, ko verta. Bet Lietuva turi kalbėti visu balsu.

Gal ir Amerika dar išliks verta demokra-tijos lyderystės.

Prof. Vytautas Landsbergis su žmona Gražina Lietuvos politinių kalinių, tremtinių ir laisvės kovų dalyvių sąskrydyje Ariogaloje, 2016 m. Vytauto Žemaičio nuotr.

Enzio Jagomasto žūties paminėjimas

Prieš 75-erius metus sušaudyta Enzio Jagomasto šeima

Rugpjūčio 23 d. Paneriuose, Vilniuje, prie paminklinio akmens, skirto Mažosios Lietu-vos visuomenės, kultūros veikėjo, spauštuvini-ninko ir leidėjo Enzio Jagomasto sušaudytai šeimai, susirinko Lietuvos gyventojų geno-cido ir rezistencijos tyrimo centro, Lietuvos reforma-cijos istorijos ir kultūros draugijos atstovai pagerbti prieš 75-erius metus nacių sušaudytos E. Jagomasto šeimos –jo ir žmonos, dviejų sūnų ir dukters – atminimą. Daugiau informacijos kita-me laikraščio numeryje ir interneto svetainėje www.voruta.lt.

Juozo Vercinkevičiaus nuotraukoje grupė pami-nėjimo dalyvių iš Lum-pėnų (Pagėgių savivaldy-bės) ir Vilniaus (iš kairės): Vytautas Šilas, Vytautas Albertas Gocentas, centre Pagėgių savivaldybės Vil-

kyškių Johaneso Bobrovskio gimnazijos Lumpėnų Enzio Jagomasto pagrindinio ugdymo skyriaus vedėja Rolanda Ra-kauskienė; pirmas iš dešinės Algirdas Žemaitaitis.

www.kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;
- Autoparkuotuvų „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

Tad linkime akimis pamatyti, gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...

„Karališka senoji kibininė“ –

Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
tel./faks. +370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454, +370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

„Senoji kibininė“ –
Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5
285 5865, mob. tel. +370 659
72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

Skaitytojų laišakai

Partizanų dainos

Vladas MOTIEJŪNAS, Vilnius

Kažkas lietuvių tautosaką yra palyginęs su tokiu stebuklu, kaip Egipto piramidės. Savo dainom, pasakom, frazeologizmais galim didžiuotis prieš pasaulį.

Stebuklą stebuklu laikyčiau ir tokią mūsų tautosakos atmainą, kaip partizanų dainos. Kiek daug jų buvo sukurta per tokį trumpą pokario rezistencijos laiką (1944–1953), kaip žaibiškai jos plito!

Atsimenu jas iš vaikystės ir galiu liudyti, kad Dzūkijos kaimuose jos sudarė kokių keturis penktadalius jaunimo dainuojamų dainų. O juk tai buvo pavojinga. Už tokią dainą šalindavo iš mokyklos, ne vienas ir į kalėjimą ar į Sibirą pateko.

Nutrūkus partizanų sąjūdžiui, šie tekstai nežuvo, gyventojai juos saugojo, kartais padainuodavo tautosakos ekspedicijų dalyviams, bet šie jų užrašinėti nedrįso.

Slaptoji daina laukė savo laiko. Ir sulaukė. Apie 1988 m. prasidėjo lietuvių tautos Atgimimas. Partizanų dainos suskambo aikštėse. Man pačiam nepamiršamos tos dienos, kai rinkdavomės dainuoti su Petru Šiliumi, Jonu Žalimu, Algirdu Vidžiūnu ir kitais vilniečiais. Augustas Kubilius įdainavo kasetę „Nepriklausomybės aikštės dainos“. Prisimenu, jis svarstė, kaip dainuoti „Dar nesulaukęs“ – juk tai apie žūtį! Ne, liūdnumas čia netinka, tonas turi būti herojiškas.

Iš rankų į rankas ėjo alytiškių parengta

knyga „Sušaudytos dainos“. Čia užrašyta nemaža tekstų, sukurty gabios liaudies poetės lazdijskės Elės Radzevičiūtės. Turiu Juozo Kuckailio sudarytą knygelę „Išėjo ginti brangios Tėvynės“, Kosto Aleksyno – „Palinko liepa šalia kelio“.

Tikru brangakmeniu laikytinas 2009 m. išleistas Lietuvių liaudies dainyno XXI tomas, kur paskelbta 520 partizanų dainų. Visos? Toli gražu ne. Pats žinau nemažai ir nepatekusių, ypač satyrinių.

Labai branginu dainynėlį, išleistą Niu-jorke 1967 m. Čia vienas skyrelis pavadintas „Partizano dalia“.

Daina prasiverždavo ir pro geležinę uždangą. Garsusis partizanas Juozas Lukša, rizikuodamas gyvybe, į užsienį gabeno ir šūsnį partizanų dainų.

Kūrė jas paprasti žmonės, dažnai net ma-žaraščiai. Nesistebėkim tad, kad jų žodžiai neretai yra populiarių dainų parafrazės, o melodijos – „pasiskolintos“, pasitaiko netgi slaviškų motyvų. Tie, kas vertina partizanų dainą tik kaip vidutiniško lygio muzikinį kūrinių, neturėtų pamiršti, kad dažna eilutė čia aplaistyta krauju.

Žūčių buvo daug – ir beveik į kiekvieną būdavo atsiliepiama nauja daina. Taip ypač pagerbdavo vadų atminimą. Minoras? Smuk-dė kovotojų dvasią? Ne, kėlė ją. Dainos buvo labai esmingas mūsų rezistencijos dėmuo.

Vorutos prenumeratorių dėmesiui

Lietuvos paštuose priimama laikraščio Voruta prenumerata 2016 metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)	Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)
1 mėn. 1,00 € 3 mėn. 3,00 €	1 mėn. 0,75 € 3 mėn. 2,25 €

Prenumerata trumpesniam nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam mėnesiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos, jei nenurodyta kitaip. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomai kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir kai kuriose kaimo vietovėse pirmadienius. Periodinius leidinius galima užsakyti ir internetu, tinklapyje www.post.lt.

Kitas numeris išeis 2016 m. rugsėjo 24 d.